

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİDE MÜZESİ'NDEN
BİR GRUP FİGÜRLÜ MEZAR STELİ

Süleyman ATALAY

Danışman

Prof. Dr. Burhan VARKIVANÇ

Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2012

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Süleyman ATALAY'ın bu çalışması jürimiz tarafından Arkeoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Feriştah SOYKAL ACARYALI

Üye (Danışmanı)

Prof. Dr. Armuthan VARICIYAN

Üye

Prof. Dr. Havva İSİK

Tez Başlığı:

Side Müzesi'nden Bir Grup Mezar
Steli

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Tez Savunma Tarihi : 04/12/2012

Mezuniyet Tarihi : 13/12/2012

Doç. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

STEL TİPLERİ

STEL TİPLERİ	15
1.1. Naiskoslu Steller.....	19
1.1.1. Üçgen Alınlıklılar.....	20
1.1.2. Kemerliler.....	25
1.2. Düz Çerçevesi Steller.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

FİGÜRLER

2.1. Erkek Figürleri.....	28
2.1.1. Ayakta Duran Erkek Figürleri.....	28
2.1.1.1. Pudicitia Tipi	31
2.1.1.2. Hippokrates (Kos) Tipi	33
2.1.1.3. Diğerleri	39
2.1.1.3.1. Hippokrates (Kos) Tipinin Varyasyonu.....	47
2.1.2. Oturan Erkek Figürü.....	51
2.2. Kadın Figürleri.....	55
2.2.1. Ayakta Duran Kadın Figürü.....	57
2.2.2. Oturan Kadın Figürleri.....	59
2.2.2.1. Pudicitia Tipinde Oturan Kadınlar.....	61
2.2.2.2. Veda Eder Biçimde Oturan Kadınlar.....	77
2.2.2.3. Diğer Oturan Kadınlar.....	84
2.3. Çocuk ve Hizmetçi Figürleri.....	89

SONUÇ.....	96
KATALOG.....	105
KISALTMALAR VE KAYNAKÇA.....	119
HARİTALAR	
TABLolar	
LEVHALAR	
ÖZGEÇMİŞ	

ÖNSÖZ

Mezar stelleri, üzerinde yer alan betimlemeler ile antik dönemi daha iyi anlamamızı kolaylaştıran önemli kaynaklardandır. Mezar stelleri sahiplerinin yaşadığı döneme ışık tutmaktadır ve bize dönemin plastiği, mimarisi, günlük yaşantısı gibi çok önemli konularda bilgi sunmaktadır.

Bu konu üzerinde çalışmamı öneren ve çalışmalarımın her aşamasında ilgi, sabır ve desteğini esirgemeyerek mesleki gelişimime katkıda bulunan değerli hocam Prof. Dr. Burhan VARKIVANÇ'a, Side Müzesinde bulunan bir grup figürlü mezar stelli üzerinde çalışmama izin veren ve çalışmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen Side Müzesi Müdürü Sayın Güner KOZDERE'ye, başta uzman arkadaşlarım olmak üzere Müze çalışanlarına çok teşekkür ederim.

Çalışmanın tamamlanmasında katkıları bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Havva IŞIK, Doç. Dr. Feriştah ALANYALI ve Doç. Dr. İsa KIZGUT'a teşekkürlerimi sunarım.

Konu ile ilgili kaynakları bulmam ve ulaşmam konusunda yardımcı olan AKMED çalışanlarına, çalışma gereği karşılaştığım Grekçe yazıtları tamamlayan ve Türkçeye çeviren Yrd. Doç.Dr. Nihal Tüner ÖNER'e, çizimleri ile çalışmaya katkı sunan Ümit ATALAY'a, değerlendirmeleri ile bana yol gösteren Doç. Dr. Serdar AYBEK'e teşekkür borçluyum.

Sevgi ve desteğini esirgemeyen aileme, sabrı, hoşgörüsü ve desteği ile hep yanımda olan sevgili eşim Merve'ye ve bana yaşama sevinci veren kızım Bilge'ye tüm kalbimle teşekkür ederim.

Süleyman ATALAY
Antalya, 2012

ÖZET

Bu çalışmada Side Müzesi'nde korunan bir grup figürlü mezar steli tipolojik, ikonografik, stilistik ve kronolojik açıdan değerlendirilmiştir. Mezar stelleri, stel tipleri ve figürler olarak ele alınmıştır.

Veda sahneli stellerin sayıca fazla olması nedeniyle bu konunun ikonografisine figürler anlatılırken yer verilmiştir. Side Müzesi mezar stelleri içinde hiç ölü yemeği sahneli mezar steli'nin bulunmaması dikkat çekicidir. Daha çok stellerin benzer şablonlar içinde ele alınmış aile stelleri oldukları görülmektedir.

Figürler; Erkek Figürleri, Kadın Figürleri, Çocuk ve Hizmetçi Figürleri ana başlıkları altında ele alınmıştır. Erkek Figürleri, Ayakta Duran Erkek Figürleri ve Oturan Erkek Figürü; Kadın Figürleri ise, Ayakta Duran Kadın Figürü ve Oturan Kadın Figürleri alt başlıkları altında incelenmişlerdir. Ayakta duran erkeklerde figür tipleri, aynı kadın figürlerinde olduğu gibi kol ve bacak hareketleri ile, giysilerinin vücuda sarılışına göre kendi içinde tipolojik olarak sınıflandırılmaktadır. MS-1, MS-2, MS-3, MS-4, MS-5 ve MS-6 stellerdeki ayakta duran giyimli erkek figürlerinden, MS-3 nolu stelde “Hippokrates (Kos) Tipi” MS-5 nolu stelde “Pudicitia Tipi” ve “Hippokrates (Kos) Tipinin Varyasyonu” olarak adlandırılan belirli tipler görülürken, MS-1, MS-2, MS-4 ve MS-6 nolu stellerdeki figürler tekil örnekler olarak “Diğerleri” başlığı altında ele alınmıştır. MS-1, MS-2, MS-4, MS-5, MS-6, MS-7 ve MS-8 nolu stellerdeki kadın figürlerinden, MS-5, MS-6 ve MS-8 nolu stellerde bezeme alanının solunda oturan kadın figürleri “Pudicitia Tipinde Oturan Kadınlar”, MS-1 ve MS-2 nolu stellerde bezeme alanının sağında oturan kadın figürleri ise “Veda Eder Biçimde Oturan Kadınlar” başlıkları altında ele alınmıştır. Belirli bir grup içinde toplanamayan MS-4 ve MS-7 nolu stellerdeki oturan kadın figürleri tekil örnekler olarak “Diğer Oturan Kadınlar” başlığı altında değerlendirilmiştir. Bütün figürler bulunabildiği ölçüde konu, tipoloji, stil ve elbise kıvrımları bakımından kendisine benzer erken, çağdaş ve geç örneklerle karşılaştırılmış ve tarihlendirilmiştir. Çalışma sonunda ortaya konulan bulgular, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için tablo, harita, levha ve çizimler ile desteklenmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Side Müzesi, Pamphylia, Mezar Stelleri, Hellenistik Dönem, Kabartma, Naiskos, Tokalaşma, Pudicitia

ABSTRACT

A Group of Figure Funerary Stele From Side Museum

In this work a group of figured-funerary steles preserved in the Side Museum is typologically, iconographically, stylistically and chronologically discussed and the types of steles and the figures portrayed on them are analysed.

Since the steles depicting farewell scenes outnumber the others, the iconography of this theme is dealt together with the descriptions of the figures. It is particularly noteworthy that among the funerary steles in the Museum not even a single one shows the scene of a funerary meal. They are mainly family steles rendered within similar patterns.

The figures are listed under the titles of The Male Figures, The Female Figures and The Figures of Children and Servants. The Male and Female Figures are examined as Standing and Seated Males and Standing and Seated Females. The figure types of standing males, like those of female figures, are typologically classified depending on the movement of the arms and legs and the way the clothing clings. Among the standing, clothed- male figures on the steles numbered MS-1, MS-2, MS-3, MS-4, MS-5 and MS-6 “The Hippocrates (Cos) Type” in MS-3, “The Pudicitia Type” in MS-5 and certain types called as “The Different Form of the Hippocrates (Cos) Type” are seen while the figures portrayed in MS-1, MS-2, MS-4 and MS-6 are treated as singular examples under the title of “The Others”. Among the female figures in MS-1, MS-2, MS-4, MS-5, MS-6, MS-7 and MS-8 the figures seated on the left of the adoration in MS-5, MS-6 and MS-8 are analysed under the title of “The Pudicitia Type Seated Females” and those sitting on the right of the adoration in MS-1 and MS-2 are examined under the title of “The Seated Females Bidding Farewell”. The sitting female figures of MS-4 and MS-7, which cannot be classified under a certain group, are treated as singular examples under the title of “The Other Sitting Females”. All figures are compared as far as possible with the early, contemporary and late examples featuring similar subjects, typology, styles and drapery and folds in clothing and are dated accordingly. The evidence gathered from this study is supported by the tables, maps, panels and drawings in order to make the argument more understandable.

KEYWORDS

Side Museum, Pamphylia, Funerary Steles, Hellenistic Period, Relief, Naiskos, Dexiosis, Pudicitia

GİRİŞ

Amaç, Kapsam ve Yöntem

“Side Müzesi’nden Bir Grup Figürlü Mezar Steli” olarak adlandırdığımız bu çalışmanın amacı; Side ve çevresinden kazı, yüzey buluntusu, satın alma, onarım ve altyapı çalışmaları vb. yollarla Side Müzesine kazandırılmış mezar stellerinden özellikle oturan kadın/erkek betimli olanları değerlendirmek ve bilim dünyasına tanıtmaktır. Çalışma kapsamında sekiz adet figürlü mezar steli (Env. Nr. 822, E-192, 823, 128, 217, 1828, 1973 ve 1 adet envanter numarasız mezar steli) ele alınacaktır. Mezar Stellerinin şablonlarının benzerliği, aile steli olmaları, ayakta durmaları, oturmaları, vedalaşmaları, dönem özellikleri göz önünde bulundurularak bir grup oluşturulmuştur. Side Müzesi’nde belli bir konu ve tipoloji bütünlüğü taşımadığından bu çalışma kapsamına alınmayan 5 adet daha figürlü mezar steli (Env. Nr. 129, 138, 497, 809 ve E-619) ve 7 adet figürsüz mezar steli (Env. Nr. 1974, 1975, 1976, 2018, E-194 ve 1 tanesi sidece yazıtlı 2 adet envanter numarasız mezar steli) bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amaçlarından birisi de, Side Müzesi’nde korunan bir grup figürlü mezar stelinin tipolojik, ikonografik, stilistik ve kronolojik açıdan değerlendirilmesini yaparak mezar stelleri konusunda en kapsamlı çalışmalardan birisi olan, Pfuhl–Möbius’un, 1977 ve 1979 yıllarında yayımlanan¹ çalışmasına yeni eserler ilave etmektir. Zira yoğunlukla Ege ve Batı Anadolu mezar stellerinin ele alındığı söz konusu çalışmada, Side’den hiç stel bulunmazken, Pamphylia Bölgesinden ise sadece dokuz eser² yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında ele alınan sekiz adet mezar steli’nden hiçbirisi daha önce bütüncül olarak yayımlanmamıştır³. MS-3 nolu stelin yazıtı Nollé⁴, MS-5 nolu stelin yazıtı ise Bean⁵ tarafından incelenmiştir. MS-5 nolu stelden Känel⁶ tarafından karşılaştırma örneği olarak yararlanılmıştır. MS-6 nolu steldeki savaş gemisi pupası Aslan⁷ tarafından ele alınmıştır.

¹ Pfuhl–Möbius 1977-1979.

² Pfuhl–Möbius 1977-1979, 121 No. 319, Lev. 71 No. 432, Lev. 132 No. 889, 245 No. 957, 257 No. 1027, 278 No. 1122, 445 No. 1856, 486 No. 2022, Lev. 311 No. 2172; Lanckoroński, Attaleia sur duvarlarında mezar kabartmalarının da kullanıldığını belirterek bunlardan birinde karşılıklı oturan iki figür, diğerinde ise kucağına küçük bir kız çocuğu yaslanan oturan kadın figürünün bacağına betimlendiğini ifade etmiştir. Bunlar Pfuhl–Möbius’un No. 957 ve No. 1122’de sözünü ettikleri kabartmalar olmalıdır. Bkz. von Lanckoroński 1890, 16.

³ Bkz. MS-1, MS-2, MS-3, MS-4, MS-5, MS-6, MS-7, MS-8

⁴ Nollé 2001, 521 No. 195.

⁵ Bean 1965, 56 vd. Res. 60 yazıt no. 153

⁶ Känel 1990, 291 Lev. 32.1

⁷ Aslan 2006, 25 Lev. VIII, Res. 1

Stel tipleri ve figürlerin ayrıntılı değerlendirilmesinden önce, Pamphylia Bölgesi'nin ve Side'nin tarihi coğrafyasından ve Side'de yapılan araştırmalardan kısaca bahsedilmiştir. Daha sonra çalışmamızın ana unsuru olan stel tipleri ve figürler ele alınmıştır. Side Müzesi mezar stelleri daha çok veda sahnesi içermektedir. Anadolu'nun diğer bölgelerinde yaygın olan ölü yemeği sahneli mezar stelleri Side de bulunmamaktadır. Side Müzesi stellerinde karşımıza çıkan sahneler için ayrı bir bölüm oluşturulmamıştır. Sahnelerin hangi öğelerden meydana geldiği ve gelişimi figürlerle birlikte anlatılmaya çalışılmıştır.

Stel tipleri bölümünde, Side Müzesi stelleri, Naiskoslu Steller ve Düz Çerçevesi Steller olarak ele alınmıştır. Naiskoslu Steller, Üçgen Alınlıklılar ve Kemerliler alt başlıkları altında incelenmişlerdir. Stel tiplerinin kökenleri ve gelişimleri ayrıntılı bir biçimde anlatıldıktan sonra yöntem olarak, çalışma konumuz olan stellerin tipleri tek tek ele alınarak değerlendirilmiştir. Side Müzesi'nde 8 adet mezar steli içerisinden 2 adedi kesin olarak Naiskos biçimli alınlıklı, 4 adedi ise benzer örneklere göre, form yapıları bakımından naiskoslu alınlıklı tipte olmalıdır. Naiskoslu Alınlıklı stellere göre daha sade ve şematize yapılmış olan Düz Çerçevesi Alınlıksız örnekler ise MS-2 ve MS-3 nolu stellerde karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda ele aldığımız mezar stelleri arasında naiskoslu alınlıklı olanlar sayıca daha fazladır.

Side Müzesi'nde çalışmaya konu steller, Stel Tipleri olarak incelendikten sonra figürler olarak Erkek Figürleri, Kadın Figürleri, Çocuk ve Hizmetçi Figürleri ana başlıkları altında ele alınmıştır. Erkek Figürleri, Ayakta Duran Erkek Figürleri ve Oturan Erkek Figürü; Kadın Figürleri ise, Ayakta Duran Kadın Figürü ve Oturan Kadın Figürleri alt başlıkları altında incelenmişlerdir. Ayakta duran erkeklerde figür tipleri, aynı kadın figürlerinde olduğu gibi kol ve bacak hareketleri ile, giysilerinin vücuda sarılışına göre kendi içinde tipolojik olarak sınıflandırılmaktadır. MS-1, MS-2, MS-3, MS-4, MS-5 ve MS-6 stellerdeki ayakta duran giyimli erkek figürlerinden, MS-3 nolu stelde "Hippokrates (Kos) Tipi" MS-5 nolu stelde "Pudicitia Tipi" ve "Hippokrates (Kos) Tipinin Varyasyonu" olarak adlandırılan belirli tipler görülürken, MS-1, MS-2, MS-4 ve MS-6 nolu stellerdeki figürler tekil örnekler olarak "Diğerleri" başlığı altında ele alınmıştır. MS-1, MS-2, MS-4, MS-5, MS-6, MS-7 ve MS-8 nolu stellerdeki kadın figürlerinden, MS-5, MS-6 ve MS-8 nolu stellerde bezeme alanının solunda oturan kadın figürleri "Pudicitia Tipinde Oturan Kadınlar", MS-1 ve MS-2 nolu stellerde bezeme alanının sağında oturan kadın figürleri ise "Veda Eder Biçimde Oturan Kadınlar" başlıkları altında ele alınmıştır. Belirli bir grup içinde toplanamayan MS-4 ve MS-7 nolu stellerdeki oturan kadın figürleri tekil örnekler olarak "Diğer Oturan Kadınlar" başlığı

altında değerlendirilmiştir. Çoğunluğu Hellenistik Dönem'den itibaren bilinen figürler bulunabildiği ölçüde konu, tipoloji, stil ve elbise kıvrımları bakımından kendisine benzer erken, çağdaş ve geç örneklerle karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırmalar sonucunda; gözlenebiliyorsa stil gelişimi üzerinde durulmuş ve Side örneğine en yakın benzer örnek göz önünde bulundurularak tarihleme yapılmıştır. Figürlerin tiplerinin ve stilistik gelişimlerinin belirlenmesinde ve gruplandırılmasında esas kaynak olarak Pfuhl–Möbius'un çalışması olmak üzere, çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır.

Katalog kısmının başlangıcında çalışma konumuz olan stellere ait katalog ve levha numaraları yer almaktadır. Alt başlıklar olarak olarak; Buluntu Yeri, Korunduğu Yer, Müze Env. No, Müzeye Geliş Şekli, Malzeme, Ölçüler ve Buluntu Durumu bilgisi bulunmaktadır. Her bir stel ayrıntılı bir şekilde tanımlandıktan sonra eserde yazıt varsa Türkçe çevirisi yapılmıştır. Yayın bilgisinin altında en alt kısımda ise stelin tarihlemesine yer verilmiştir.

Side Müzesi'nde korunan bir grup figürlü mezar stelinin tipolojik, ikonografik, stilistik ve kronolojik açıdan değerlendirilmesi sonucu ulaşılan bilimsel bulgular çalışmanın sonuç bölümünde ortaya konulmuştur. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve ortaya konulan bulguların desteklemesi bakımından çalışmanın sonuna tablolar, harita, levha ve çizimler ilave edilmiştir.

Pamphylia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası

Antalya ilinin doğusundaki düzlük alan, antik çağda “Pamphylia” olarak adlandırılmıştır. Güneyinde Antalya Körfezi (Pamphylion Pelagos), kuzey, batı ve doğusunda Batı Toros sistemine dahil dağlarla çevrili yaklaşık 120 km. uzunluğundaki kıyı ovası, verimli toprakları ve iklimi nedeniyle sürekli iskan görmüştür. Pamphylia, batıda Lykia, doğuda Dağlık Kilikia olarak bilinen Kilikia Thrakeia, kuzeyde Pisidia bölgeleriyle, güneyinde doğal bir sınır olan Akdeniz (Mare Pamphylum) ile komşudur. Pamphylia'nın doğu sınırı Manavgat (Melas) ırmağı ile Alanya (Korakesion) arasında değişmektedir⁸. (Bkz. Harita I).

Pamphylia'nın asıl çekirdeğini oluşturan ovalık kısmın güneyinde korunaklı limanlar oluşmuştur. Manavgat çayı (Melas), Köprüçay (Eurymedon), Aksu (Kestros) ve Düden (Katarraktes) gibi önemli ırmaklarla iç kısımlara kadar ulaşım sağlanabilen Pamphylia'nın en önemli kentlerini Attaleia, Perge, Sillyon, Aspendos, Side ve Lyrbe (Seleukeia?)

⁸ Bölgenin tarihi coğrafyası için bkz.: Strabon 14.4.1; von Lanckoronski 1890, 2-17; Mansel 1956, 3; Mansel 1967; Mansel 1978; Bosch 1957; Sevin 2007, 163-173; Bean, 1999; İnan 1975; Nolle 1993; Işık 1996, 23-35; Akşit 2008, 280 vdd.

oluşturmaktadır⁹. Bu kentlerden Silyon Selyviis, Aspendos Estvediiys ve Hitit metinlerinde geçen *Parha*, Perge Anadolu'nun yerli adlarından uyarlamadır¹⁰. Pamphylia'nın ünlü kentleri yanında yeri ve tarihi hakkında fazla bilgi olmayan küçük kentleri de vardır. Bu kentlerden bazıları, bölgenin batı uçtaki ilk yerleşme yeri Olbia, Antalya'nın 30 km. uzağında olan Geyikbayırı mevkiindeki Trebenna ve Attaleia'nın hemen güneydoğusunda, Katarraktes suyunun denize döküldüğü yerin yakınlarında bulunan Magydos'tur. Sözüünü ettiğimiz yerleşim yerlerinden başka, kimi zaman Pisidia'ya dahil edilen Manavgat'ın 35 km. uzağında Sırt Köyü'nün yakınındaki bir tepe üzerine Etenna kurulmuştur. İ.Ö. 5. yy'dan itibaren sikke bastıran ve yağ ticareti sayesinde zenginleşen Etenna, dış satımını Side ve Aspendos limanları üzerinden yapmaktaydı¹¹.

Pamphylia'nın Prehistorik ve Protohistorik Dönemleri, Karain, Belbaşı ve Beldibi mağalarında yapılan kazılarda bulunan Paleolitik ve Neolitik buluntular dışında çok fazla bilinmemekteydi¹². Perge Akropolis'inde 1994-2004 yılları arasında yapılan çalışmalarda Pamphylia da yerleşimin Geç Neolitik ve Kalkolitik arası bir zamanda başlamış olduğu savlanmış ve buluntular yardımıyla Geç Kalkolitik-Erken Bronz Çağ'ın varlığı da saptanmıştır¹³. Perge Akropolisinde yapılan araştırmalar M.Ö. 13. yy.'da var olan bir "*Parha*" ya dair belirli bir arkeolojik sonuç vermemiştir¹⁴.

Pamphylia adı Anadolu'da Yunanca ile açıklanabilen nadir bölge isimlerinden biridir ve "tüm kavimlerin ülkesi" anlamına gelir¹⁵. Bu isim Yunanca olmasına rağmen pekala aynı anlama gelen Hititçe ya da yerel bir dilden de doğrudan çevrilmiş olabilir¹⁶. Olbia ve Attaleia dışındaki tüm Pamphylia kentlerinin ismi ise yerli kökenlere dayanmaktadır¹⁷.

Pamphylia'ya, İ.Ö. 2. binin sonlarında Akha, İ.Ö. 1200 yıllarından sonra da bir Dor göçünün olduğu mitolojik ve filolojik delillere dayandırılarak savlanmaktadır¹⁸. Ancak bölgede yapılan araştırmalar bir Akha-Myken kolonizasyonuna dair yeterli arkeolojik kanıt vermemiştir¹⁹. İ.Ö. 7. yy. başlarında Batı Anadolu'daki Kyme kentinden gelen Aioller ve İonlar, Antalya ve Side'yi ele geçirmiş ve bu bölgeye "Pamphylia" adı verilmiştir. Kavimler göçü ve İ.Ö. 7-6. yy.'lardaki kolonizasyon hareketleri sonucu iskân edilen yerler kentleşmeye

⁹ Strabon 14.4.1; Bean 1999, 3 vd.; Sevin 2007, 168 vd.

¹⁰ Işık 1996, 23 vdd.

¹¹ Akşit 2008, 281; Sevin 2007, 168 vd.

¹² Brandt 1992, 11-12.

¹³ Martini 2003, 179 vd.

¹⁴ Martini 2003, 179 vd.

¹⁵ Mansel 1978, 4; Abbasoğlu 2001, 176; Işık 1996, 24.

¹⁶ Bosch 1957, 16.

¹⁷ Çokay-Kepçe 2006, 2.

¹⁸ Bosch 1957, 16.

¹⁹ Brandt 1992, 21.

başlamış, fakat aralarındaki siyasi ve ekonomik rekabet nedeniyle tam bir devlet oluşturulamamıştır²⁰. İ.Ö. 8. ve 7. yy.'lar tüm Pamphylia için önemli bir değişim ve dönüşümün başladığı dönüm noktasıdır. Yunan yerleşimcilerin Pamphylia'ya gelmesiyle, belki de yerli halkla ortak bir yaşamı kabul edip, karışık bir kültür oluşturmuş olsalar da, kentler yerel kültürlerini tümüyle kaybetmemişlerdir²¹.

Pamphylia'nın İ.Ö. 6.yy.'ın 2. yarısında Lydia Kralı Kroisos'a (İ.Ö.560 - 546) bağlı olduğu²² bilinmektedir. İ.Ö. 540 yılından sonra Pers hakimiyetine giren bölge, Dareios I dönemindeki (İ.Ö.521 – 486) düzenlemeler sırasında Karia, Lykia, Magnesia, Aiolis ve Milyas ile birlikte I. Satraplık bölgesi içine dahil edilerek İonya satraplığına bağlanmıştır²³. Persler'e karşı Atina öncülüğünde kurulan Attika-Delos Deniz Birliğine Eurymedon Savaşı (M.Ö. 467 veya 466) sonucu tüm Karia ve Lykia kentleri katılmışlardır. Birliğin vergi listelerine göre İ.Ö. 454-453 yıllarında Phaselis, Aspendos ve Kelenderis birliğe dahil olmuştur. İ.Ö. 425-424 yıllarına ait Attika Delos Deniz Birliği vergi listesinde ise Magydos, Perge, ve Sillyon kentlerinin de adı geçmektedir²⁴. Arkaik Dönem'den itibaren yoğunlaşan Hellenizasyonla kendilerini bir "polis" olarak kimliklendirmeye başlayan Pamphylia kentleri, Klasik Dönem'de Atina'nın politik ve kültürel etkisine girmişlerdir²⁵.

İ.Ö. 334 yılında Büyük İskender Pamphylia ile Lykia ve yüksek ihtimalle Pisidia'yu birleştirerek, Nearkhos'u satrap olarak atamıştır²⁶. İskender'in ölümünden sonra Asya Eyaleti'ne bağlanan bölge, İ.Ö. 301 yılında yapılan İpsos Savaşı'nın ardından, stratejik önemi nedeniyle, Seleukoslar ve Ptolemaioslar arasında sürekli çekişme konusu olmuştur. İ.Ö. 188 yılında imzalanan Apameia anlaşmasından sonra Pergamon egemenliği Kestros (Aksu) ırmağı ile sınırlı kalmış, Perge'nin doğusundaki Side gibi kentler özgür kalmıştır²⁷. Pamphylia İ.Ö. 133'te Bergama Kralı II. Attalos'un vasiyeti gereği Roma'ya bırakılmıştır. İ.Ö. 129'da ise Roma bu topraklar üzerinde *Provincia Asia*'yı kurmuştur²⁸.

Roma, İ.Ö. 102 yılında, artan korsan faaliyetlerini önleyebilmek için, tüm Pamphylia, Dağlık Kilikia, Lykia'nın ve Pisidia'nın bir kısmını kapsayan *Provincia Cilicia*'yı kurmuştur. *Provincia Cilicia*'nın *Provincia Asia*'ya bağlı bir operasyon bölgesi olarak kurulmuş olabileceği belirtilmektedir. Büyük yetkilerle donatılarak, doğuya yollanan Pompeius,

²⁰ Akşit 2008, 280 vd.; Mansel, 1978, 2 vd.; Bean 1999, 64; Sevin 2007, 164.

²¹ Mansel 1978, 4 vd.; Brandt 1992, 19.; Özhanlı 2007, 17-30.

²² Herodotos, I. 27,28.

²³ Herodotos, III. 90; Hellenkemper – Hild 2004, 96.

²⁴ Bosch, 1957, 55; Brandt 1992, 26 vdd.; Çokay-Kepçe 2006, 3; Sevin, 2007, 164.

²⁵ Brandt 1992, 37.

²⁶ Pekman 1989, 21; Brandt 1992, 40.

²⁷ Hellenkemper – Hild 2004, 103; Brandt-Kolb 2005, 20.

²⁸ Atlan, 1967, 12 vd.; Sevin 2007, 164 vd.; Bean, 1999, 12 vd.; Brandt 1992, 40 vd.

korsanlara karşı mücadele etmiş ve onları İ.Ö. 67 yılında, Korakesion önlerinde tamamiyle yenmiştir²⁹. İ.Ö. 44'te *Provincia Cilicia* lağvedilerek tekrar *Provincia Asia*'ya dahil edilmiştir³⁰. İ.Ö. 36'da, Roma devletinin doğusunu elinde tutan Marcus Antonius'un yeni düzenlemeleri dahilinde, Pisidia ve Pamphylia'nın Side'nin de içinde bulunduğu kısmı, Galatia kralı Amyntas'ın yönetimine bırakılmıştır³¹. Galatia kralı Amyntas'ın İ.Ö. 25'te ölümünün ardından Pamphylia'nın da içinde bulunduğu topraklar *Provincia Galatia* olarak imparatorluğa bağlanmıştır.

Pamphylia'nın, Lykia ile birleştirilerek *Provincia Lycia et Pamphylia* adıyla yeni bir eyalet olarak Claudius (İ.S. 41-54) tarafından mı, yoksa Vespasianus (İ.S. 69-79) tarafından mı düzenlenmiş olduğu uzun yıllardır tartışılmaktadır. İ.S. 2. ve 3.yy.'larda bölge varlıklı ve ihtişamlı bir dönem yaşamış, kentler iyice yerleşmiş olan barış döneminin (Pax Romana) sağladığı olanaklarla birçok anıtsal yapıyla donatılmıştır. Pamphylia kentlerinden günümüze kadar gelmiş pek çok eser bu dönemde inşa edilmiştir³².

İ.S. 3. yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorlukta baş gösteren iç isyanlar ve bozulan dış ilişkilerle, artık savaşlarla belirlenen yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde Pamphylia, Roma Orduları'nın Parth, Sasani ve Gothlar ile yapılan savaşlarında ordu için konaklama ve geçiş noktası olmuştur³³. Probus zamanında (İ.S. 276-282) Isaurialı kabileler Pamphylia'yı sürekli taciz etmiştir³⁴. Bölge İ.S. 4. ve 5. yy.'larda Roma ve daha sonra da Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu için önemini korumuştur³⁵.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması ile Pamphylia Bölgesi, Selçuklular ile Doğu Romalılar (Bizanslılar) arasında el değiştirmeye başlamıştır. İ.S. 1207'de Selçukluların, Selçuklular'ın 1306 yılında yıkılması ile önce Hamitoğulları'nın sonra da Tekelioğulları'nın eline geçen bölge 1422'de ise Osmanlılar'ın eline geçmiştir³⁶.

²⁹ Brandt 1992, 94 vd.; Brandt-Kolb 2005, 20; Hellenkemper – Hild 2004, 103.

³⁰ Brandt 1992, 96; Brandt-Kolb 2005, 21.

³¹ Brandt 1992, 96; Brandt-Kolb 2005, 21; Hellenkemper – Hild 2004, 103.

³² Sevin, 2007, 165; Brandt 1992, 96.

³³ Brandt 1992, 99 vd.; Brandt-Kolb 2005, 25 vd.; Hellenkemper – Hild 2004, 107,108.

³⁴ Pekman 1989, 31; Brandt 1992, 100.

³⁵ Mansel 1956, 9; Pekman,1989, 45; Bean, 1999, 18; Hellenkemper – Hild 2004, 116.

³⁶ Pekman,1989, 48; Hellenkemper – Hild 2004, 116.

Side'nin Tarihi Coğrafyası

Küçük bir balıkçı köyü olan Korykos, Bergama Kralı II. Attalos'un adına Attaleia (Antalya) olarak yeniden kuruluncaya kadar Pamphylia Bölgesi'nin tek ve en önemli liman kenti Side olmuştur. Antalya'ya 80 km. Manavgat'a ise 7 km. uzaklıkta olan ve bugün "Eski Antalya" ya da "Selimiye" olarak adlandırılan Side Harabeleri, kuzeydoğudan güneybatıya doğru uzanan yaklaşık 1 km. uzunluğunda, 350-400 m. genişliğinde bir yarımada üzerindedir³⁷. Kent, dalga kıranlarla emniyeti sağlanmış iki limana sahip olması nedeniyle bölgenin ticaret merkezi olmuştur³⁸. Denize doğru uzanan çıkıntılı bir burun üzerinde ve Melas Irmağı'nın 10 km. kadar batısında yer alan ve içinde bir Athena Tapınağı bulunan³⁹ Side, Anadolu'nun en eski yerleşimlerindenidir. Pamphylia Bölgesi'nde gerçekleşen tarihi süreç doğal olarak Side de yaşanmıştır.

İlkçağ yazarlarından Skylax, Strabon ve Arrianos Side'den söz etmişlerdir⁴⁰. Strabon, kentin İzmir'in kuzeyinde bulunan ve Aiol kentlerinden birini oluşturan Kymeliler tarafından kurulduğunu belirtir. Kentin en alt yerleşim katında bulunan Helen seramiğinin de kanıtladığı yerleşimin tarihi, İ.Ö. 7.yy.'ın 2.yarisına kadar gitmektedir. Koloni, Batı Anadolu ketlerinden gelen büyük göçler sırasında kurulmuştur. Side'nin bir yarımada üzerindeki konumu, burada oturanların kıyıya yakın adalar ya da Anadolu'nun batı kıyısındaki kentlerden geldiklerinin göstergesi⁴¹ olduğu savlanmaktadır. Mitolojik anlatıma göre, Troya savaşında çarpışmış olan Akhalar'dan bir kısmı başlarında Argoslu biliciler Amphilokhos, Kalkhas ve Mopsos'un öncülüğünde Küçük Asia'nın batısını ve Pamphylia'yı izleyerek güneye inerler ve özellikle Kilikia'da kentler/koloniler kurarlar⁴². Arrianos⁴³, Kyme'den gelen kolonistlerin Pamphylia'ya gelir gelmez ana dillerini unuttuklarını ve kendilerine özgü orijinal bir Anadolu dili (Sidece) olan "barbar" bir lehçeyi konuşmaya başladıklarını belirtir. Kymeliler'in Side'ye geldiği gibi dillerini unutup, barbar bir dil (Sidece) konuşmaya başlamalarının söylenmesi, karışık kültür olduğu fikrine uygun düşmektedir⁴⁴. Kazılar sonucu bulunan yazıt ve diğer belgeler kent'in çok daha önce Anadolu halkları tarafından

³⁷ Mansel, 1945, 139; Mansel, 1967, 5; Mansel 1978, 2 vd.; Bean, 1999, 63 vd.; Sevin, 2007, 171.

³⁸ Bosch, 1957, 6- 37.

³⁹ Strabon 14.4.2.

⁴⁰ Bosch 1957, 17; Strabon 14.4.2; Akurgal 1989, 545.

⁴¹ Akurgal 1989, 545; Bean 1999, 64.

⁴² Herodotos, 7.91; Strabon 14.3.3.; von Lanckoronski 1890, 125; Sevin, 2007, 163; Pekman 1989, 9-16; Brandt 1992, 20-23.

⁴³ Arrianos 1929, 4. 26.

⁴⁴ Brandt 1992, 19.

kurulduğunu ve gelen Hellenlerinde bu halkla kaynaşarak onların dilini kabul ettiğini göstermektedir⁴⁵.

Side’de uzun süre Pamphylia’da konuşulan dilden başka bir dil konuşulduğunu ve başka bir yazı kullanıldığını Side sikkeleri üzerindeki yazılar ve Side’de bulunmuş olan üç yazıt açıklamaktadır. Bu yazıtların ikisi “bilinguis” tir, yani aynı metin Grekçe ve Sidece olarak yazılmıştır. Bu yazıtlardan başka, şehrin baş tanrıları olan Atena ve Apollon bize bazı ipuçları verebilir. Side’de bulunan birçok Grekçe yazıtta Atena’nın daima başta zikredilmesi, ayrıca bu iki tanrı arasında sıkı bağlar bulunması (bunların tapınakları limanın yanında yan yana duruyordu), bu iki tanrının gerisinde çok daha eski tanrıların yer aldığını işaret etmektedir. Atena’nın bereket sembolü olan nar ile birlikte tanımlanması Yunan mitolojisi geleneğine uygun değildir. Nar pek eski zamanlardan beri Anadolu’nun büyük tabiat tanrıçasının sembolüdür. Varlığı neolitik çağa kadar çıkan bu tanrıça, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde Anna, Nana, ya da sadece Mâ olarak anılmakta, tarihi çağlarda Kibele, ya da Artemis ile bir tutulmaktadır. Bu tanrıçanın Side’de Atena ile eşit gösterilmesi, burada belki pek eski zamanlarda silahlı bir tanrıçaya tapılmış olmasından ileri gelebilir. Tüm bunlar göz önüne alındığında kentin bir Yunan kolonisi olmadığı⁴⁶, kuruluş itibarıyla bir Grek kenti değil eski Anadolu kentlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Strabon, kenti Batı Anadolu şehirlerinden Kyme’nin bir kolonisi⁴⁷ olarak göstermekte ve bu koloninin kuruluşu genellikle İ.Ö. 7. yy.’a tarihlendirilmektedir. Kent’in İ.Ö. 8. yy. ortalarından itibaren Aolis’ten gelen Kymeliler tarafından kurulduğu söylene de; Anadolu’nun bereket simgesi olan “nar” anlamına gelen “Side” kelimesinin, eski Anadolu diline ait bir kelime olması, kentin Yunanlılar’dan önce var olduğunu ve çok daha köklü, yerli bir geçmişinin varlığını gösterir⁴⁸. Yerliliği adında, dilinde ve yazısında okunan tek Pamphylia kenti Side’dir. Adı nar anlamında yerlidir ve özgün bir Anadolu dili konuşur. Pamphylia lehçesinden farklı olan ve o lehçenin dağarcığındaki eski Anadolu öğelerinin varlığında da etken olduğu sanılan Luvi akrabası bir dildir bu⁴⁹. Luwice ile akraba bu dil Hellenistik dönem içlerine kadar hakim olmuştur. Bu sözcüğe “Side”, ya da “Sibde” şekillerinde Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde, meselâ Pontos ve Troas’ta rastlanmaktadır. Özü

⁴⁵ Nollé 1993, 46.

⁴⁶ Darga 1976, 17; Sevin 2007, 163; Bean 1999, 64; Mansel 1967, 6; Mansel 1978, 5 vd.; Işık 1996, 23 vdd.

⁴⁷ Strabon 14.4.2.

⁴⁸ Sevin 2001, 171; Mansel 1967; Mansel 1978, 7; Bean 1997, 64; Bosch 1957, 17; Atlan 1967, 2.

⁴⁹ Işık 1996, 33.

Sid- olan bu ad, meselâ İyonya'da Siderus veya Sidene, Likya'da ise Sidyma şeklinde karşımıza çıkmaktadır⁵⁰.

Sözünü ettiğimiz Side dili, Sillyon ve Aspendos'ta konuşulan Yunan dilinin Pamphylia lehçesinden oldukça farklıdır. Pamphylia halkının konuştuğu özgün Anadolu dilinden başka bir şey olmamalıdır. Arkeolojik bağlamda da, Side İskender'in Pers İmparatorluğunu alt ettiği İ.Ö. 334-323 öncelerinde burada Yunanca konuşulduğuna ilişkin hiçbir buluntu vermez. Side'de Yunan dili ile, yazıtlarda İ.Ö. 300 dolaylarında, sikkelerde ise İ.Ö. 2. yüzyılda karşılaşıyoruz⁵¹. Üretkenlik ve bereket simgesi olan nar, Anadolu'nun Ana Tanrıçası Kybele'nin sembolü olup, Side tarihinin eskilere dayandığını gösterir. Ancak kent tarihini daha erken yıllara götürebilecek arkeolojik verilere henüz sahip değiliz. Ayrıca Side'de bulunan bazalt kazan⁵² kentin Geç Hitit-Suriye kültür çevreleriyle de ticari, belki de kültürel ilişkilerinin olduğunu göstermektedir. Çünkü Doğu Pamphylia İ.Ö. 7. yüzyıla kadar hiç Yunan etkisi ve göçü almamıştır⁵³.

İ.Ö. 6.yy.'da Lidya Krallığı'nın egemenliğinde olan Side, bu krallığın yıkılmasından sonra (İ.Ö. 546) Pamphylia Bölgesi'nin tümü gibi Pers egemenliği altına girmiş ve Büyük İskender Dönemi'ne kadar Pers egemenliği altında kalmıştır⁵⁴. I. Dareios'un Pers Devletini yeniden organizasyonu sırasında Aiolis, İonya, Karya ve Lidya ile birlikte Pamphylia bölgesini de içine alan ilk satraplığı kurması ile Side, Pamphylia'nın tümü gibi satraplık sistemine bağlanmıştır⁵⁵. Pamphylia Bölgesi'nin tümü yaklaşık 200 yıl Pers egemenliği altında yaşamış; Pamphylia kentleri zaman zaman Atina'nın yanında yer alsa da⁵⁶; Pers hâkimiyeti hiçbir zaman bölge halkı üzerinde baskı oluşturmamıştır. Bunu kentin İ.Ö. 500 yılından Büyük İskender'e direnmeksizin teslim olduğu tarih olan İ.Ö. 334 yılına değin, sürekli olarak kendi adına basmış olduğu, üzerinde Athena ve Apollon'dan başka, kent'in simgesi olan "nar"ın da tasvir edildiği gümüş sikkeler açıkça göstermektedir⁵⁷.

İ.Ö. 4. yüzyılın ilk yarısından itibaren Pers Merkezi idaresi zayıflamış ve satraplar isyan etmeye başlamışlardır. Pamphylia da İsyancı satrapların müttefikleri arasındadır. İ.Ö. 334/33 yılı başında Büyük İskender Pamphylia'yı almış ve Side liman kentini egemenliği altında tutmak için buraya bir işgal ordusu bırakmıştır. Side hiçbir direniş göstermeden

⁵⁰ Mansel, 1978, 4.

⁵¹ Bean, 1999, 64.

⁵² Mansel 1978, 6; Nollé 1993, 46; Özhanlı 2007, 17-30.

⁵³ Brandt 1992, 25.

⁵⁴ Mansel 1967, 6.

⁵⁵ Herodotos, III. 90; Bean 1999, 7; Atlan, 1967, 11; Sevin 2007, 164; Hellenkemper – Hild 2004, 96.

⁵⁶ Bean 1997, 7.

⁵⁷ Tekin 1997, 103; Mansel 1967, 6; Sevin 2007, 171.

kapılarını Makedonya kralına açmıştır. Büyük İskender'in İ.Ö. 323'te ölümünden sonra Pamphylia ve bu arada side Helenistik krallıklar arasında sürekli kavga konusu olmuş ve sık sık el değiştirmiştir⁵⁸. Side İ.Ö. 301-218 yıllarında güçlü bir donanmaya sahip Ptolemaioslar'ın; İ.Ö.218-189 yıllarında ise Suriye de hüküm süren Seleukoslar'ın egemenliği altına girmiştir⁵⁹.

İ.Ö. 190 yılında Side açıklarında Suriye donanması ile Roma donanması arasında büyük bir deniz savaşı yapılmıştır. Suriye kralı Antiokhos'un Romalılar tarafından yenilmesi üzerine İ.Ö.188'deki Apameia Barışı ile birlikte Toroslar'ın kuzeyindeki Seleukos Krallığı'na ait toprakların hepsi Bergama Krallığına verilmiştir. Pergamon egemenliği Kestros (Aksu) ırmağı ile sınırlı kalmış, Perge'nin doğusundaki Side gibi kentler özgür kalmıştır⁶⁰. Pergamon kralı Attalos II'nin İ.S. 150'de Side gibi bir liman varken, bölgenin zenginliğini ve denizyollarını kontrol edebilmek için Attaleia'yı kurmuş olması Side'nin özgür kalışının kanıtıdır⁶¹.

İ.Ö. 188 yılında imzalanan Apameia anlaşmasından sonra Side, sahip olduğu büyük ticaret ve savaş filosu sayesinde, Akdeniz ülkeleri ile yaptığı ticareti geliştirmiş, böylece refah ve zenginliğe kavuşmuştur.

Bu parlak dönem, Pisidya ve dağlık Kilikya'da başlayıp yaşanan politik karmaşanın da etkisiyle günden güne gelişen korsanlığın Pamphylia'ya yayılması ile sona ermiştir. Kent bu dönemde korsan malları satan bir pazar haline gelmiştir⁶².

Roma, İ.Ö. 102 yılında, artan korsan faaliyetlerini önleyebilmek için, tüm Pamphylia, Dağlık Kilikia, Lykia'nın ve Pisidia'nın bir kısmını kapsayan *Provincia Cilicia*'yı kurmuştur. *Provincia Cilicia*'nın *Provincia Asia*'ya bağlı bir operasyon bölgesi olarak kurulmuş olabileceği belirtilmektedir. Büyük yetkilerle donatılarak, doğuya yollanan Pompeius, korsanlara karşı mücadele etmiş ve onları İ.Ö. 67 yılında, Korakesion (Alanya) önlerinde tamamıyla yenmiştir⁶³. Side'nin Kilikya Eyaleti'ne dahil bir kent olduğunu, İ.Ö. 51/50'de bu eyaletin valiliğini yapan Cicero belirtmektedir. İ.Ö. 48'den itibaren Pamphylia, Kilikya Eyaleti'nden çıkararak Asya Eyaleti'ne bağlanmış ve İ.Ö. 36'ya kadar bu eyalete dahil olmuştur⁶⁴. İ.Ö. 36'da, Roma devletinin doğusunu elinde tutan Marcus Antonius'un yeni düzenlemeleri dahilinde, Pisidia ve Pamphylia'nın Side'nin de içinde bulunduğu kısmı,

⁵⁸ Bean 1997, 9 vd.; Atlan 1967, 485; Sevin 2001, 171; Mansel 1967, 6 vdd.; Atlan 1967, 11.

⁵⁹ Mansel 1967, 7 vdd.; Akşit 2008, 295.

⁶⁰ Hellenkemper-Hild 2004, 103; Brandt-Kolb 2005, 20.

⁶¹ Akurgal 1989, 546; Sevin 2007, 165; Bean 1999, 12; Atlan 1967, 13; Mansel 1967, 7 vd.

⁶² Mansel 1978, 11; Nollé 1993, 69.

⁶³ Brandt 1992, 94 vd.; Brandt-Kolb 2005, 20; Hellenkemper – Hild 2004, 103.

⁶⁴ Atlan 1967, 13 vd.; Brandt 1992, 94 vd.; Brandt-Kolb 2005, 20; Hellenkemper – Hild 2004, 103.

Galatia kralı Amyntas'ın yönetimine bırakılmıştır⁶⁵. İ.Ö. 25'te Augustus zamanında eyaletlerin düzenlenmesi sırasında *Provincia Galatia*'ya bağlanan⁶⁶ Side, daha sonra *Provincia Lycia et Pamphylia*'nın bir kenti olarak III. yy.'a kadar refah içinde yaşamıştır. İ.S. 2. ve 3.yy.'larda bölge varlıklı ve ihtişamlı bir dönem yaşamış, kentler iyice yerleşmiş olan barış döneminin (Pax Romana) sağladığı olanaklar ve ticaretin gelişmesiyle birlikte birçok anıtsal yapıyla donatılmıştır. Pamphylia kentlerinden günümüze kadar gelmiş pek çok eser bu dönemde inşa edilmiştir⁶⁷. Kentteki yapıların en görkemlileri Roma Dönemi'nin bu evresinde yapılmıştır.

İ.S. 1. ve 2. yy.'larda yaşanan Romalılaştırma süreciyle beraber yaşanan parlak dönemin ardından kent, İ.S. 3. yy.'ın 2. yarısından itibaren Isaurialı eşkiyaların saldırı ve soygunlarına sahne olmuş, aldığı tüm önlemlere karşın yoksullaşmaya ve Hıristiyanlaşmaya başlamıştır⁶⁸.

İ.S. 4.yy. ortalarında dağlık bölgeden gelen kavimlerin saldırılarını önlemek için yarımada'nın en dar kesiminde karşıdan karşıya uzanan bir iç kent suru yaptırılarak kentin kuzeydoğu bölümü terk edilmiştir⁶⁹.

Side, İ.S. 5 – 6. yy. larda bir piskoposluk merkezi olarak yeniden canlanmış ve üçüncü parlak dönemini yaşamıştır. Bu dönemde yerleşme kent surları dışına taşmıştır. Tapınakların üstüne büyük bir bazilika, şehrin kuzey-doğusuna büyük bir Piskoposluk Sarayı ve küçük büyük birçok kilise ve şapeller yapılmıştır⁷⁰. İ.S. 7.yy.'daki Arap istilaları ile kentte kaçınılmaz bir çöküş başlamıştır. Side, İ.S. 10.yy. sonlarında büyük bir yangın sonucu terk edilmiş ve halk Antalya'ya göç etmiştir. Side için yaygın olarak kullanılan “Eski Antalya” adı da buradan gelmektedir. Eski adı “Selimiye” olan bugünkü köyün geçmişi ise yöreye Giritli Müslüman göçmenlerin yerleştirildiği 1895’li yıllara kadar gitmektedir⁷¹. Turizmle tanışmaya kadar tarım ve balıkçılıkla geçinen bu köy zamanla büyüyerek tüm yarımadayı kaplar duruma gelmiş ve Side harabeleri her tarafı sarmış olan modern yerleşmeden oldukça kötü etkilenmiştir⁷².

⁶⁵ Brandt 1992, 96; Brandt-Kolb 2005, 21; Hellenkemper – Hild 2004, 103.

⁶⁶ Strabon 12.5.1.

⁶⁷ Sevin 2007, 165; Brandt 1992, 96 vd.

⁶⁸ Sevin 2007, 171 vd.

⁶⁹ Mansel 1963, Res. 29.

⁷⁰ Eyice 1960, 53-60.

⁷¹ Bean 1997, 66 vd.; Akşit 2008, 295

⁷² Akşit 2008, 295; Sevin 2007, 171.

Side’de Yapılan Araştırmalar

Pamphylia Bölgesi’nde antik çağ boyunca önemli bir siyasi, kültürel ve ekonomik güç olan Side antik kenti, başta tiyatrosu, hamamları, tapınakları olmak üzere ayakta duran görkemli kamusal yapıları sayesinde özellikle deniz yoluyla önünden geçen gezgin ve arařtırıcıların⁷³ dikkatini çekmiş ve bunlar tarafından deniz haritalarında gösterilmiştir. 16. yy. da Piri Reis⁷⁴ Side ve çevresinin haritasını çizmiştir. “Eski Andalya-yı harap” olarak adlandırdığı Side’yi Köprüçay (Eurymedon) ile Manavgat Çayı (Melas) arasında bir burun olarak işaretlemiştir.

Pamphylia bölgesinin bütünü gibi Side de 19. yy. başlarında seyyahların çeşitli gezileriyle araştırılmaya başlanmıştır. İlk ciddi araştırmayı 1812’de Anadolu’nun güney kıyılarının deniz haritasını çizen İngiliz Kaptanı Fr. Beaufort⁷⁵ yapmıştır. Beaufort bir yazıt üzerindeki “Sidetes” sözcüğünden harabenin Side olduğunu saptayarak yarım adanın planimetrik bir taslağını yapmış, limanı dalga kıranları ile birlikte çizmiş, ortasındaki yuvarlak bina ile birlikte Agora’yı, tiyatroyu, surları ve nympheiumu tanımlayarak, burada yapılacak kazılardan önemli sonuçlar alınacağını da ifade etmiştir⁷⁶.

Fransız konsolosu L. A. O. Corancez,⁷⁷ Fr. Beaufort’tan önce 1809’da “Eski Antalya” olarak anılan kentin Side olduğunu saptamıştır. Oldukça etraflı, fakat karışık bilgiler vermiş olmasının yanında Beaufort’da bulunmayan bazı anıtlardan başka şehrin yazıtları ve sikkeleri üzerinde de durduğundan eseri hiç de küçümsenmeyecek bir önem taşımaktadır⁷⁸.

L. A. O. Corancez ve Fr. Beaufort’tan sonra Ch. R. Cockerell⁷⁹ ve M. Leake⁸⁰ Side hakkında kısa bilgiler verirken, J. A. Cramer⁸¹ de Fr. Beaufort’un yazdıklarını tekrarlamaktan öteye geçmemiştir.

Ch. Fellows⁸² 1839’da Side’yi ziyaret etmiş ve Beaufort’un verdiği bilgilerin doğruluğunu saptamıştır. Harabelerin tümünün Roma Dönemi’ne ait olduğunu, heykeltıraşlık eserlerinin kaba bir üslupla yapıldığını ve bunların Anadolu’nun iç kesimlerindeki Grek sanat

⁷³ Mansel 1978, 325 vd.

⁷⁴ Piri Reis 1519, 765 Res. 383.

⁷⁵ Beaufort 1817, 139 vdd.

⁷⁶ Mansel 1978, 325.

⁷⁷ Corancez 1816, 373–383.

⁷⁸ Mansel 1978, 326.

⁷⁹ Cockerell, 1903, 175 vd.

⁸⁰ Leake 1824, 195 vd.

⁸¹ Cramer 1832, 383 vd.

⁸² Fellows 1839, 203 vd.

eserleri ile kıyaslanamayacağını kaydetmiştir. Fellows'a göre şehrin antik adı "İsoanda"dır.⁸³ 1842'de E.T.Daniel⁸⁴ harabelerin Beaufort'un tanımlamalarına uyup uymadığının değerlendirmesini yapmıştır.

1834 ve 1836 yıllarında Pamphylia'ya gelen Fransız araştırmacı Ch. Texier, Side üzerinde fazla durmamış, fakat sonradan yayınladığı eserinde⁸⁵ o zamana kadar Side hakkında yapılan tarih ve arkeoloji araştırmalarını özetlemiştir.

19. yy. da yapılmış araştırmaların en önemlisi 1884 ve 1885 yıllarında K. G. von Lanckoronski ve heyeti tarafından Pamphylia ve Pisidia'da yapılan çalışmalardır. Heyet'in donanımlı teknik üyeleri topografik planları çıkarmış, anıtların rölöve ve resimlerini yapmış, yazıtları toplamış ve bu çalışmanın sonuçlarını yayınlamışlardır⁸⁶. Söz konusu yayının Pamphylia antik kentlerini kapsayan birinci cilt'inde Side'ye geniş yer ayrılmıştır.

Side'nin Hıristiyanlık Dönemi anıtlarını incelemiş olan H. Rott⁸⁷ 1900'lü yılların başlarında Side'ye uğramış ve yirmiye yakın kireç kuyusunun varlığından bahsederek bunların ev yapımında kullanıldığını belirtmiştir⁸⁸. Mimarlık anıtlarından çok yazıtları incelemiş olan R. Paribeni'nin başkanlığındaki İtalyan arkeoloji heyeti 1913'te Side'yi ziyaret etmiştir.

1800'lü yılların sonlarına doğru (1895) antik Side'nin tam ortasına Giritli Müslüman göçmenler tarafından "Selimiye" adında bir köy kurulmuştur. İtalyan R. Paribeni, kireç ocakları yüzünden büyük zarar gören Side harabelerinde tahribatın artması üzerine kazı yapmak için Müzeler Genel Müdürlüğü'ne başvurmuş olmasına rağmen, kendisine kazı izni verilmemiştir.

Türk Tarih Kurumu 1943 yılında, Pamphylia harabelerinin durumunu incelemek ve kazı imkânını araştırmak üzere A. M. Mansel ile mimar Halit Uluç'u Antalya'ya göndermiştir. Türk Tarih Kurumu'na verilen raporda⁸⁹ Pamphylia gibi dış etkilere kapalı bir bölgede kazı yapmanın önemi belirtilerek Side'de kazı yapılması önerilmiştir. Side'de 1947 yılında A. M. Mansel tarafından başlatılan bilimsel kazılar, 1967 yılına kadar aralıksız yürütülmüştür. 1954 yılında merkezi Antalya'da olmak üzere "Antalya Bölgesi Arkeoloji

⁸³ Mansel 1978, 326 vd.

⁸⁴ Daniel 1847, 34 vd.

⁸⁵ Texier 1862, 721-723; Texier-Suad, 1924, 269-271.

⁸⁶ von Lanckoronski 1890, 125-152 Res. 99-112.

⁸⁷ Rott, 1908.

⁸⁸ Rott 1908, 62.

⁸⁹ Mansel 1945, 135-145 Lev. 7 vd.

Araştırmaları İstasyonu” kurularak, kazı ve araştırmalara bir bilim kurulu tarafından devam edilmiştir. Ayrıntılı kazı raporları ve Side ile ilgili çeşitli araştırmalar, Türk Tarih Kurumu tarafından “Antalya Bölgesi’nde Araştırmalar” serisinde yayınlanmıştır. Side kazısı ön raporları 1947 yılından itibaren Belleten, Türk Arkeoloji Dergisi, Anadolu, Anatolian Studies, Fasti Archaeology ve American Journal of Archaeology gibi bilimsel dergilerde her yıl yayınlanmıştır. Pamphylia bölgesinde düzenli olarak yirmi yıl (1947-1966) süren side kazılarının idaresi A. M. Mansel’in bulunmadığı zamanlarda J. İnan tarafından yürütölmüştür.

A. M. Mansel’in ölümden sonra Jale İnan tarafından yürütölen Kazı ve Onarım Çalışmaları, 1982 yılından 2009 yılına kadar Ülkü İzmirligil başkanlığında sadece Side Tiyatrosu ve çevresinde devam ettirilmiştir. 2009 yılından itibaren ise Anadolu Üniversitesi, Arkeoloji Bölümünden Doç. Dr. Hüseyin Sabri Alanyalı başkanlığındaki bir ekip tarafından yürütölen çalışmalarda Side’nin tüm unsurları ile birlikte daha iyi algılanması hedeflenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

STEL TIPLERİ

Antik dönemde, yekpare taştan yapılmış steller, mezar taşı, adak, resmi yazıt ya da sınır taşı olarak kullanılmışlardır. Bu steller mezar taşı olarak kullanıldıklarında, mezar sahibinin toplumdaki yerini ve mesleğini yansıtan kabartma ya da resimlerle bezenmişlerdir⁹⁰. Stel kelimesi Grekçe de στελλω ile bağdaştırılmış ve dik duran işaret anlamına geldiği belirtilmiştir⁹¹.

Mezar stellerinin kökeni erken dönemlere kadar gitmektedir. Bu tip dikmelerin bilinen en erken örnekleri Asur'da ele geçmiştir. Krallar ve resmi devlet görevlileri için yapılmış düzgün işlenmiş dikdörtgen taş bloklar halinde dik duran bu erken örnekler İ.Ö. 14. yy'dan 7. yy'a kadar tarihlendirilmektedir. Bu stellerin düzeltilerek pürüzsüzleştirilmiş ön yüzlerinde, ölenin isminin ne olduğu bilgisi yer almaktadır⁹². Bununla birlikte Geç Hitit mezar stellerinde, ölen kişiyi yemek masasında otururken betimleyen örnekler bulunmaktadır. Mezar üzerine stel dikme alışkanlığı Mezopotamya kültürlerine ise oldukça yabancı görünmektedir⁹³.

Düzgün kesilmiş kabartmalı veya kabartmasız mezar stelleri, Myken kuyu mezarlarında da bulunmuştur. Bu steller ikinci bir kullanımla Myken Akropolisi'nin eteklerinde Geç Myken Dönemi mezar odalarının duvarlarının içine yerleştirilmiş olarak ele geçmiştir⁹⁴. Grek mezar stelleri ile Myken mezar stelleri arasında bir bağlantının olup olmadığı tartışmalıdır⁹⁵. Geç Myken ve Sub Myken geleneğinde olan mezarlar üzerine dikilen taşların az veya oldukça yetersiz olduğu anlaşılmaktadır⁹⁶.

Buluntular ışığında Grek mezar stelleri Myken sonrası dönemle birlikte başlar⁹⁷. Atina, Eleusis ve Thera'da Geometrik ve Erken Arkaik Dönem'e ait nekropollerde yapılan araştırmalar sonucu bulunan kabaca işlenmiş ve şekilsiz çok sayıdaki mezar taşından, mezar stellerinin kronolojik bir sıralamaya girmeye başladığı görülür⁹⁸. Bu örnekler ya hiç

⁹⁰ Tekçam 2007, 210.

⁹¹ Johansen 1951, 68 dn. 1.

⁹² Johansen 1951, 70 vd.

⁹³ Johansen 1951, 79.

⁹⁴ Johansen 1951, 65.

⁹⁵ Johansen 1951, 65.

⁹⁶ Johansen 1951, 65.

⁹⁷ Johansen 1951, 66.

⁹⁸ Johansen 1951, 66.

çalışılmamış veya kabaca çalışılmış dikdörtgen formlu olup yükseklikleri genellikle 50 cm. ile 100 cm. arasında değişmektedir⁹⁹.

Attika'da bilinen ilk örnek olasılıkla İ.Ö. 10. yy. tarihlidir. Bundan itibaren görülen örnekler daima yazıtsızdır. Tera'da ilişkili geç örneklerde ise genellikle ölünün adı yukarıdan aşağıya geniş karakterlerle yazılmıştır. İ.Ö. 6. yy. sonlarında benzer basit şemada kullanılan örneklere Kykladlar'da ve Amorgos'ta rastlanılmaktadır. Tera örneklerinde olduğu gibi yazıtlar görülür. Fakat bunlar Tera'dan daha eski değildir¹⁰⁰. İ.Ö. 10. ve 8. yy. arasına tarihlenen Geometrik Dönem Attika mezar stelleri kabaca işlenmiş bloklar halindedir. Bu blokların yanında nadiren bulunan geniş vazolar libasyon için kullanılmıştır¹⁰¹. Arkaik Dönem sonrasında farklı bir teknik ve biçimle gelişimini geç antik çağlara kadar sürdüren mezar stelleri, aslında antik çağ boyunca Attika mezar stelleri geleneğini sürdürmüşlerdir. Stel şekillerinin esası Attika stellerine dayanmaktadır¹⁰².

Diğer taraftan Anadolu'da farklı bölgelerde mezar stelleri, kendilerine özgü teknik ve biçimleriyle farklı bir geleneği devam ettirmişlerdir. Örneğin Troas bölgesinde Neandria yakınlarında yer alan bir nekropolde, Koldewey tarafından bulunan bir stel muhtemelen en eski tarihlidir. Tipolojik olarak Attika ve Kyklad adaları örneklerinden farklıdır. Neandria örnekleri bunlara göre daha geniş olup 2-4 metre arasında değişen yüksekliğe sahiptirler. Bu steller Koldewey'e göre dar ve düz taşlardan oluşmaktadır ve üzerlerinde çalışılmamıştır. Buna karşın bu stellerin dış hatları bir insan figürüne benzemektedir¹⁰³. Neandria stelleri, muhtemelen Erken Grek mezar anıtlarından daha iyi bir grup oluşturduğundan ve Homerik şiirlerde defalarca bahsedilen stellere ilişkin daha iyi fikirler sunduğundan özel bir öneme sahiptir¹⁰⁴. Neandria örneğinin dış hatlarının bir insana öykünerek şekillendirilmesi göz önüne alındığında en eski figürlü mezar steli olduğu söylenebilir. Figürlü mezar stellerinin, Doğu etkisi altında İonia'da doğduğu ve oradan Kıta Yunanistan'a ve adalara gittiğini ileri süren düşünceler bulunmaktadır. Öte yandan Hellenistik Dönem'de özellikle İonya Bölgesi'nde şekillendirilen mezar stelleri, kendilerine özgü stilleriyle Smyrna'da olduğu gibi yaygın bir heykeltıraşlık ekolünün varlığını gösterirler. Örneğin Smyrna mezar stelleri sadece Smyrna

⁹⁹ Johansen 1951, 66.

¹⁰⁰ Johansen 1951, 66 Res. 27.

¹⁰¹ Johansen 1951, 69 Res. 29; Richter 1961, 9.

¹⁰² Fıratlı 1965, 269 dn. 5.

¹⁰³ Johansen 1951, 66 vd. Res. 28.

¹⁰⁴ Johansen 1951, 67.

sınırları içinde kalmamış, yakın merkezlere de ihraç edilmiş veya Smyrnalı sanatçılar o merkezlerde çalışmışlardır¹⁰⁵.

Girit'te figürlü mezar stellerinin en erken grubu Prinias yakınlarında bulunmuştur. Bu mezar stellerinin arka kısımları ve kenarları ön yüzlerinin tersine çok kaba işlenmiştir. Özenli biçimde düzleştirilip pürüzsüzleştirilen ön yüzlerine ise ölen kişinin tasviri kazanmış ve bu kazıma çizgilerinin içi boyanmıştır. Bu tasvir stili kesinlikle Girit'e aittir ve bu steller İ.Ö. 7. yy. ortalarına tarihlenmektedir¹⁰⁶.

Grek mezar heykelleri, Dipylon'da bulunmuş olan ve İ.Ö. 600'den önceye tarihlenen muhteşem bir Kuros'la başlatılmaktadır. Ancak figürlü stel, Grek mezarlarında zaten İ.Ö. 7. yy'da görülmektedir. Bununla birlikte İonia mezar stelleri Arkaik Dönem'in sonuna kadar figürsüz olarak kalmıştır. Fakat bir istisna olarak şimdilerde İstanbul Müzesi'nde bulunan ve Frigya Dorylaion'da bulunmuş bir mezar steli, şekli ve bezemesi ile Calvert Steli ile ilişkilidir. Calvert Steli'ne benzer olarak Dorylaion Steli'nin üst kısmında benzer tipte volütlü bir anthemion işlenmiştir. Dorylaion Steli üzerinde yer alan volütlü anthemion stili aynı zamanda İonia'ya özgüdür ve malzemesi yerel Frig taşı değil, Grek adalarından gelen mermer gibi görünmektedir. Açıkça İonia'lı bir sanatçıya ait olan bu eser İ.Ö. 525 yılına tarihlenmektedir. Fakat ilginç olan buluntunun, Grek yerleşimlerinden uzakta Küçük Asya'nın derinlerinden olmasıdır¹⁰⁷.

Şimdiye kadar yaygın olan görüş figürlü Grek mezar stellerinin doğu etkisi altındaki İonia stellerinden kaynaklandığı yönündedir. Fakat şimdiki bilgiler bunu savunulamaz kılmıştır. Çünkü İonia mezar stelleri Arkaik Dönem'in en sonuna kadar normal temsiller olmaksızın sunulmuşlardır. Erken Arkaik safhaya ait stel örneği şimdiye kadar bir Milet kolonisi olan Kersch'te bulunan sadece bir mezar stel ile tanınabilmektedir. Bu stel, üst kısmı yuvarlatılmış ve ön yüzü düzgün yontulmuş ince bir taş levha olup ön yüzünde Kıbrıs-Fenike tipinde geniş volüt-palmet bezemesi işlenmiştir. Bu tip bir motifin Oriental modellere bağlı olduğu görülür. Bununla birlikte İ.Ö. 6. yy ortaları daha zengin örnekler sunar. Bu zamana ait tipik Arkaik İonia mezar stellerinin durumunu belirginleştirir. Boston'da bulunan Calvert Steli, Troas Bölgesi'nden gelmiştir ve kabaca İ.Ö. 550'den daha sonraya tarihlendirilmektedir. Bu stel en eski ve en iyi örneklerden birisidir. Buna ek olarak, daha

¹⁰⁵ Yaylalı 1979, 86 tüm resim ve levhalar.

¹⁰⁶ Johansen 1951, 80 vd. Res. 35.

¹⁰⁷ Johansen 1951, 73-77 Res. 31, 34a-b.

geniş veya daha küçük 30 kadar stel parçası Samos Nekropolü'nde bulunmuştur. Bu örnekler İ.Ö. 6. yy ortasından hemen önce ile başlar ve İ.Ö. 5. yy başları arasındaki zamanı kapsar¹⁰⁸.

Attika stellerinin tip olarak gelişimine bakıldığında, Arkaik Attika stelleri iki ana tipe ayrılabilir. Bunların her biri de iki ya da üç alt kategoriye ayrılmaktadır. En erken tip İ.Ö. 610-530/525 arasında görülür. Parçaları birbirinden bağımsız işlenen bu mezar stelleri kaide, ana gövde, başlık ve başlık üstünde sfenksten oluşmaktadır¹⁰⁹. Bu başlıklardan ilki cavetto formundadır ve kökeni Mısır'a dayanmaktadır. Daha sonra 'lyr' dizaynı ve ikili volütlü olan tipteki bu başlıkların kökeni İonia'dır¹¹⁰. Tip I a İ.Ö. 610-575 arasında¹¹¹, Tip I b İ.Ö. 575-545 arasında¹¹², Tip I c ise İ.Ö. 550-525 yılları arasında¹¹³ kullanım görmüştür.

İ.Ö. 6. yüzyılın ortasından sonra, İ.Ö. 530-500 arasında, sfenkli başlığın yerine palmetli başlığın kullanıldığı Tip II a ve b olarak sınıflanan mezar stelleri ortaya çıkmıştır. Başlığın, ana gövdeyle birlikte verildiği bu steller de Palmet yanında volüt de yer almaktadır. Palmetli ve volütlü başlık kullanımı standart hale gelerek uzun süre kullanım görmüştür¹¹⁴.

Yaklaşık olarak İ.Ö. 450'den itibaren ortaya çıkan ve Tip II c olarak sınıflandırılan stellerin gövde kısmı iki figürün yan yana gelebileceği biçimde yatay olarak genişletilmişken dikine uzunluğu azalmıştır¹¹⁵. Bu form başta Hellenistik Dönem olmak üzere sonraki dönemlerde oldukça rağbet görmüştür. Hellenistik Dönem ve sonrasında steller, yatay olarak çok fazla genişleyerek çok sayıda figürün bir arada tasvir edilebileceği bir görünüm kazanmıştır. Bu durum Klasik Dönem stelleri ile Hellenistik Dönem stellerini şekilsel olarak ayırt edebilmemizi kolaylaştırmıştır.

Arkaik Dönem sonrasında farklı bir teknik ve biçimle gelişimini geç antik çağlara kadar sürdüren mezar stellerinin ana hatları Arkaik Dönem'de kesin biçimde oluşturulmuştur. Steller üzerinde tasvir edilen mezar sahiplerinin görüntüleri, Arkaik Dönem kuroslarının görünümüne benzemektedir. Serbest heykeltıraşlık eserleri ile kabartma heykeltıraşlığın birbirlerine koşut gelişiminin en güzel göstergesi, mezar kabartmalarındaki gençlerin anatomik gelişiminin, kurosların anatomik gelişimini takip etmesidir. Mezar stelleri üzerinde

¹⁰⁸ Johansen 1951, 73.

¹⁰⁹ Richter 1961, 2.

¹¹⁰ Richter 1961, 2.

¹¹¹ Richter 1961, 9 vd.

¹¹² Richter 1961, 15 vd.

¹¹³ Richter 1961, 27 vd.

¹¹⁴ Richter 1961, 2 vd. 37 vd.

¹¹⁵ Richter 1961, 53 vd.

tasvir edilen kabartmaların sol bacaklarının ileride, kollarının aşağı inik biçimde frontal olarak ayakta durmaları veya daha serbest biçimde kollarını kaldırmaları ve ellerinde çeşitli nesnelere tutar biçimde betimlenmeleri Arkaik Dönem kuroslarına benzemektedir. Bu durum Arkaik Dönem kuroslarından hareketle mezar stellerinin tarihlendirilmesini kolaylaştırmaktadır¹¹⁶. Serbest heykeltıraşlık tipleri, kabartma heykeltıraşlık dışında seramik ve mimaride de yaygın olarak kabul görmüştür¹¹⁷.

İ.Ö. 2. yy'da mezar stelleri İ.Ö. 3. yy. örnekleri ile karşılaştırıldığında hem sayıca hem de nitelik olarak bir artış göstermektedir. Hellenistik Dönem mezar stelleri kendi tipolojilerini oluşturarak Klasik Dönem geleneğinden farklı yönde ilerlemişlerdir. Yapı ve heykeltıraşlık alanındaki ilerlemeler mezar stellerini de etkilemiştir. Hellenistik Dönem'de Rhodos, Kos, Girit, Smyrna, Ephesos, Sardes, Bergama, Bithynia ve Pamphylia gibi yörelerde başta heykel sanatı olmak üzere önemli sanatsal gelişmeler olmuştur.

Bu çalışmada ele alınan mezar stelleri, figür tiplerinde olduğu gibi biçimsel olarak da farklı form ve özellikler göstermektedir. Söz konusu mezar stelleri, Naikoslu Steller ve Düz Çerçeveli Steller olmak üzere iki ana başlıkta değerlendirilmiştir. Naikoslu Steller, üçgen alınlıklılar ve kemerliler olarak alt gruplara ayrılarak ele alınmıştır. Side Müzesi stelleri arasında ikinci grubu oluşturan, Düz Çerçeveli alınlıksız steller ise herhangi bir alt gruba ayrılmadan değerlendirilmiştir.

1.1. Naikoslu Steller

Anadolu'da Hellenistik Dönem mezar kabartmalarında Naikos biçimli alınlıklı stellerin, Düz Çerçeveli alınlıksız stellere göre daha çok görüldüğü söylenebilir.

Side Müzesi'nde çalışmaya konu olan 8 adet mezar steli içerisinde 2 adedi kesin olarak Naikos biçimli alınlıklı, 4 adedi ise benzer örneklerle göre, naikoslu alınlıklı tipte olmalıdır. Bu durumda ele aldığımız mezar stelleri arasında naikoslu alınlıklı olanlar sayıca daha fazladır.

Bir stelin baş tarafının şekli ana karakterini ortaya koyar¹¹⁸. Alınlıklı steller içerisinde bir binanın ön cephesini tam olarak betimleyenlerin yanı sıra şematize ederek betimleyenler

¹¹⁶ Johansen 1951, 90-92 Res. 42-44; 106 Res. 55; Richter 1961, 22 Res. 81, 83-85; 23 vd. Res. 90, 95.

¹¹⁷ Richter 1961, 1 vdd.

¹¹⁸ Fıratlı 1965, 270.

de bulunmaktadır. Burada esas prensip stelin bir bina cephesini temsil etmesidir¹¹⁹. Yapının ön cephesini temsil eder şekilde işlenen mezar stellerinde mimari öğelerin ayrıntıları göz ardı edilmemektedir¹²⁰. Alınlıkta akroterler, sima, alınlığın hemen alt kısmındaki dışa taşan silmeler ayrıntılı olarak işlenmektedir. Neredeyse tüm alınlıklı stellerin baş tarafa doğru bariz bir şekilde daraldığı söylenebilir¹²¹. Ancak MS-6 nolu stelde tam tersine aşağıya doğru daralma söz konusudur.

İ.Ö. 2. yy. başlarında daha ince, İ.Ö. 2. yy. ikinci yarısına tarihlenen örneklerde ise daha kalın olarak bezeme alanları plasterlerle sınırlandırılan naiskos biçimli alınlıklı stellerin aynı şekilde erken örneklerinde arşitrav kısmının daha geniş olduğu, İ.Ö. 2. yy'ın ikinci yarısından sonraki geç örneklerde ise gittikçe daraldığı söylenebilir. Buna ek olarak Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen bazı örneklerde ise arşitravın tamamen kaybolduğu görülür. Roma Dönemi'nde alınlığın masif bir blok üzerine işlenmesi, dikey ve yatay çizgilerin tamamen plastikleşmesi ve yan akroterlerin palmet şeklinde dalgalı çizgilerle hareketlendirilmesi söz konusudur.

Bir tapınağın alınlığının bütün ayrıntısı ile kopya edilmesi, alınlık ve akroterlerin dış hatlarının yontularak gösterilmesi, baş tarafı köşeli olarak yontulduktan sonra alınlığın tambur ve akroterlerinin alçak kabartma olarak gösterilmesi, baş tarafın köşeli yontulup alt kısımdan bir silme ile ayrılarak hafifçe kabartma üçgen şeklinde gösterilmesi, alınlığın kabaca yontmak suretiyle alınlığı hatırlatır şekilde verilmesi biçimlerinde olmak üzere alınlık tasviri değişik şekillerde gösterilebilir¹²².

1.1.1. Üçgen Alınlıklılar

Naiskoslu Mezar stellerinde, üst yapı formu olarak üçgen alınlığın kullanılması Anadolu ve Kıta Yunanistan'da oldukça yaygındır. birçok merkezde üçgen alınlıklı mezar steli bulunmuştur.

Mezar stellerinde üst yapı formu olarak üçgen alınlığın kullanılması ilk kez Arkaik Dönem'de görülür¹²³. Klasik Dönem mezar stellerinde üst yapı formu olarak üçgen alınlığın kullanılması pek tercih edilmemiştir. Bununla birlikte Klasik Dönem'de üst yapıdaki bezemeler hem tamamlayıcı motif hem de süsleme elmanı olarak tercih edilmektedir.

¹¹⁹ Fıratlı 1965, 269 vd.

¹²⁰ Bkz. MS-6.

¹²¹ Fıratlı 1965, 270.

¹²² Fıratlı 1965, 271 vd.

¹²³ Bkz. Basel'deki Doktor steli, Neumann 1979, 31 Lev. 17a.

Özellikle Hellenistik Dönem ve sonrasında yaygın bir biçimde üçgen alınlığın kullanıldığı görülür. Arkaik ve Klasik Dönem’de stellerin üst çerçeveleri genellikle düzdür ve figürlerin başları çerçeveye değer biçimde işlenmiştir. Dorylaion stelinde olduğu gibi bazı örneklerde stelin üst kısmına Calvert Steli’ne benzer şekilde volütlü bir anthemion ve palmet işlenmiştir¹²⁴.

Mezar steli çerçeveleri Arkaik ve Klasik Dönem’de, Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi örneklerinden farklı olarak ince uzun ve dikdörtgen biçimlidir. Bu biçimin en güzel örneklerinden biri İ.Ö. 6. yüzyıl sonu 5. yüzyıl başına tarihlenen Sardes’te bulunmuş olan Borgia stelidir¹²⁵. Trakya’da bulunmuş olan, Komotini Arkeoloji Müzesi’nde korunan ve İ.Ö. 6. yüzyıla tarihlenen bir palmetli stel, volüt-palmet bezemeli anthemion biçimli stellerin başka bir örneğini oluşturmaktadır¹²⁶.

Üçgen alınlıklı, naiskoslu stellerin en nitelikli örnekleri, Klasik Dönem sonrasında yaygınlaşmıştır. Bu örnekler tepe ve köşe akroterli, tympanon kısmı rozet ya da kalkan bezemeli, nadiren silmeli, arşitrav, ante ve yan kenarlarındaki sütunlarıyla naiskos biçimlidir. Açısız bazı farklılıklar olmakla birlikte üçgen alınlıklı stellerin üst kısmı tepeye doğru üçgen biçiminde daralmaktadır. Üçgen alınlık formuna sahip stellerin özünde tapınak mimarisi ile bağlantılı özellikler bulunmaktadır. Steller bir binanın, mesela bir tapınağın alınlıklı olan ön cephesini veya antefikslerle süslü yan cephesini temsil etmek üzere iki esas şekilde yapılmaktadır¹²⁷. Smyrna’da bulunan, Pergamon Müzesi’nde korunan ve İ.Ö. 2. yüzyılın 2.yarisına tarihlenen bir mezar steli, alınlığı, akroteri, arşitravı ve sütunlarıyla tıpkı bir tapınağın ön cephesini akla getirmektedir¹²⁸.

Stellerin üst kısmını taçlandıran alınlıklar ya arşitrav diyebileceğimiz boş yüzeyin üzerine ya da kenarlardaki plasterlerin veya kenar çerçevesinin üzerine oturur. Alınlıklar ise genellikle dikdörtgen biçimindeki niş üzerine yerleştirilir¹²⁹. Naiskoslu Stel alınlıklarında verilen örnekte¹³⁰ olduğu gibi alınlık kısmının boş bırakıldığı, alınlıklarda rozetler, kalkan ya da çiçekler gibi süsleyici bezemenin kullanıldığı örnekler bulunmaktadır. Rodos’ta bulunan, Napoli Müzesi’nde korunan ve İ.Ö. 4. yy. ortasına tarihlenen bir stelin alınlığında siren

¹²⁴ Johansen 1951, 73-77 Res. 31, 34a-b; Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 1 No. 2.

¹²⁵ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 4 No. 12.

¹²⁶ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 7 No. 20.

¹²⁷ Fıratlı 1965, 270.

¹²⁸ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 66 No. 405.

¹²⁹ Saraçoğlu 1997, 19.

¹³⁰ Bkz. MS-6.

betimlenmiştir¹³¹. Yine Rodos'ta Akandia Nekropolü'nde bulunup, Rodos Arkeoloji Müzesi'nde korunan ve İ.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen stelin alınlığında ise kalkan motifi işlenmiştir¹³². İ.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen bir stelin alınlığında da kalkan motifi vardır¹³³. Ephesos'da bulunmuş, Ashmolean Müzesi'nde korunan stelin alınlığı çiçek motifi ile bezenmiş, alınlıkla figür arasındaki arşitrav kısmı ise çelenk ve yazıt ile süslenmiştir¹³⁴. Alınlığında rozet veya kalkan olan steller genellikle daha süslü olarak yapılmışlardır. Özellikle alınlıkla figürlerin bulunduğu alan arasındaki bölüm süslemelerle doldurulmuştur. Alınlığı boş bırakılmış steller ise daha basit ve bezemesizdir¹³⁵.

Naiskoslu üçgen alınlıklı stellerin, İ.Ö. 3. yy. örneklerinde, resim alanı stel bloğunun ortasına yerleştirilmiştir. Resim alanı yüzeyseldir ve figürler alçak kabartma tekniğinde işlenmişlerdir. Geniş bir arşitravdan sonra, alınlık şeklinin çizgisel olarak belirlendiği masif bloğa geçilir. Geçişte olması beklenen fascia gibi görünüşe canlılık kazandıran diğer mimari öğelere yer verilmemiştir. Şematik de olsa tepe ve kenar akroterleri ile birlikte verilen alınlık basık veya yüksek işlenmiştir. Stellerin alınlık formlarında ayrıntıda önemsiz farklılıklar olsa da genellikle aynı forma sahip olduğu söylenebilir¹³⁶.

Naiskoslu üçgen alınlıklı stellerde İ.Ö. 2. yüzyılla birlikte, dönemin stiline uygun olarak resim alanı derinlik kazanır, kenarlara doğru genişler ve kabartmalar biraz daha plastik hale gelir. Erken örneklerde arşitrav boşluğu geniş olmasına karşın, zaman ilerledikçe bu boşluk daralmaktadır.

Roma Dönemi'nde ise alınlıkla bezeme alanı arasındaki arşitravın tamamen ortadan kalkması, alınlığın masif blok üzerine işlenmesi, yatay ve dikey çizgilerin ve akroterlerin plastik işlenmesi, tepe ve yan akroterlerinin işlenmemesi veya palmet şeklinde çizgilerle verilmesi farklı özellik olarak dikkat çekmektedir.

Alınlıklarda görülen farklılıklar yapısal olmayıp ayrıntıdadırlar. Bu ayrıntı farkı ile tarihlendirme yapmanın mümkün olmadığı söylenebilir. Buna ek olarak ayrıntıdaki farklılıklar stellerin yapıldıkları atölyelerle ilgili olmalıdır. Bununla birlikte stellerin biçim olarak

¹³¹ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 12 No. 49.

¹³² Pfuhl- Möbius 1977, Lev. 53 No. 289.

¹³³ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 33 No. 149.

¹³⁴ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 38 No. 178

¹³⁵ Atalay 1988, 11.

¹³⁶ Saraçoğlu 1997, 20 dn. 8.

özellikle İ.S. 2. ve 3. yüzyıllarda büyük ölçüde formunu koruduğu, ancak Geç Antik Dönem sanatının yozlaşmış stiliyle birlikte gerçek formundan uzaklaştığı da bilinmektedir¹³⁷.

Özetle; Naikoslu üçgen alınlıklı stellerde, en belirgin özellik, ince uzun bir form ve nitelikli işçiliktir. Bu stellerde mimari bezemeler ayrıntılı verilmiştir. Buna ek olarak kabartmalarda da ince bir işçilik göze çarpmaktadır. Oldukça derin olan alınlık kısımları plastik görünümündedir. Akroterler, geison bloğu, silme kuşağı orantılı olarak işlenmiştir. Geison bloğunun aşağısında fasciaları belirtilmemiş arşitrav kısmı bulunmaktadır. Geisonun işlenmesi naikos tipli mezar stellerin olasılıkla ortak özelliğidir. Bezeme alanı ise iki ante arasında sınırlandırılmış olup ante başlıkları bazı örneklerde ayrıntılı verilmiştir. Kaide olarak adlandırılabilir kısım, stelin toprağa oturan kısmına kadar ince işçiliğe sahip olup toprağa giren kısımlar ise kabaca bırakılmıştır. Naikos formunda işlenen steller, kabartmalarının plastik görüntüsü ve mimari yapısıyla kendine özgü bir stil oluşturmaktadır.

Side Müzesi'nde bu tipteki stellere en nitelikli örnek, MS-6 (Lev.VI) nolu steldir. İnce, uzun ve anıtsal formdaki stelde bezeme alanı derin işlenmiştir. Stel aşağıdan yukarıya doğru genişlemektedir. Alınlık ise bir tapınağın ön cephesi şeklinde, şematize edilerek işlenmiştir. En üst kısımda akroter, alınlık ve silme kısmı yer alır. Alınlığın üzerinde, iki yanda birer adet olmak üzere toplam iki adet akroter işlenmiştir. İ.Ö. 2. yy. ortasından itibaren arşitrav kısımları Geç Hellenistik Dönem içerisinde gittikçe daralır. İ.Ö. 1. yy. stellerinde ise arşitrav oldukça dar tutulur. Side Müzesi'nde bulunan bu stel dar arşitravı, derin ve plastik yapısına ek olarak yazıtlı olmaması nedeniyle İ.Ö. 2.yy. ikinci yarısına veya hemen sonrasına tarihlenebilir. Ortadaki boyuna dikdörtgen bezeme alanı, yanlarda plasterlerle sınırlandırılmıştır. Bu örnekte plasterler dar tutulmuştur. Geç Hellenistik Dönem örneklerinde ise plasterler erken örneklere göre daha kalındır. Stel yüksekliğinin (140 cm.) yaklaşık yarısı (60 cm.) oranında taban genişliği verilmiş olan stelde, aşağı doğru daralan boyuna dikdörtgen bezeme alanını sınırlandıran plaster şeklindeki çerçeveler şematik sütun şeklinde yuvarlatılmıştır. Üst kısımları sütun başlığı, alt kısımları kaide biçimindedir.

Çalışma kapsamında bulunan stellerden MS-1, MS-4, MS-7 ve MS-8 nolu stellerin üst kısımları kırık ve noksan olduğundan alınlık biçimi ile ilgili olarak yargıda bulunmak güçtür. Ancak niş biçimine ve genel formuna baktığımızda bu stellerin üçgen alınlıklı stellerle

¹³⁷ Saraçoğlu 1997, 20 dn. 10.

uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Stellerin üst kısmı üçgen alınlık biçiminde şekillendirilmiş olmalıdır (MS-1, MS-4, MS-7 ve MS-8, Lev. I, IV, VII ve VIII).

MS-1, MS-4, MS-7 ve MS-8 nolu steller dar, uzun, yukarıdan aşağıya doğru genişleyen tipte olup boyuna dikdörtgen bezeme alanına sahiptirler. Bezeme alanı yanlarda antelerle çevrilidir. MS-1 ve MS-7 nolu stellerde bezeme alanının alt kısmında mezar sahibi ile ilgili yazıt bulunmaktadır. MS-4'ün alt kısmı kırık ve noksan olduğundan yazıt bulunup bulunmadığı anlaşılamamaktadır. Ancak MS-6 ve MS-8 nolu stellerin bezeme alanlarının alt kısmında yazıt bulunmamaktadır.

Naikos biçimli MS-1 nolu stelin alt kısmında yüksek ve iki kademeli bir kaide bulunmaktadır. Kaide altta düz bir silmenin üzerinde “s” formlu bir profil göstermektedir. Stel üzerindeki kabartma alanı ele geçtiği haliyle üç yönden düz silmelerle çerçevenmiştir. Silmeler arasında, yaklaşık 4 cm. derinlikteki zemin üzerine işlenen biri oturur ikisi ayakta üç figür yer almaktadır.

MS-4 nolu stelde, Geç Hellenistik Dönem örneklerinde olduğu gibi plasterler daha kalındır ve bezeme alanı derin değildir. Stel üzerindeki kabartma alanı ele geçtiği haliyle iki yönden düz silmelerle çerçevenmiştir. Yukarı doğru daralan naikos biçimli stelde, çerçevesi bezeme alanı içinde silmeler arasında 2,5 cm derinlikteki alçak zemin üzerine kabartma olarak verilmiş figürler yer almaktadır.

Naikos biçimli MS-7 nolu stelin alt kısmında bir zıvana bulunmaktadır. Zıvananın üzerinde 7,5 cm. yüksekliğinde kabartma alanına zemin oluşturan düz bir alan bırakılmış olup, bu kısımda büyük oranda yıpranmış bir yazıt bulunmaktadır. Kabartma naikoslu stellerde olduğu gibi heriki yan da silmelerle çevrilmiştir ve yukarı doğru daralmaktadır. Silmeler arasında, yaklaşık 5 cm. derinlikteki zemin üzerine işlenen üç figür yer almaktadır.

Naikos biçimli, alt kısmı çıkıntılı, yukarı doğru daralan ve çerçeve bezeme alanına sahip MS-8 nolu stel toprağa oturan kısmına kadar ince işçiliğe sahiptir. Fakat toprağa giren kısımlar kaba işlenmiştir. Bezeme alanı derin olan stelin alt kısmında yazıt için tıraşlanmış alan bırakılmıştır.

1.1.2. Kemerliler

Yaygın olarak Hellenistik Dönem’de işlenmeye başlayan Naiskoslu Kemerli Stellerin, erken örneği tam olarak olmasa da İ.Ö. 5.yy. sonuna tarihlenen bir stelde görülmektedir¹³⁸. Özellikle Delos’ta¹³⁹ çok yaygın olan kemerli stellerin Kıta Yunanistan’da ve Anadolu’da çok sayıda örneği bilinmektedir¹⁴⁰. Cremer’e göre, genellikle kadınlara adanan stellerde daha yoğun kullanılmış olan¹⁴¹ Naiskoslu Kemerli steller, İ.Ö. 2. yüzyılda bilinmektedir. Yapılarda da bezeme ögesi olarak İ.Ö. 1. yy’dan itibaren sıkça görülen kemer alınlık, zamanla yaygın bir biçimde mezar stellerinde de kullanım görmüştür¹⁴². Özellikle Roma ve Bizans Döneminde kemerli stel sayısında belirgin bir artış görülmektedir.

Üçgen alınlıklı stellerde bezeme alanı çoğunlukla dikdörtgen ya da kemer şeklinde biçimlendirilmektedir. Kemerli Stellerde ise bezeme alanı, alınlığa doğru daralan çerçeve ve üst tarafta dışa doğru kavis yapan kemerdir. Kemerli stellerde figürlerin içine yerleştirildiği nişler üste doğru doğallıkla yuvarlaklaşır ve figürler doğrudan kemer içine girer. Niş içinde betimlenen kadın ve erkekler, tip ve kompozisyon açısından üçgen alınlıklı stellerdeki örneklerle benzer¹⁴³. Örneğin daha önce ante duvarlarıyla sınırlanan dikdörtgen bezeme alanına işlenen ölü yemeği ya da veda sahneleri, İ.Ö. 1.yy. içersinde kemerli niş şeklindeki bezeme alanlarına işlenmiştir.

Side Müzesi’nde çalışmaya konu stellerden 1 adedi naiskos biçimli ve kemerlidir. MS-5 (Lev. V) nolu stelde olduğu gibi kemerli stellerin bazılarında yanlarda İon, Korint ve Dor başlıklı sütunlar işlenerek naiskos mimarisi oluşturulur ve görüntünün zenginleştirilmesi hedeflenir¹⁴⁴. Yanlarda İon, Korint ve Dor başlıklı ante başlıklarının işlendiği bu örneklerde steli üstten çeviren kemer, ante duvarları tarafından taşınmaktadır¹⁴⁵. Bu örnekte olduğu gibi bazı örneklerde de, kemerin yatay siması veya anteler üçgen alınlıklı örneklerde olduğu gibi yüzeyden öne doğru taşarak daha plastik bir görünüm sergilemektedir.

¹³⁸ Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 12 No. 46. Fraser 1977, 16(a).

¹³⁹ Couilloud 1974, Tüm resim ve levhalar.

¹⁴⁰ Saraçoğlu 1997, 24 dn. 42.

¹⁴¹ Cremer 1991, 99.

¹⁴² Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 40 Nr 191, Lev. 69 No. 420, Lev. 80 No. 507, Lev. 81 No. 525, Lev. 130 No. 883-884, Lev. 131, No. 885, 888, Lev. 143 No. 956, Lev. 153 No. 1022

¹⁴³ Saraçoğlu 1997, 25.

¹⁴⁴ Pfuhl-Möbius 1979, Lev. 304 No. 2110, Lev. 307 No. 2136; Özgan 1999, Lev. 55, Res. b-c.

¹⁴⁵ Saraçoğlu 1997, 25.

Naiskoslu Kemerli Stellerin az sayıdaki örnekleri, Ephesos¹⁴⁶, Tire¹⁴⁷, Miletopolis¹⁴⁸, Byzantion¹⁴⁹ ve Antakya¹⁵⁰ yöresinde görülmektedir. Ancak Delos'ta çok sayıda Hellenistik Dönem'e tarihlenen kemerli nasikos şeklinde bezeme alanına sahip stel ele geçmiştir¹⁵¹. Hellenistik Dönem Atina stellerinde de kemer nişli örnekler karşımıza çıkmaktadır.¹⁵² Ayrıca Suriye'de de Hellenistik Dönem'e tarihlenen kemer nişli bezeme alanına sahip mezar stelleri görülmektedir¹⁵³.

Pamphylia Bölgesi dışında Anadolu'nun diğer bölgelerinde de bu tipteki mezar stellerinin sayısının azlığı göz önüne alındığında, naiskos formlu, kemerli, yanlarda ante başlıklı plasterler ile sınırlandırılmış, işçilik bakımından nitelikli Side Müzesi örneğinin¹⁵⁴ gelişime ve geçiş tipine örnek olması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

¹⁴⁶ Atalay 1988, Lev. 6 Kat. No. 10. Bkz. Dn. 50 Ephesos mezar stelleri içersinde kemerli tek steldir. Niş görünümündeki steller, Geç Hellenistik dönemden başlayarak Anadolu mezar stellerinde ortaya çıkar, Roma ve Doğu Roma (Bizans) Dönemlerinde yaygınlaşır. Bu tip stellerin, Anadolu'da lahitleri etkilemiş olduğu ve "Sidamara Tipi" denilen lahitlere köken oluşturduğu savlanmaktadır.

¹⁴⁷ Çekilmez 2008, Lev. 14 Kat. No. 14, Lev. 16 Kat. No. 16, Lev. 17 Kat. No. 17, Lev. 22 Kat. No. 22, Lev. 23 Kat. No. 23.

¹⁴⁸ Şahin 2000, KA 30, KA 31.

¹⁴⁹ Fıratlı 1964, Lev. XXXII 122, Lev. XLVII 193, Lev. LVII 82, Lev. LVIII 82a; Pfuhl-Mobius 1977, Lev. 80 No. 507, Lev. 143 No. 956.

¹⁵⁰ Saraçoğlu 1997, Kat. No. 6, 26, 41, 83.

¹⁵¹ Couilloud 1974, No. 80, 99, 101, 179, 331, 332, 335, 337 vd. Kemerli stellerin Kykladlar'da, özellikle Delos'ta başlayıp, buradan Anadolu ve Kıta Yunanistan'a yayılmış olduğu ileri sürülmektedir.

¹⁵² Schmidt 1991, Res. 47, Res. 50, Res. 53, Res. 57, Res. 58.; Schmaltz 1983, Lev. 29. 2 Lev. 30. 2.

¹⁵³ Parlasca 1981, Lev. 1 No. 2, Lev. 4 No. 2.

¹⁵⁴ Bkz. MS-5 (Lev. V).

2.2. Düz Çerçeveli Steller

Düz Çerçeveli Stellerin en belirgin özelliği alınlıksız olmalarıdır. Çatıları bulunmayan bu steller, blok görünümlüdürler ve üzerlerinde nişten başka hiçbir süsleyici öge bulunmamaktadır¹⁵⁵.

Side Müzesi'nde çalışmamıza konu steller arasında ikinci grubu oluşturan Düz Çerçeveli Steller, ilk gruba göre daha az sayıdaki örnekte¹⁵⁶ görülmektedir. Naiskoslu Alınlıklı stellere göre daha sade ve şematize yapılmış Düz Çerçeveli Alınlıksız örneklerin sayısının yetersiz olması nedeniyle stel tipinin gelişimini tam olarak belirlemek mümkün görülmemektedir. Boyuna ve alınlıksız olarak işlenmiş bu stel tipine Khios, Samos ve Rhodos gibi merkezlerde de rastlanmaktadır¹⁵⁷. Boyuna dikdörtgen bezeme alanına sahip bu stel tipi Attika stelleri içinde nadir görülmektedir.

Side Müzesi stelleri arasında Düz Çerçeveli, alınlıksız grup örneklerinden ilki MS-2 (Lev. II) nolu steldir. Boyuna dikdörtgen biçimli stel üzerindeki kabartma alanı ele geçtiği haliyle dört yönden düz silmelerle çerçevelenmiştir. Silmeler arasında yaklaşık 4 cm. derinlikteki zemin üzerinde biri oturur diğeri ayakta iki yetişkin figürü yer almaktadır. Stel yüzeyinin sivri uçlu bir keski ile düzeltilmesi nedeniyle figürlerin bazı nitelikleri saptanamamakta, yazıt olup olmadığı anlaşılammamaktadır.

Side Müzesi stelleri arasında Düz Çerçeveli, alınlıksız gruba dahil edebilebilecek olan bir diğer örnek, MS-3 (Lev. III) nolu steldir. Bu stel boyuna dikdörtgen şekillidir. Kabartma alanı dört yönden düz silmelerle çerçevelenmiştir. Silmeler arasında 7 cm. derinlikteki zemin üzerinde biri oturur diğeri ayakta iki erkek figürü yer almaktadır. Sahnenin altında kaide üzerinde iki satır yazıt vardır. Attika örneklerinde yazıtlar genel olarak sahnenin üst kısmında yer alırken bu stelde ise sahnenin alt kısmında yer almaktadır.

Düz Çerçeveli stellerde figürlerin betimlendiği sahneyi net bir biçimde sınırlayan çerçeve (yan plasterler), Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde de devam eder. İ.Ö. 2.yy'da, daha erken örneklere göre bezeme alanları büyür ve kabartmalar derinleşmeye başlar. Ancak Hellenistik Dönem sonuna doğru eskisi kadar vurgulanmaz, çerçeve derinliği azalmaya başlar ve daha sonraları ise tümüyle kaybolur¹⁵⁸.

¹⁵⁵ Saraçoğlu 1997, 26 vd.

¹⁵⁶ Bkz. MS-2, MS-3.

¹⁵⁷ Atalay 1988, 13.

¹⁵⁸ Saraçoğlu 1997, 26 vd.

İKİNCİ BÖLÜM

FIGÜRLER

2.1. Erkek Figürleri

2.1.1. Ayakta Duran Erkek Figürleri

Mezar stelleri üzerindeki figürler çoğunlukla ya klinede uzanır vaziyette ya da aile fertleri ile birlikte ayakta durur şekilde gösterilmektedir. Ayakta duran figürler genellikle vedalaşır biçimde işlenmişlerdir. Mezar stellerinde sıklıkla betimlenen veda sahnesinin benzer biçimleri Akhilleus Ressamı'na ait bir Stamnos¹⁵⁹ üzerinde olduğu gibi vazolar üzerinde de tasvir edilmiştir.

Özellikle Klasik Dönem lekythos¹⁶⁰ ve loutrophorosları üzerinde bu tipte betimlenmiş çok farklı örnekler bulunmaktadır. Klasik Dönem başında beyaz zeminli lekythos yapımında büyük bir artış olmuştur.¹⁶¹ Mezar stelleri üzerinde ölünün yaşamından kesitler verilirken Lekythoslar üzerinde ise cenazenin hazırlanması, defin öncesi tören hazırlığı veya ölüm mitolojisi betimlenmiştir¹⁶². Örneğin İ.Ö. 510 civarına tarihlenen, Ressam Euphronios ve çömlekçi Eukitheos tarafından imzalanmış kalyks krater üzerinde Sarpedon'un ölü bedenini, Hypnos (uyku) ile Thanatos (ölüm) taşımaktadır¹⁶³. Sarpedon'un gövdesinden toprağa akan kanın tüm gerçekliği ile verildiği sahnede tam ortada yer alan ve bir elini havaya kaldırmış diğerinde kerykeion'unu tutan Hermes onlara yol göstermektedir¹⁶⁴.

Mezar Stelleri üzerinde işlenen konular, lekythoslardan veya ölüm sahnelerini içeren vazolardan oldukça farklılık göstermektedir. Vazolar üzerindeki konular mezar stellerinden farklı olarak daha resimsel ve heroik anlatımlarla işlenmiştir. Mezar stelleri üzerinde heroları, mitolojik konuları, ölümler ülkesine yapılan yolculuğu ya da ölüm tanrılarını gösteren

¹⁵⁹ Boardman 1997, 66, Res. 115. Klasik Dönem'e ait bir Stamnos üzerinde, ayakta duran, khiton üzerine himation giymiş, sağa profilden bir erkek, hemen karşısındaki miğferli, mızraklı ve kalkanlı asker ile vedalaşır şekilde tasvir edilmiştir.

¹⁶⁰ Mermer Lekythoslar için bkz. Schmaltz 1970.

¹⁶¹ Mezar için yapılan lekythoslar üzerinde, mezar stellerine benzer tasvirler ya da mezarlarla ilişkili tanrıların işlenmiş olması, antik kaynaklarca aktarılan yer altı kültü ve inançlarıyla ilgili bilgilerimizi desteklemesi bakımından önem taşımaktadır. Lekythoslar üzerinde, beyaz zemin tekniği özellikle Klasik Dönem'de görsel olarak da çok fazla tercih edilen bir boyama biçimi olmuştur. Yine Klasik Dönem içinde Lekythoslar üzerinde işlenen konuların neredeyse tamamı, cenaze içerikli sahneler haline gelir ve mezar ikonografisi ile bağlantılıdır. Akhilleus Ressamı sonrasında yaygınlaşan Cenaze lekythoslarının en güzel örnekleri Atina, Attika, Euboa, Eretria gibi, merkezlerde bulunmuştur. Mezar taşı işlevi gören bu lekythoslarda işlenen konular, doğal olarak ölümler ilgilidir. Örneğin cesedin hazırlanması, mitolojik kahramanların ölüm tanrıları ile betimlenmesi, Hermes eşliğinde Hades'e yapılan yolculuk vb. en çok sevilen konulardır. Hektor, Akhilleus, Patroklos ve diğerleri lekythoslar üzerinde tasvir edilen kahramanlardandır.

¹⁶² Boardman 1997, 133 vd. Res. 252, 256.

¹⁶³ Boardman 2002, 32 Res. 22.

¹⁶⁴ Carpenter 2002, Res. 310

betimlemeler oldukça az karşımıza çıkmaktadır. Mezar stellerinde daha çok ölen kişileri, aile üyelerini ya da cenaze ziyafetini, vedalaşmayı içeren sahneler yaygın olarak tasvir edilmiştir. Seçilen konular, ölümlü yaşam arasındaki farkı lekythosların aksine çok fazla vurgulamamaktadır. Vazo resimleri ile mezar taşları üzerinde betimlenen ölüm sahneleri birbirinden farklı konuları izleyiciye aktarmaktadırlar. Mezar stellerinde ölen kişiler, günlük yaşamlarında olduğu gibi klinede uzanır vaziyette, açık havada olduğunu gösterir şekilde ağaç, kaya vb. bir nesne ile birlikte, yanında çocuk ya da hizmetçileriyle ayakta durur veya oturur şekilde betimlenebilmektedir.

Vazolar üzerinde¹⁶⁵, aynı mezar stellerinde olduğu gibi, Hermes'le bağlantılı sahneler vardır. Ancak az da olsa, Roma İmparatorluk Dönemi'nde karşımıza çıkmasına rağmen, Mezar stellerinde Hermes dışında, tanrıların betimlenmesi yaygın değildir. Hermes (Ruh Taşıyıcı) sıfatından dolayı yaygın olarak tasvir edilmiştir. Örneğin, Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir mezar steli üzerinde Hermes ölü ile el sıkışır biçimde betimlenmiştir¹⁶⁶. Bu kompozisyonu yaşamdan ölüme olan yolculuğun bir ifadesi olarak görebiliriz. Yalnızca mezar stelleri üzerinde değil, seramikler üzerinde de benzer betimlemeler yer almaktadır¹⁶⁷. Hermes gibi khitonien tanrılar dışında çok nadir olarak; Kybele, Atis veya Zeus'da mezar taşları üzerinde yer almaktadır. Mezar taşları üzerinde Helios ve Selene'nin büstleri koruyucu tanrılar olarak işlenmişken, Dioskuridesler¹⁶⁸ yıldızları, Hekate ve Men¹⁶⁹ ise ölüleri ifade etmişlerdir.

Stilistik ve tipolojik benzerlikleri ile serbest heykeltraşlıkla paralel bir gelişim gösteren Mezar stelleri üzerinde betimlenen ayakta duran giyimli erkek figürlerinde, kadın figürlerinde olduğu kadar çeşitlilik görülmemektedir. Erkeklerdeki figür tiplerinin kadınlar kadar çeşitlilik göstermemesinin nedeni, erkek figürlerin daha çok ölü yemeği sahnesi içinde işlenmiş olmasıdır. Çalışma konumuz olan Side Müzesi stellerinde olmamasına karşın özellikle İonia Bölgesinde erkeklerin klinede uzanır şekilde tasvir edildiği ölü yemeği sahnesi yaygındır.

Ayakta duran erkeklerde figür tipleri, aynı kadın figürlerinde olduğu gibi kol ve bacak hareketleri ile giysilerinin vücuda sarılışına göre kendi içinde tipolojik olarak sınıflandırılmaktadırlar. Klasik dönem örneklerinin Hellenistik dönemde mezar stellerinde

¹⁶⁵ Trendall 1989, 124, Res. 190-1, Res. 211, Res. 266. Örneğin volütlü krater üzerinde kanatlı ayakkabıları ve kerykeionu ile tasvir edilen Hermes, sağ elini karşısında oturan kadına doğru uzatmıştır.

¹⁶⁶ Pfuhl-Möbius 1979, 440. Lev. 303 No. 1831.

¹⁶⁷ Trendall 1989, 87 Res. 196. Pek çok seramik üzerinde Hermes'e, yeraltına yolculukta özellikle Hero ve Heroin'ler eşlik eder şekilde gösterilmiştir.

¹⁶⁸ Pfuhl-Möbius 1979, Lev. 207 No. 1424.

¹⁶⁹ Pfuhl-Möbius 1979, Lev. 301 No. 2088.

tekrar kullanılmış şekli olan Dioskurides tipi¹⁷⁰, bizim örneklerimiz arasında olmamasına karşın ayakta duran erkeklerde kullanılan en yaygın şemadır. Pfuhl-Möbius, erkek tiplerini, normal tipteki erkek veya değişiklikleri olarak sınıflandırır¹⁷¹. Tipler arasında önemli sayılacak değişiklikler olduğu için Yaylalı bunları alfabetik sıraya göre dizmiştir¹⁷². Lewerentz ise, ayakta duran erkek figürlerini Tip I, II, III, IV, V, VI olarak adlandırmıştır¹⁷³. Örneğin Pfuhl-Möbius'un normal tipteki erkek, Yaylalı'nın A tipi, Lewerentz'in tip I olarak adlandırdığı tip aynı tiptir. Tipin öncüleri, İ.Ö. 4. Yüzyılın 2.yarisına gider ve bunların erken örnekleri olarak da, Sophokles¹⁷⁴ ve İ.Ö. 315'e tarihlenen Aiskhines gösterilir¹⁷⁵. Tipin iyi bilinen başka bir örneği de, Dioskurides heykeline benzerliğinden dolayı tarihi tartışmalı, Eretrialı Genç'tir¹⁷⁶.

Dioskurides tipinde betimlenmiş olan ayaktaki erkekler, himation giyer, elbise içinde kalan sağ kol dirsekten bükülmüştür ve sağ göğüs üzerindedir. sol el ise sol bacağı dizide üzerinde solundan gelen kıvrımları tutmaktadır. Sağ omuzdan inen himationun kenarı sağ kola sarılır, sağ elle gerdirilir ve sol omuzdan enseye dökülür. Soldan açılarak inen himationun kenarı, önde olan sol bacak üzerindeki sol kola sarılır ve elin bileğine dolandıktan sonra elle tutulur ve öne açılarak aşağı doğru sarkar¹⁷⁷.

Çalışmamız kapsamındaki stellerde, ayakta duran giyimli erkek figürlerinden¹⁷⁸ üçü belirli bir tipe¹⁷⁹ bağlı kalırken dört tanesi herhangi bir tipe bağlı olmaksızın betimlenmiştir.

¹⁷⁰ İ.Ö. 138/137'ye tarihlenen Delos'ta bulunmuş olan Kleopatra-Dioskurides grubundaki Dioskurides, bu tipe isim vermiştir. Özellikle Geç Hellenistik Dönem'de Dioskurides tipinde işlenmiş figürlerin sayısında artış görülmektedir. Bkz. Andreae 2001, No. 171; Bol 2007, Res. 201 a-c; Linfert 1976, Lev. 52 No. 453; Lewerentz 1993, 19. Res. 1; Smith 2002, Res. 113.

¹⁷¹ Pfuhl-Möbius 1977, 90, Lev. 34 No. 156 vd. Pfuhl-Möbius Dioskurides tipini normal tipteki erkek olarak adlandırmışlardır.

¹⁷² Yaylalı 1979, 46 vd.

¹⁷³ Lewerentz 1993, 18 - 149.

¹⁷⁴ Yaylalı 1979, 47 dn. 74; Bieber 1981, 175 vd.

¹⁷⁵ Lewerentz 1993, 23 vd.; Saraçoğlu 1997, 32 vd.; Smith 2002, 36 vd. Res. 38

¹⁷⁶ Saraçoğlu 1997, 35, dn. 20.

¹⁷⁷ Yaylalı 1979, 46 vd.

¹⁷⁸ MS-1, MS-2, MS-3, MS-4, MS-5 ve MS-6

¹⁷⁹ MS-3 ve MS-5 nolu steldeki erkek figürleri

2.1.1.1.Pudicitia Tipi

Pudicitia tipi, Yaylalı'nın ifade ettiği gibi “Bir kolu karnında diğerinin dirseği ona dayalı eli çenenin yanında, başa kadar çekilen himation'un kenarından tutan kadın tiplerine verilen genel bir kavramdır” biçiminde tanımlanabilmektedir¹⁸⁰.

Daha çok kadın figürlerinde kullanılmakla birlikte, az da olsa erkeklerde de Pudicitia tipine rastlanılmaktadır¹⁸¹. Ayrıca Hellenistik dönem Doğu Yunan stellerindeki hizmetçi figürlerinde de bu tür duruşa rastlanır. Ancak dirsekten bükülerek yukarı kalkan sol el her zaman Attik mezar kabartmalarında olduğu gibi başa yaslanmaz¹⁸².

Side Müzesinde çalışmamıza konu stellerden MS-5 nolu steldeki bacaklarının pozisyonu aynı giyimli, cepheden iki erkek figüründen ortadaki kısa kollu khiton üzerine himation giymiş olan erkek pudicitia tipindedir.

MS-5 nolu steldeki, ayakta ve cepheden verilen ortadaki erkek figürü kısa kollu khiton üzerine himation giymiştir. Çıplak ayaklı figürün baş kısmında kopma olmasına rağmen duruş özeliğinden başını hafifçe oturan kadın figürüne doğru çevirdiği anlaşılmaktadır. Elbise dışındaki sol kol dirsekten bükülerek çeneye doğru uzanmış olan yüzeyi aşınmış sağ kola alttan destek olur şekilde durmaktadır. Pudicitia Tipindeki erkek figürünün hareketsiz sağ ayağı taşıyan, dizden bükülüp hafifçe yana çekilerek ileri doğru atılan sol ayağı ise dengeleyen ayak olarak betimlenmiştir. Figürün sol üst arka kısmından gelen manto ucu sol kol altından öne ve yana “S” biçiminde kıvrımlar oluşturarak dökülmektedir. Yüzeysel kıvrımlara sahip elbise tüm vücudu sarmıştır.

MS-5 nolu steldeki, Pudicitia Tipindeki erkek figürünü benzer örneklerinden birisi olan, menşei belli olmayan, Pfuhl-Möbius'a göre stili Doğu Yunanistan'ı işaret eden, önceden Rokebly salonunda olan şimdi Londra'da özel bir kişide bulunan stel üzerinde yer alan ayaktaki erkek figürü¹⁸³ ile karşılaştırdığımızda; bezeme alanının Sağında Pudicita biçiminde duran bir erkek figürünün sağ ayağı üzerinde durmakta olduğu, sol ayağının öne doğru çıktığı ve karşısındaki kadın figürüne doğru dönük olduğu görülmektedir. Sol omuzdan ve sol koldan aşağıya açılarak dökülen kıvrımlar plastik yapıda olup MS-5 nolu steldeki örnekten farklı olarak henüz metalik sertliğe ulaşmamıştır. Side stelindeki figürün mantosunun kıvrımları metalik sertlikteki kalın bant şeklindeki yapısıyla daha çok İ.Ö. 138/137'ye tarihlenen

¹⁸⁰ Yaylalı 1979, 36 vd.

¹⁸¹ Pfuhl-Möbius 1977, 63 vd. dn. 235, Benzer örnekler için bkz. Lev. 24 No. 102, Lev. 101 No. 671, Lev. 121 No. 830, 831, Lev.126 No. 861, 862, Lev. 154 No. 1028, Lev. 156 No. 1039; Saraçoğlu 1997, 50 dn.113.

¹⁸² Pfuhl-Möbius 1977, 64 dn. 237.

¹⁸³ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 154 No. 1028.

Dioskurides¹⁸⁴ yontusunun kıvrımlarına benzemektedir. Stel Pfuhl-Möbius tarafından mükemmel işçiliği ile İ.Ö. geç 3.yy.'a tarihlendirilmiştir¹⁸⁵. Pfuhl-Möbius'un İ.Ö. 2. yy.'a da tarihlendirilebileceğini belirttiği eserdeki figüre göre MS-5 nolu steldeki figür daha çok İ.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısı özellikleri taşımaktadır.

MS-5 nolu steldeki ayaktaki Pudicitia biçiminde duran erkek figürüne konu, tipoloji ve elbise kıvrımları bakımından daha yakın örnek, Smyrna'da bulunmuş olan ve Leiden Rijkmuseum'da korunan L.K.A. 1170 envanter numaralı mezar stelinin solunda betimlenen pudicitia tipindeki erkek figürüdür¹⁸⁶. Sol bacağı yanda, sağının üzerine durur vaziyetteki Smyrna örneği kısa kollu hiton ve khimaton giymektedir. MS-5 nolu ayaktaki erkek figüründe olduğu gibi karşısındaki oturan figüre doğru bakmaktadır. Her iki stelde yaklaşık olarak aynı stildedir. Yumuşak ve hareketsiz kıvrımlar ip gibi yan yana getirilmiş şekildedir. Elbise tüm vücudu sarmıştır. Smyrna örneğindeki figür bezeme alanının solunda yer almaktadır. Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen¹⁸⁷ Smyrna örneğindeki figür ile MS-5 nolu steldeki ayaktaki erkek figürü stilistik açıdan benzer dönem özellikleri göstermektedir. "Manieristik stil" olarak bilinen stile uygun MS-5 nolu steldeki figürün elbisesindeki şematik ve metalik sertlikteki kıvrımlar, Smyrna steli ile yaklaşık olarak aynı zamandan (İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreği) olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

MS-5 nolu steldeki pudicitia tipindeki ayaktaki erkek figürüne göre daha geç örnek ise, Pfuhl-Möbius'a göre Doğu Yunan (Spiegelthal) kökenli olan ve Oslo Ulusal Müzesinde korunan ve üç parçanın bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş stelin sol tarafındaki üzüntülü durumdaki erkek figürüdür¹⁸⁸. Elbise dışındaki sol kol dirsekten bükülerek çeneye doğru uzanmış olan yüzeyi aşınmış sağ kola alttan destek olur şekilde durmaktadır. Elbise kıvrımları şematik, basit, yüzeysel ve yapay işlenmiş olup, kıvrım oluşumu figürün hareketine bağlı olmadan ortaya çıkmıştır. Kaba işçiliği ile Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen¹⁸⁹ Oslo Ulusal Müzesinde korunan örnekteki figür ile MS-5 nolu steldeki pudicitia tipindeki ayaktaki erkek figürü, stilistik açıdan karşılaştırıldığında Side örneğininin daha erken dönem özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır.

¹⁸⁴ Bol 2007, Res. 201 a-c; Fuchs 1969, 375, Res. 416; Linfert 1976, Lev. 52 No. 271.

¹⁸⁵ Pfuhl-Möbius 1977, 257 vd.

¹⁸⁶ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 126 No. 861.

¹⁸⁷ Pfuhl-Möbius 1977, 224.

¹⁸⁸ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 156 No. 1039.

¹⁸⁹ Pfuhl-Möbius 1977, 260.

2.1.1.2. Hippokrates (Kos) Tipi

Hippokrates tipi olarakta bilinen ve Pfuhl-Möbius'un "Kos tipindeki erkek" olarak adlandırdığı tipten¹⁹⁰ elimizde bir örnek vardır¹⁹¹. Side Müzesinde çalışmamıza konu stellerden MS-3 (Lev. III) nolu stelde, sağda betimlenen giyimli, yere basan ayakları çıplak genç erkek figürü, ayakta ve durur vaziyette betimlenmiştir. Figür $\frac{3}{4}$ oranında kendi soluna, karşısında oturan figüre doğru dönüktür. Vücudun ağırlığını sağ ayağı taşımaktadır. Dengeleyici ayak olan sol ayak ise dizden kıvrılarak geniş bir açıklık ile yana ve arkaya atılmıştır. Zarif yapıdaki figürün saç ve yüz detayları belirgindir. Kısa kollu khiton üzerine himation giymiş olan figürün, sağından gelen manto tomarı sol omuza gitmektedir. Buradan yanda hafif bükülerek duran sol kola bir ya da iki kez dolandıktan sonra aşağı doğru bırakılmaktadır. Karşısında oturmakta olan erkek figürüne doğru uzatılmış olan sağ kolu manto altında değildir. Sol eli ise giysisini bel hizasında tutmaktadır. Hippokrates (Kos)¹⁹² tipindeki figürün sol el altından sarkan giysi demeti "S" biçiminde sert dönüşlü birkaç kıvrım oluşturarak aşağı doğru inmektedir.

Doktorların babası sayılan Hippokrates'ten ismini alan, İ.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen kabartmalarda ilk örneklerine rastladığımız¹⁹³ bu tipin en erken örneği Kos adasında bulunmuş olan ve İ.Ö. geç 4. yüzyıla tarihlenen serbest yontu olarak kabul edilir¹⁹⁴. Bu dönemle birlikte yaygınlaşarak devam eden¹⁹⁵ tipin, en nitelikli örnekleri erken Hellenistik Dönem'dendir¹⁹⁶.

Kısa kollu khiton giyen örneklere de rastlanılmakla¹⁹⁷ birlikte bu tipte betimlenen figürler genellikle, yalnızca himation giyer. Himation vücudun sağ üst yarısını sarmaz ve belden demetlenerek gelen uç, sol omuzdan açılarak aşağıya iner. Sol omuzdan aşağıya inen uç, göğüs altında sol elle tutulur. Sol omuzdan sarkan manto ucu, sağ kalçadan gelen ve sol koltuk altına kadar uzanan içiçe geçen veya düz bir demetle kesilir. Sol omuzdan gelen

¹⁹⁰ Pfuhl-Möbius 1977, 111, Lev. 50 vd.; Saraçoğlu 1997, 41 vdd. K.47, K. 48, K.67; Bu tipi Lewerentz, Typus II olarak adlandırır. Lewerentz 1993, 58-79.; Aynı tipi Yaylalı ise "D Tipi" olarak sınıflandırmıştır. Bkz. Yaylalı 1979, 47 vd. Kat. No. 35, 51, 72, 96, 118, 126, 127, 129.

¹⁹¹ MS-3 steldeki ayaktaki erkek figürü.

¹⁹² Pfuhl-Möbius 1977, 111 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 50 Lev. 51; Aynı tipi Lewerentz, Typus II olarak adlandırır. Lewerentz 1993, 58-79; Aynı tipi Yaylalı ise "D Tipi" olarak sınıflandırmıştır. Bkz. Yaylalı 1979, 47.

¹⁹³ Fuchs 1969, 124 Res. 114; Robertson-Frantz 1975, North No. 40; Brommer 1979, Nordfries Platte X 38-43; Kabus-Preisshofen 1989, 79 vd. No. 19 Lev. 16,1.2.

¹⁹⁴ Fuchs 1969, 126 Res. 116; Diepolder 1965, Lev. 53; Bu tipin en erken örneğini, Parthenon'un Kuzey frizlerinde görebiliriz. Bkz. Robertson-Frantz 1975, North No. 40; Boardman 2005, 96-145.

¹⁹⁵ Fuchs 1969, 126 Res. 116; Diepolder 1965, Lev. 53.

¹⁹⁶ Fuchs 1969, 130 vd. Res. 119 vd.; Linfert 1976, Lev. 33 No. 175; Bu konuda bkz. Yaylalı 1979, 47 vd. "D" Tipi.

¹⁹⁷ Pfuhl-Möbius 1977, 111, Lev. 50 vd.

manto ucu da, sol kol altından serbest şekilde aşağıya doğru “S” biçiminde iner. Bazı örneklerde demetli kısım sol kola sarılır. Hellenistik dönem heykellerinde ve Attika mezar kabartmalarında, demetlenmiş kısım, alışlagelmiş zigzag oluşturan klasik biçimin tersine gergin şekilde aşağı doğru inmektedir¹⁹⁸. Genel şemaları itibariyle İ.Ö. 4. yüzyıl örneklerine benzeyen Hellenistik figürler ayrıntıda öncülerinden farklıdırlar ve kendi dönemlerinin stilistik özelliklerini taşımaktadırlar.

Bu tipteki erkek figürleri, Pfuhl-Möbius’un “normal tipteki erkeğin değişik şekli”¹⁹⁹, Yaylalı’nın ise “B tipi” olarak sınıflandırdığı²⁰⁰ tipe benzemektedir. Tek fark sol omuzdan inen himationun ucunun sağ el yerine, sol elle tutulmasındadır. Daha çok veda sahnesi kompozisyonu içinde işlenen yetişkin kişilerin betimlendiği bu tip, İ.Ö. 2. yüzyıl ortasından Roma dönemi içlerine kadar varlığını sürdürmüştür.

Hippokrates (Kos) tipindeki figürler daha çok veda kompozisyonu içinde karşımıza çıkmaktadırlar. Pfuhl-Möbius’unda belirttiği gibi bu tip içindeki Alxenor tipinde²⁰¹, erkek figürlerde tokalaşma başka bir deyişle vedalaşma, oldukça sık görülmektedir.

Cinsiyeti ve duruş biçimleri birbirinden farklılık göstermekle birlikte, ayaktaki iki erkek, bazen de oturan kadın ve ayakta erkek karşılıklı şekilde tokalaşabilir. Sandalye veya tabure de oturmakta olan, ya da klinede uzanan figürler yanlarındaki kişilerle tokalaşmak üzere genellikle sağ ellerini birbirlerine uzatmaktadırlar. Dexiosis hareketi ile vedalaşma İ.Ö. 4. yüzyıl Attika mezar stellerinde oldukça yaygındır²⁰².

Veda sahneleri, Attika mezar stellerinde Klasik Dönemden itibaren görülmektedir²⁰³. Pfuhl-Möbius yaygın olan veda sahneleri ile ilgili bir istatistik oluşturmuştur²⁰⁴. Veda sahneli steller Delos, Kyklad adaları ve İonia’da yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır²⁰⁵.

Erkeklerde olduğu gibi kadınlarda²⁰⁶ da veda sahnesi içinde betimlenmiş figürlere İ.Ö. 5. yüzyıldan başlayarak, özellikle İ.Ö. 4. yüzyılın 2. yarısında, vazolar, pişmiş toprak

¹⁹⁸ Pfuhl-Möbius 1977, 62, dn. 227.

¹⁹⁹ Pfuhl - Möbius 1977, 107.

²⁰⁰ Yaylalı 1979, 47; sol omuzdan inen himationun ucunun sol el yerine, sağ elle tutulduğu Side örneği (MS-5) bu çalışmada “Hippokrates (Kos) Tipinin Varyasyonu” şeklindeki erkek figürü olarak adlandırılmıştır.

²⁰¹ Pfuhl-Möbius 1977, 65 vd.

²⁰² Bu şekildeki Attika örnekleri için bkz. Scholl 1996, Lev. 5 vdd.

²⁰³ Atalay 1988, 17; Pfuhl-Möbius 1977, 189.

²⁰⁴ Pfuhl-Möbius 1977, 44.

²⁰⁵ Thönges-Stringaris 1965, 61 vd.; Horn 1972, 51 vd.; Couilloud 1974, 285 vd.

²⁰⁶ İ.Ö. 3. yüzyıl başına tarihlenen Rhamnous Themis’i belki de tipin giysi olarak en erken heykel örneğidir. Bkz. Horn 1931, Lev. 6. 3; Smith 2002, 77, 88, 243 Res. 296. Rhamnous’lu Themis dışında İ.Ö. 3. yüzyıl içinde bu tipte betimlenmiş başka bir heykel bilinmemektedir. Bu yüzden tipin gelişim aşamasını ve yörelere göre durumunu belirlemek güçtür. Ancak köken olarak, İ.Ö. 4. yüzyıla gittiği söylenebilir. Açıklığa kavuşması

heykelcikler ve mezar anıtlarında rastlamaktayız²⁰⁷. İ.Ö. 4. yüzyıl ortalarında Attika mezar stellerinde ve Adak kabartmalarında klinede uzanan figürlerin veda sahnesi içerisinde işlenmeye başladığı görülür²⁰⁸. Veda sahneli Hellenistik dönem kabartma örneklerinin çoğu ise, heykel görünümüdür.

Mezar Stellerinde yer alan veda sahnelerinde, genellikle aile bireyleri biraradır ve vedalaşmaktadırlar. Çünkü ölümün bu dünya da kalanları ve ölenleri bir araya getireceğine inanılmaktadır. Sahnelerin bu dünya da mı yoksa öbüründe mi geçtiği veya tokalaşanların, yaşayanlar mı yoksa ölenler mi olduğu konusunda kesin olarak yargıya varmak güçtür. Bu şekilde veda sahnesi kompozisyonu ile ölen kişinin kahramanlaştırılması başka bir deyişle önemli hale getirilmesi söz konusudur²⁰⁹.

Pfuhl-Möbius, veda sahnesi içeren benzer tipte figürlü stelleri, “oturan kadının karşısındaki kişiyle tokalaştığı steller”²¹⁰ ve “ayaktaki bir kişiyle tokalaşan oturan erkek”²¹¹ grubunda ele almaktadır.

MS-3 stelde solda arkalıksız bir tabure üzerinde oturmakta olan khiton üzerine himation giymiş olan sakallı, yaşlı erkek figürü, karşısında ayakta duran sakalsız, Hippokrates (Kos) tipi içinde değerlendirdiğimiz genç figürle tokalaşmak üzere sağ elini ileri doğru uzatmıştır. Üzerinde minder bulunan, sade işçilikli, bağlantı yerleri menteşeli, katlanabilir bir Diphros (arkalıksız bir tabure) üzerinde oturan, ağzı hafif aralık yaşlı figür sağ yandan giyimli olarak işlenmiştir. İnce işçilikli saç ve yüz betimlemesi göze çarpmakta olan figür, sol elini kucağına yerleştirmiştir ve bir nesne (küçük bir kap ya da rulo ?) tutmaktadır. Elbise kıvrımları birbirine paralel ve sık kıvrımlardan oluşan oturan erkek figürü sol ayağını zemine bırakmışken, sağ ayağını geriye çekmiş ve topuğunu oturduğu tabureye yaslamıştır.

gereken mesele vedalaşan kadınların, Pudicitia'larda olduğu gibi belirli bir heykelin kopyası mı, yoksa sadece kabartmalarda işlenen tipler mi olduğudur. İ.Ö. 4. yüzyıldan heykel görünümlü yakın benzerleri olmasına ve Rhamnous'lu Themis'e karşın, veda sahnelerinin belirli bir heykelden esinlendiklerini söylemek güçtür.

²⁰⁷ Diepolder 1965, Lev. 3. 1-2; 2; 6; 14; 24.1; 43.1; 44; 45. 2; Neumann 1965, 128.

²⁰⁸ Pfuhl-Möbius 1977, 44.

²⁰⁹ Horn 1931, Lev. 6. 3; Thönges-Stringaris 1965, 61; Couilloud 1974, 300 vd.

²¹⁰ MS-1 ve MS-2 Steller. Pfuhl-Möbius 1977, 262 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 157 No. 1053, Lev. 158 No. 1055, Lev. 159 No. 1059, 1060, 1061, 1063, Lev. 160 No. 1064, 1065, 1068, 1069, 1073, Lev. 161, Lev. 162, Lev. 163, Lev. 164 No. 1088, 1089, 1090 vd.; Atalay 1988, Lev. 18 Kat. No. 30, Kat. No. 31; Conze 1893, Lev. LXXX-CIX; Clairmont 1993, No. 3.372, 3.427a, 3.436a, 3.437a, 3.439a, 3.440, 3.930, 3.932, 4.415, 4.424, 4.425, 4.428, 4.431, 4.471, 4.910; Couilloud 1974, No. 1-89; Johansen 1951, Res. 23, Res. 24; Diepolder 1931, Lev. 42, Lev. 44, Lev. 45; Horn 1972, Lev. 75 No. 137; Kaltsas 2002, No. 395, No. 633; Ridgway 1996, 160 Lev. 31; Yaylalı 1979, Kat. No. 69, Kat. No. 87, Kat. No. 104.

²¹¹ MS-3 nolu stel. Pfuhl-Möbius 1977, 224 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 126 No. 863, Lev. 127 No. 864, 865, 866, 867, Lev. 128 No. 868, 869, 874, 880, 871, Lev. 129 No. 872, 873, 879, 875, 876, 877; Atalay 1988, Lev. 15 Kat. No. 28, Lev. 17 Kat. No. 29 Lev. 19 Kat. No. 33, Kat. No. 34; Clairmont 1993, No. 2.190, 2.227, 2.436, 3.374, 3.460, 3.462a, 5.450; Diepolder 1931, Lev. 23, Lev. 24.1, Lev. 39.1, Lev. 46; Johansen 1951, Res. 25; Kaltsas 2002, No. 394; Şahin 2000, 157 TA 31; Yaylalı 1979, Kat. No. 30, Kat. No. 67, Kat. No. 90

Oturan figürle elele gösterilen erkek figürü, özellikle Geç Klasik Dönem mezar stellerinde sıkça rastlanan veda sahnelerindedir. Mantonun vücudun sağ yarısını örtmediği İ.Ö. 3. yüzyıl örneklerinde²¹² himation altında khiton bulunmamaktadır.

MS-3 nolu stelde, Veda kompozisyonu içinde, Hippokrates (Kos) tipinde betimlenen ayaktaki genç erkek figürünün uzun elbisesi yalındır. Elbise kıvrımları şematik görünümlü olup, plastik bir görünüm sergilememektedir. Figürün sol el altından sarkan giysi demeti üzerinde “S” biçiminde sert dönüşlü birkaç kıvrım ve yine sol kol çevresinde birkaç kıvrım oluşturularak yüzey hareketlendirilmeye çalışılmıştır. Dönerek birbiri içine geçen beldeki tomar derin kalın çizgilerle oluşturulmuştur. Yanında herhangi bir çocuk ya da hizmetçi bulunmayan figür sağ ayağını yere dik olarak basarken, sol ayağı ise dizden kıvrılarak geniş bir açıklık ile yana ve arkaya atılmıştır.

MS-3 nolu stelde, bezeme alanının sağ tarafında yer alan erkek figürünün benzer karşılaştırma örneklerinden ilki, İzmir Bayramyeri’nde bulunan ve İzmir Basmane Müzesi Deposunda korunan 8441 envanter numaralı²¹³ kalçasına kadar olan kısmı korunmuş olan erkek figürüdür. İzmir stelindeki figüre benzer şekilde başını hafif sağına doğru çeviren MS-3 nolu steldeki figür benzer şekilde kısa kollu hiton üzerine khimation giymiştir. Sol kol’un dirsekten bükülerek khimation’un sol omuzdan açılarak inen ucunu tutması benzerdir. sağ kol bizim örneğimizde tokalaşmak için ileri doğru uzatılmışken İzmir örneğinde yanda ve serbesttir. Her iki örnekte de khimation sağdan demetlenerek gelmekte ve sol omuza doğru gitmektedir. İzmir stelindeki figürün giysisinin stili yumuşaktır ve kıvrımlar oldukça plastik görünümdedir ve derin çanaklar oluşturmaktadır. Elbise kıvrımlarında MS-3 nolu steldeki ayaktaki erkek figüründeki gibi şematize olma durumu yoktur. Yaylalı tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın 3. çeyreği sonuna tarihlenen²¹⁴ İzmir stelindeki figüre göre MS-3 nolu steldeki figür daha geç özellikler taşımaktadır.

MS-3 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne konu, tipoloji ve giysi bakımından benzer örneklere Ephesos²¹⁵, Smyrna²¹⁶, Pergamon²¹⁷, Rhodos, Kos ve Samos²¹⁸,ta da rastlamaktayız²¹⁹. Bu benzer örneklerden Ephesos çevresinde bulunan, Efes (Selçuk)

²¹² Clairmont 1993, No. 2.190, 2.227, 2.436, 3.374, 3.460, 3.462a, 5.450; Diepolder 1931, Lev. 23, Lev. 24.1, Lev. 39.1, Lev. 46; Kaltsas 2002, No. 394.

²¹³ Yaylalı 1979, 75, 211 Kat. No. 126.

²¹⁴ Yaylalı 1979, 75, Kat. No. 126.

²¹⁵ Atalay 1988, 55 vd. Kat. No. 32.

²¹⁶ Yaylalı 1979, 78 Kat. No. 72 ve 75, Kat. No. 126.

²¹⁷ Pfuhl-Möbius 1977, 190 Lev. 104 No. 695.

²¹⁸ Horn 1972, Lev. 73 No. 120, 137 Lev. 75 No. 137.

²¹⁹ Pfuhl-Möbius 1977, 190 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 104-106.

Müzesi'nde korunan 1/22/80 envanter numaralı stelin²²⁰ ortasında manto ve khiton giyimli, kısa saçlı bir genç, yarı profilden işlenmiş kısa boylu bir erkek figürle vedalaşmaktadır. Ana figür ağırlığını sağ ayağı üzerine vermiş, sol ayağını öne doğru serbest bir biçimde uzatmıştır. MS-3 nolu steldeki ayaktaki erkek figüründe olduğu gibi sağ eliyle tokalaşırken, sol eli ile aynı taraftaki omzundan gelen mantosunun kumaş katlarını tutmaktadır. Başını hafifçe tokalaştığı kişiye doğru eğmiştir ve ona bakmaktadır. Tokalaştığı kişiyle kendi boyu arasında büyük bir oransızlık olduğu için, sağ omuzu hafifçe aşağıya düşmüş, sol omuzu mantonun da etkisiyle kısmen yukarıda kalmıştır. Atalay tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenen²²¹ Efes stelindeki figür ile aynı tipteki MS-3 nolu steldeki figür karşılaştırıldığında, özellikle elbise kıvrımları bakımından MS-3 nolu steldeki figürün daha geç bir tarihte yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Aksakal-Bandırma'da bulunan, Bursa Müzesi'nde korunan 3153 envanter numaralı steldeki ortadaki iki erkek figüründen soldaki Hippokrates tipindedir²²² ve Şahin tarafından İ.Ö. 120'ye tarihlendirilmiştir.

MS-3 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne elbise kıvrımları açısından daha yakın örnek, Antakya Müzesinde korunan envanter numarasız, bezeme alanının sağında Kos tipinde, ayakta, sol eliyle mantosunu tutan, sağ elini serbest olarak aşağıya sarkıtmış cepheden betimlenmiş erkek figürüdür²²³. Antakya örneğinde bol kıvrımlı, yumuşak sırtlı, dökümlü elbise giyen erkek figürünün ayağı MS-3 nolu ayaktaki erkek figüründe olduğu gibi yere dik olarak basmakta, sol ayakları ise hafifçe yana doğru açılmaktadır. Fazla hareketli olmayan figürlerin giysileri yalındır, elbise kıvrımları cansız ve şematiktir. Side örneğindeki figürün sol el altından sarkan giysi demeti üzerinde "S" biçiminde sert dönüşlü birkaç kıvrım ve yine sol kol çevresinde birkaç kıvrım oluşturularak yüzey hareketlendirilmeye çalışılmıştır. Dönerek birbiri içine geçen beldeki tomar derin kalın çizgilerle oluşturulmuştur. Antakya örneğinde sadece elbise yakasındaki V biçimli kıvrımlarla yüzey hareketlendirilmeye çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır. Beldeki tomar, bükülerek gelen ve dönerek birbirinin içine giren kıvrımlardan oluşmuştur²²⁴. Saraçoğlu tarafından Geç Hellenistik-Erken İmparatorluk Dönemine tarihlenen²²⁵ Antakya örneğindeki figür ile MS-3 nolu ayaktaki erkek figürü benzer dönem özellikleri göstermektedir. Nollé tarafından da yazıtına göre Geç

²²⁰ Atalay 1988, 55 vd. Kat. No. 32.

²²¹ Atalay 1988, 34 vd. Kat. No. 32.

²²² Şahin 2000, 225, KX 1.

²²³ Saraçoğlu 1997, 113, Kat. No. 67.

²²⁴ Saraçoğlu 1997, 42.

²²⁵ Saraçoğlu 1997, 42. 113.

Hellenistik-Erken İmparatorluk Dönemine tarihlenen²²⁶ MS-3 nolu steldeki ayaktaki erkek figürü stilistik açıdan da karşılaştırıldığında Antakya örneği ile benzer dönem özellikleri gösterdikleri anlaşılmaktadır.

MS-3 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne göre daha geç örnek, Antakya Müzesinde korunan 9238 envanter numaralı üçgen alınlıklı, akroterli steldir. Dikdörtgen niş içinde, Kos tipinde, ayakta, cepheden betimlenmiş erkek çocuk sol eliyle mantosunu tutar, sağ elini ise yanındaki köpeğe uzatır²²⁷. Antakya örneğinde figürün üst gövdesi tümüyle çıplakmışcasına yüzeyseldir. Beldeki tomar derin olmayan üç çizgiyle verilmeye çalışılmıştır. Giysinin yüzeysel işlenişi ve figürün duruşu katı ve hareketsizdir. Saraçoğlu tarafından Erken İmparatorluk Dönemine tarihlenen²²⁸ Antakya örneğindeki figür ile MS-3 nolu ayaktaki erkek figürü stilistik açıdan karşılaştırıldığında Side örneğininin daha erken dönem özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır.

²²⁶ Nollé 2001, 521, No. 195.

²²⁷ Saraçoğlu 1997, 106 Kat. No. 48.

²²⁸ Saraçoğlu 1997, 42. 106.

2.1.1.3. Diğerleri

Çalışmamıza konu MS-1, MS-2, MS-4 ve MS-6 nolu stellerdeki ayakta duran erkek figürlerini belirli bir tip altında toplayamadığımızdan tekil örnekler olarak ele almayı uygun görmekteyiz. Ancak sol omuzdan inen himationun ucunun sol el yerine, sağ elle tutulması ile Hippokrates (Kos) Tipine benzeyen²²⁹ MS-5 nolu steldeki en sağdaki ayaktaki erkek figürünü “Hippokrates (Kos) Tipinin Varyasyonu” olarak ayrı bir alt başlık altında inceleyeceğiz.

MS-1 (Lev. I) nolu stelde solda yer alan yetişkin figürü ayakta ve durur vaziyette betimlenmiştir. Figürün üst kısmı omuz-boyun çizgisi hizası üzerinde kırıktır ve ele geçmemiştir. Figür kısa kollu khiton üzerine tunik giyimli olup, çıplak ayaklıdır. Sağ eli karşısında oturan kadın figürüne doğru uzatılmıştır ve bilek hizasından itibaren kırıktır. Sol kol dirsekten yukarı kıvrılmış olup, elinde yere dayanmış ve alt yarısı oturan figür arakasında kaybolan uzun bir asa/mızrak tutmaktadır. Figür $\frac{3}{4}$ oranında kendi soluna, karşısında oturan figüre doğru dönüktür. Vücudun ağırlığını sol ayağı taşımaktadır. Parmakları üzerinde yere basan sağ ayağı ise oldukça geniş bir açıklık ile dizden kıvrılarak yana ve arkaya atılmıştır. Vücut zarif ancak kaslı bir yapı sergilemektedir. Figürün üst gövdesi giysi tarafından sıkı bir şekilde sarılmaktadır. Her iki üst kol üzerindeki işlemler kısa kollu bir üst giysinin varlığına işaret etmektedir. Aşınmalara rağmen figürün boyun altı bölümünde vücuda yapışan giysinin kıvrımlarını görebilmek olasıdır. Kısa bir etek şeklinde dizleri açık bırakacak şekilde sarkan giysi kalça üstü hizasında fiyonk oluşturan kumaş bir kemer ile sıkılmıştır. Kemerin alt bölümünde vücudun üst bölümüne oranla daha gevşek ve kalın bir yapı görülmektedir. Her iki yanda, sarkan kalın kıvrımlar yanında kemer düğüm noktasından sola doğru figürün ayak hareketine koşut uzanan yumuşak dönüşlü kıvrımlar bulunmaktadır. Görülebildiği kadarıyla figür manto şeklinde ikinci bir giysi taşımaktadır. Figürün sol omzu üzerinde bir tomarı görülen bu giysi bu noktadan diz hizasına kadar sarkar ve burada yüzeysel ve “S” biçiminde sert dönüşlü birkaç kıvrım oluşturur. Giysi ve vücut yapısı bir erkeğin betimlendiğini işaret etmektedir.

MS-1 nolu stelde yer alan ayaktaki erkek figürü kısa tunik giymiş olması, dinamik vücut yapısı, sol elinde mızrak tutması, sol omuz üzerinde elbise yığıntısı (pusat) bulunması, belde dirayetin ve gücün simgesi olarak bir kuşak bulunması ve bu kuşağında özenli bir düğümle sonlandırılmış olması ile bu figürün olasılıkla bir asker olduğunu ileri sürebiliriz.

²²⁹ Bu tip Pfuhl-Möbius tarafından Normal tipteki erkeğin değişik şekli olarak adlandırılmıştır. Bkz. Pfuhl - Möbius 1977, 107 vd. Lev. 48 vd.; Aynı tipi Yaylalı ise “B Tipi” olarak sınıflandırmıştır. Bkz. Yaylalı 1979, 47; Çekilmez 2011, Olba XIX, 119 vd.; Bu tipin Hippokrates (Kos) Tipinden tek farkı sol omuzdan inen himation’un ucunun sol el yerine sağ elle tutulmasıdır.

Asker, savaşçı gibi mücadeleci bir kişiliği yansıtan figürün tip olarak paralel bir örneğine rastlanılamamıştır. Oturan kadının karşısındaki erkekle tokalaştığı²³⁰, kısa khiton veya khlamys giysili binici ve hizmetçilerin betimlendiği²³¹, elinde uzun mızrak tutan hizmetçi figürü²³² yer alan mezar steli örnekleri bilinmektedir. Sahnenin altında kaide üzerinde yer alan yazıta göre ölen kişi ayaktaki Athenades'tir²³³. Figürün ince uzun vücut yapısı, giysisinin kalın kumaştan ve az kıvrımlı olmasına karşın plastik yapısı, etkili görünümü, şematize olmaması eserin İ.Ö. 2. yüzyılın 3. çeyreğine (İ.Ö. 150-125) tarihlendirilebileceği düşüncesini güçlendirmektedir. Sağ elini karşısındaki oturan kadın figürü ile tokalaşmak için ileri uzatmış olan ayaktaki mızraklı erkek figürü bize Geç Klasik Dönem mezar stellerindeki veda sahnelerini anımsatmaktadır. Dexiosis hareketi ile vedalaşma İ.Ö. 4. yüzyıl Attika mezar stellerinde oldukça yaygındır²³⁴.

MS-2 (Lev. II) nolu stelde, solda betimlenen yetişkin figürü ayakta ve durur vaziyette betimlenmiştir. Tüm vücudunu örten uzun bir giysisi bulunan figür sağ elini olasılıkla karşısında oturan kadın figürüne doğru uzatmıştır. Sol kolu ise elbisesinin altındadır. Figür ¾ oranında kendi soluna, karşısında oturan figüre doğru dönüktür ve başını hafifçe önüne eğmiştir. Vücudun ağırlığını sol ayağı taşımaktadır. Sağ ayağı ise yana açılmış vaziyettedir. Vücuda yapışan bir görünüm sergileyen elbise tüm vücudu sarmıştır. Figürün sol bacağı yanındaki elbise kıvrımları yüzeyseldir ve "S" biçimindedir. Giysi ve vücut yapısı ayakta betimlenen yetişkin figürünün bir erkek olduğunu göstermektedir.

MS-2 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne konu, tipoloji ve giysi bakımından benzer örnekler Ephesos, Smyrna, İstanbul, Rhodos, Kos, Kamiros, Knidos, Kyzikos, Samos gibi merkezlerde rastlamaktayız²³⁵. Bu benzer örneklerden çok az örnekte tokalaşan kadın figürü bezeme alanının sağında oturmaktadır²³⁶. Pfuhl-Möbius'a göre bu genel tipik bir durum değildir²³⁷. Karşılaştırma örneklerimizden ilki İzmir'de bulunan, Paris Louvre Müzesi'nde korunan MA 3425 envanter numaralı alınlıklı stelde²³⁸ MS-2 nolu stelde olduğu gibi bezeme alanının solunda sağa dönük, sağ bacağına geriye atmış, kısa kollu khiton ve khimation giyimli, sakallı ve yaşlı görünümlü erkek figür arkalıksız, üzeri örtülü sandalyede oturan kadın figürü ile vedalaşmaktadır. MS-2 nolu steldeki ayaktaki erkek figüründe olduğu gibi

²³⁰ Bkz. dn. 210.

²³¹ Şahin 2000, KB 6, KB 7, KB 8, KB 9, KB 10, KB 12, KB 13, KB 15, KB 19, KX 1, KX 5, KX 7, KX 8, KX 11.

²³² Şahin 2000, 228. KX 6.

²³³ **Αθηνάδης Παίονος** Paion oğlu Athenades (in mezar steli)

²³⁴ Bu şekildeki Attika örnekleri için bkz. Scholl 1996, Lev. 5 vdd.

²³⁵ Bkz. dn. 210

²³⁶ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 160 vd. No. 1072, 1073, 1074

²³⁷ Pfuhl-Möbius 1977, 262. MS-2 nolu stelde oturan kadın figürü bezeme alanının sağında yer almaktadır.

²³⁸ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 164 No. 1096; Yaylalı 1979, Kat. No. 69.

sağ eliyle tokalaşırken, başını hafifçe tokalaştığı kişiye doğru eğmiştir ve ona bakmaktadır. Figürlerin başları aynı zamanda işlenmemiştir. Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın başına²³⁹ Yaylalı tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın 2. çeyreğine tarihlenen²⁴⁰ hareketli ve kıvrak görünümlü Smyrna stelindeki figür ile olasılıkla aynı tipteki MS-2 nolu steldeki ayaktaki erkek figür karşılaştırıldığında, özellikle plastik görünümünden uzak ip gibi yüzeye yapışmış elbise kıvrımları bakımından MS-2 nolu steldeki figürün daha geç bir tarihte yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Smyrna örneğindeki figür motif olarak hareketli, ince uzun üst vücut yapısına sahip olması ve giysisinin işlenişi ile MS-2 nolu ayaktaki erkek figüründen farklılık göstermektedir.

MS-2 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne elbise kıvrımları açısından daha yakın örnek, İzmir’de bulunmuş olan ve Oxford Ashmolean Museum’da korunan envanter numarasız, karşısında oturan kadınla el sıkışan erkek figürüdür²⁴¹. Sol bacağı yanda, sağının üzerine durur vaziyetteki Smyrna örneği kısa kollu hiton ve khimaton giymektedir. MS-2 nolu ayaktaki erkek figüründe olduğu hafifçe karşısındaki kadına doğru eğilmiştir. Her iki stelde yaklaşık olarak aynı stildedir. Yumuşak ve hareketsiz kıvrımlar ip gibi yan yana getirilmiş şeklindedir. Elbise tüm vücudu sarmıştır. Side örneğindeki figürün başı bezeme alanının üst çerçesine değmektedir²⁴². Smyrna örneğindeki figürlerin başları ise kaba işçiliktir ve üst çerçeveye değmemektedir. Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısına²⁴³, Yaylalı tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen²⁴⁴ Smyrna örneğindeki figür ile MS-2 nolu steldeki ayaktaki erkek figürü stilistik açıdan benzer dönem özellikleri göstermektedir.

MS-2 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne göre daha geç örnek, Chios Museum’da korunan 851 envanter numaralı bezeme alanının sağında khiton ve Himation giyimli oturan kadın figürü ile tokalaşan erkek figürüdür²⁴⁵. Kısa saçlı khiton ve himationlu erkek figürünün elbisesinin kıvrımları yüzeysel, duruşu kuru ve hareketsizdir. Pfuhl-Möbius tarafından olasılıkla İ.Ö. 1. yüzyıla tarihlenen²⁴⁶ Chios örneğindeki figür ile MS-2 nolu steldeki ayaktaki erkek figürü stilistik açıdan karşılaştırıldığında Side örneğininin daha erken dönem özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır.

²³⁹ Pfuhl-Möbius 1977, 271.

²⁴⁰ Yaylalı 1979, 58.

²⁴¹ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 165 No. 1102; Yaylalı 1979, Kat. No. 104.

²⁴² Ana figürlerin başlarının tasvir alanının üst çerçevesine değmesini Atalay Ephesos için D Atölyesinin bir özelliği olarak görmüştür. Bkz. Atalay 1988, 29 vd.; Miletepolis’te de figürlerin başlarının üst çerçeveye değdiği örnekler bilinmektedir. Bkz. Şahin 2000, TA 27, KA 1.

²⁴³ Pfuhl-Möbius 1977, 272.

²⁴⁴ Yaylalı 1979, 83.

²⁴⁵ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 161 No. 1074.

²⁴⁶ Pfuhl-Möbius 1977, 267.

MS-1 ile MS-2'yi aynı grupta değerlendirmekteyiz. Pfuhl-Möbius, benzer tipte figürlü stelleri, oturan kadının karşısındaki kişiyle tokalaştığı steller grubunda sınıflandırmaktadır²⁴⁷.

Oturan kadın ve karşısında ayakta duran erkek tasviri Lykia kabartmalarında da örneklerine rastladığımız bir kompozisyonudur²⁴⁸. Bir çok Lykia kabartmasında vurgulanan bu ailevi sahnenin bazılarında, mezar stellerinde olduğu gibi eşler birbirlerine bağlılıklarını tokalaşarak ifade etmektedir. Böylece bağlılıklarının ölümden sonrada devam edeceğini bu şekilde anlatmaktadırlar. Genel olarak yitirilen bir oğul, eş ya da anne ve baba ile vedalaşma kompozisyonu içeren Dexiosis gestusunun kullanımı İ.Ö. 6. yüzyıldan itibaren özellikle vazo resimleri üzerinde başlamıştır²⁴⁹. Daha sonra Attika²⁵⁰ ve Batı Anadolu²⁵¹ kabartmalarında yaygın olarak karşımıza çıkmıştır. MS-2 nolu stel de gördüğümüz kompozisyon ailevi birlikteliği vurgulamaktadır ve olasılıkla ölen kişi ayaktaki erkek figürüdür. Dexiosis gestusu ile oturan kadın figürü ayaktaki erkek figürünü uğurlamakta ve bağlılığını göstermektedir.

MS-4 (Lev. IV) nolu stelde, bezeme alanının solunda yer alan kısa kollu khiton üzerine himation giymiş olan ayaktaki erkek figürünün vücudu cepheden verilmiş olup, başı hafif sola dönüktür. Yana ve aşağıya uzatılmış olan sağ kolu hafifçe elbisesini tutmaktadır. Sol omuzdan sağ göğüs altına doğru inen belirgin bir elbise tomarı görülmektedir. Vücudun sağında görülen elbise kıvrımları sağ göğsün ve omzun çıplak olmadığını göstermektedir. Sol omuz üzerinden arkaya atılan elbise sol kol üzerinde tomar şeklinde aşağı sarkmaktadır. Elbise içinde olmayan sol kol dirsekten bükülerek öne uzatılmıştır. Sol koltuk altından sağ dize doğru yönelmiş stilize elbise kıvrımlarından sağ bacağın ileri hareketi anlaşılmaktadır. Sol bacak ise elbise altında kaybolmuştur.

MS-4 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne konu, tipoloji ve giysi bakımından paralel bir örneğe rastlanılamamıştır. Figürün vücudunun sağ yanında başlayan birbirine paralel şematize kıvrımlar sol koltuk altına doğru gitmektedir. Sol bacağı stilize elbise kıvrımları altında kaybolmuş olan figürün İ.Ö. 138/137'ye tarihlenen Dioskurides²⁵² yontusundan daha

²⁴⁷ Pfuhl-Möbius 1977, 262 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 157 No. 1053, Lev. 158 No. 1055, Lev. 159 No. 1059, 1060, 1061, 1063, Lev. 160 No. 1064, 1065, 1068, 1069, 1073, Lev. 161, Lev. 162, Lev. 163, Lev. 164 No. 1088, 1089, 1090 vd.; Atalay 1988, Lev. 18 Kat. No. 30, Kat. No. 31; Conze 1893, Lev. LXXX-CIX; Clairmont 1993, No. 3.372, 3.427a, 3.436a, 3.437a, 3.439a, 3.440, 3.930, 3.932, 4.415, 4.424, 4.425, 4.428, 4.431, 4.471, 4.910; Couilloud 1974, No. 1-89; Johansen 1951, Res. 23 vd; Diepolder 1931, Lev. 42, Lev. 44, Lev. 45; Horn 1972, Lev. 75 No. 137; Kaltsas 2002, No. 395, No. 633; Ridgway 1996, 160 Lev. 31; Şahin 2000, 188 vd. KA 1; Yaylalı 1979, Kat. No. 69, Kat. No. 87, Kat. No. 104.

²⁴⁸ Bkz. Antiphellos, Myra ve Telmessos kabartmaları. Dumanlioğlu 2005, 42 vd.

²⁴⁹ Neuman 1965, 49.

²⁵⁰ Diepolder 1931, Lev. 1.2, 15.1, 34, 42.2, 44; Clairmont 1993, No. 2.051, 2.121, 2.154, 2.175, 2.177, 2.184, 2.185, 2.188; Neuman 1965, Res. 23 vdd.

²⁵¹ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 16 No. 60, Lev. 18 No. 69, Lev. 157 No. 1052, Lev. 158 No. 1056, 1057, 1058 Lev. 160 No. 1065, 1069 Lev. 161 No. 1075 Lev. 164 No. 1089.

²⁵² Bol 2007, Res. 201 a-c.; Fuchs 1969, 375, Res. 416; Linfert 1976, Lev. 52 No. 271.

geç bir tarihten olması gerekmektedir. Çünkü İ.Ö. 140 civarının ince ve zarif kıvrımları yerine burada birbirine paralel, sert ve yüzeysel kıvrımlar görülmektedir.

MS-4 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne konu, kompozisyon ve tipoloji olarak benzemese de giysi ve Pfuhl-Möbius'un gruplandırması²⁵³ doğrultusunda yaptığımız değerlendirme sonucunda; karşılaştırma örneklerimizden ilki buluntu yeri bilinmeyen, Paris Louvre Müzesi'nde korunan MA 821 envanter numaralı alınlıklı steldir²⁵⁴. Benzer şekilde kısa kollu khiton üzerine himation giymiş olan figür MS-4 nolu stelden farklı olarak bezeme alanının sağında yer almakta olup, karşısında oturan kadın figürüne dokunmamaktadır. Figürlerin başları statülerini gösterir şekilde aynı hizada işlenmiştir²⁵⁵. Her iki figürde yana uzanan sağ elleriyle elbiselerini tutmaktadırlar. Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına²⁵⁶ Yaylalı tarafından yumuşak işçiliği ile İ.Ö. 2. yüzyılın ortasına tarihlenen²⁵⁷ MA 821 envanter numaralı steldeki ayaktaki erkek figürü ile MS-4 nolu steldeki ayaktaki erkek figürü karşılaştırıldığında, özellikle plastik görünümünden uzak elbise kıvrımları bakımından MS-4 nolu steldeki figürün daha geç bir tarihte yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

MS-4 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne elbise kıvrımları açısından daha yakın örnek, Kyzikos'ta bulunmuş olan ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde korunan 3306 envanter numaralı, karşısında oturan kadına dokunan ayaktaki erkek figürüdür²⁵⁸. Sağ bacağı yanda, solunun üzerine durur vaziyetteki Kyzikos örneği kısa kollu hiton ve khimaton giymektedir. MS-4 nolu ayaktaki erkek figüründen farklı olarak yana uzanan sol eliyle elbisesini tutmaktadır. Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 1. yüzyıla tarihlenen²⁵⁹ Kyzikos örneğindeki figür ile MS-4 nolu steldeki ayaktaki erkek figürü elbise kıvrımları bakımından benzer dönem özellikleri göstermektedir. Side örneği İ.Ö. 100-50 arasında yapılmış olmalıdır.

MS-4 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne göre daha geç örnek, buluntu yeri bilinmeyen, 1970 yılında Londra'da bir müzayade de görülen, envanter numarasız stelin bezeme alanının sağında khiton ve himation giyimli oturan kadın figürü'nün karşısında duran

²⁵³ Pfuhl-Möbius, benzer tipte figürlü stelleri, oturan kadın ve ayakta erkek grubunda sınıflandırmaktadır. Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, 254 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 152 No. 1010, 1008, 1007, 1012, 1011, Lev. 153 No. 1013, 1014, 1019, 1023, 1021, 1022, Lev. 154 No. 1020, 1028, 2073, 1032, 1030.

²⁵⁴ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 154 No. 1030; Yaylalı 1979, Kat. No. 35.

²⁵⁵ MS-4 nolu stel dışında, çalışma konumuz olan stellerin hiçbirisinde kadınlar yükseklik olarak erkeklerle aynı seviyede işlenmemişlerdir.

²⁵⁶ Pfuhl-Möbius 1977, 258.

²⁵⁷ Yaylalı 1979, 65.

²⁵⁸ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 153 No. 1021; İ.Ö. 1. yüzyıl ortasına tarihlenen Lesbos'ta, Antonios kenti kıyısında denizde bulunmuş olan steldeki ayaktaki erkek figürde, MS-4 steldeki erkek figürü ile benzer dönem özellikleri göstermektedir. Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, 256 vd. Lev. 154 No. 1020.

²⁵⁹ Pfuhl-Möbius 1977, 257.

ayaktaki erkek figürüdür²⁶⁰. Elbise kıvrımlarının vücut hareketine göre şekillenmediği erkek figürünün ağır elbisesinin kıvrımları şematik, kalın ve hantal görünümlüdür. Sağ kolu elbisesi altında olan, yana uzanan sol eliyle elbisesini tutan figürün duruşu kuru ve hareketsizdir. Pfuhl-Möbius tarafından Erken İmparatorluk Dönemine tarihlenen²⁶¹ Londra-Müzayade örneğindeki figür ile MS-4 nolu steldeki ayaktaki erkek figürü elbise kıvrımları ve stilistik açıdan karşılaştırıldığında, Side örneğininin daha erken dönem özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır.

MS-6 (Lev. VI) nolu stelde, bezeme alanının sağında yer alan genç erkek figürü ayakta ve durur vaziyette betimlenmiştir. Yalnız himation giymiş olan erkek figürü çıplak olan sağ elini oturan kadın figürünün sağ arka tarafında bulunan köşeli plaster üzerine uzatmıştır. Erkek figürünün sol omzundan gelen manto ucu yine sol elle tutulmaktadır. Himation vücudun sağ üst yarısını sarmamakta, belde demetlenmektedir. Sol omuzdan sarkan manto ucu, sağ kalçadan gelen ve sol koltuk altına kadar uzanan enlemesine bir demetle kesilir. Beldeki tomar bükülerek gelmekte ve dönerek birbiri içine giren kıvrımlar oluşturmaktadır. Belin sağından gelen mantonun ucu sol kola dolanıp açılarak aşağıya dökülmektedir. Vücudun ağırlığını sağ ayak taşımakta olup, doğrudan zemine basmaktadır. Parmak uçları ile zemine temas halinde basan sol ayağı ise çapraz vaziyette dengeleyici ayak olarak taşıyıcı ayak önüne atılmıştır. Cepheden tasvir edilmiş olan erkek figürünün ayaklarının duruşu yürümediğini göstermektedir. Başını öne eğik şekilde karşısında oturan kadın figürüne bakan, erkek figürünün ince işçilikli saç ve yüz betimlemesi göze çarpmaktadır.

MS-6 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne konu, tipoloji ve giysi bakımından birebir benzer bir karşılaştırma örneğine rastlanılamamıştır. Ancak figürün bir desteğe yaslanıyor²⁶² olması ve parmak uçları ile zemine temas halinde basan sol ayağı çapraz vaziyette²⁶³ dengeleyici ayak olarak taşıyıcı sağ ayak önüne atılmış olması temel hareket noktamızı oluşturmaktadır. Bu noktalardan hareketle sağ elini olasılıkla liman mimarisi ile ilgili bir plastere dayanmış olan ayaktaki erkek figürünün karşılaştırma örneklerinden ilki Bodrum, Halikarnassos Maussolleion'unda bulunmuş olan, Berlin Pergamon-Mus.'de korunan Sk. 784 envanter numaralı steldir²⁶⁴. Portre özellikleri gösteren ayaktaki erkek figürü sola dönük

²⁶⁰ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 152 No. 1012.

²⁶¹ Pfuhl-Möbius 1977, 255.

²⁶² Çoğunlukla bir Herme'ye dayanır vaziyettedirler. Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 31, 32.

²⁶³ Bu duruş tipik hizmetçi duruşudur. Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, bezeme alanlarının sağında ve solunda hizmetçi ya da çocuk bulunan tüm resim ve levhalar. Önceleri Attika mezar stellerinde görülen bu duruş Geç Hellenistik dönem'de sevilerek oldukça sık olarak kullanılmıştır. Çapraz vaziyetteki duran ayakların erken örnekleri için bkz. İlisos steli: Kaltsas 2002, Res. 383; Clairmont 1993, No. 2.950; Scholl 1996, Lev. 31, 3. Kat. No. 433.

²⁶⁴ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 32 No. 141.

(kendi sağına) vaziyettedir. Mantosunun kenarı sağ kolunun altından geçip sol kolun üzerinden aşağı sarkmaktadır. Figür aslan postuyla gördüğümüz Herakles'e dokunmaktadır. Onu önünde küçük, dört köşe bir altar bulunmaktadır. Solunda ise küçük bir hizmetçi görülmektedir. Pfuhl-Möbius tarafından iyi işçiliği bakımından İ.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen²⁶⁵ yüksek kabartma tekniğinde yapılmış Halikarnassos stelindeki ayaktaki erkek figürü ile MS-6 nolu steldeki ayaktaki erkek figürü karşılaştırıldığında, özellikle duruşu ve elbise kıvrımları bakımından MS-6 nolu steldeki figürün az biraz daha geç bir tarihte yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

MS-6 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne elbise kıvrımları bakımından daha yakın örnek, Smyrna'da bulunmuş olan ve Berlin Pergamon-Mus.'de korunan Sk. 785 envanter numaralı steldeki ayaktaki erkek figürüdür²⁶⁶. Mantosunu sol koluna katlamış, sol bacağı neredeyse elbisesinin altından görünmeye, hafif sağına dönük ve sağ elini ortadaki Arkaistik stildeki Herme'ye doğru uzatmış vaziyetteki figür Pfuhl-Möbius tarafından güçlü işçiliği ile İ.Ö. 2. yüzyılın 2.yarisına tarihlenendirilmiştir²⁶⁷. Smyrna örneğindeki figür ile MS-6 nolu steldeki ayaktaki erkek figürü elbise kıvrımları, karın üzerindeki tomar yapısı, vücudun solundan elbisenin açılarak aşağıya doğru dökülmesi bakımından benzer dönem özellikleri göstermektedir. Smyrna örneğindeki figürün, Side örneğinden az biraz daha geç bir tarihte yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Side örneği İ.Ö. 2. yüzyılın 2.yarisında, İ.Ö. 150-140 civarında yapılmış olmalıdır.

MS-6 nolu steldeki plastik yapısı ile neredeyse zeminden kopma noktasına gelmiş ayaktaki erkek figürüne göre daha geç örnek ise, kökeni belli olmayan, Slg. Palagi. Bologna, Museo civicio'da korunan, elini sağına bulunan Herme'nin omzuna dayanmış olan ayaktaki erkek figürüdür²⁶⁸. Sadece manto giymiş olan, sakallı figürün yüzü aşınmış durumdadır. Sol eliyle elbisesini tutan figürün duruşu kuru ve hareketsizdir. Pfuhl-Möbius tarafından büyük olasılıkla İ.Ö. 1. yüzyılın sonlarından olmalı denilen²⁶⁹ şematik elbise kıvrımlı figür ile MS-6 nolu steldeki ayaktaki erkek figürü elbise kıvrımları ve stilistik açıdan karşılaştırıldığında, Side örneğininin daha erken dönem özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki karşılaştırma örneklerimizin hiçbirisinde Herme'ye dayanmış durumdaki figürün ayakları çapraz vaziyette değildir. MS-6 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne parmak uçları ile zemine temas halinde basması ve sol ayağını çapraz vaziyette dengeleyici

²⁶⁵ Pfuhl-Möbius 1977, 86.

²⁶⁶ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 32 No. 140.

²⁶⁷ Pfuhl-Möbius 1977, 86.

²⁶⁸ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 32 No. 139.

²⁶⁹ Pfuhl-Möbius 1977, 86.

ayak olarak taşıyıcı sağ ayak önüne atması bakımından benzer örnekler Rhodos'ta bulunmuş olan ve Rhodos Arkeoloji Müzesi'nde korunan steldeki dinlenen Apollon olarak tanımlanan ayaktaki çıplak erkek figürü²⁷⁰ ile Metropolis kuzeybatı kesiminde yüzey buluntusu olarak tespit edilmiş olan, sırtında sadece khlamis bulunan çıplak genç erkek figürüdür²⁷¹. Öte yandan karın üzerinde tomar halini alan elbise kıvrımları İ.Ö. 4. yüzyılın Attika örneklerinde²⁷² MS-6 nolu steldeki ayaktaki erkek figüründe olduğu gibi sağ omzu açıkta bırakarak göğsün hemen alt kısmından geçmektedir.

Figürlerin barok yapıları, birbirini kesen, hareketli elbise kıvrımlarıyla Yüksek Hellenistik Dönem özellikleri taşıyan MS-6 nolu stel konu, tipoloji ve stilistik bakımdan değerlendirildiğinde Anadolu sanatına yabancı olduğu anlaşılmaktadır. Çok kaliteli bir işçilikle, yüksek kabartma olarak, derin resim alanına sahip 1828 envanter numaralı stel²⁷³ olasılıkla Attika'dan ihraç edilmiştir ya da Attikalı bir usta Side'ye gelerek bu steli yapmış olmalıdır.

MS-4 ile MS-6'yı aynı grupta değerlendirmekteyiz. Pfuhl-Möbius, benzer tipte figürlü stelleri, "oturan kadın ve ayakta erkek" grubunda sınıflandırmaktadır²⁷⁴.

²⁷⁰ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 32 No. 138; Fraser 1977, 34, Res. 93b.

²⁷¹ Aybek 2009, 110 vd., Lev. 56 Res. 229.

²⁷² Bu şekildeki Attika örnekleri için bkz. Scholl 1996, Lev. 13 Kat. No. 347, Lev. 14 Kat. No. 353, 400, Lev. 15 Kat. No. 401, 383, 25, Lev. 16 Kat. No. 189 vd.

²⁷³ Mezar Steli 11.12.1997 tarihinde Müze bahçesinden çalınmış, 2003 yılında ise Çolaklı Beldesinde bulunmuştur. İçi boş üçgen alınlıklı çerçeve kısımlarında yoğun olmak üzere, eser muhtelif yerlerinden kırılmış ve restore edilmiştir.

²⁷⁴ Pfuhl-Möbius 1977, 254 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 152 No. 1010, 1008, 1007, 1012, 1011, Lev. 153 No. 1013, 1014, 1019, 1023, 1021, 1022, Lev. 154 No. 1020, 1028, 2073, 1032, 1030; Atalay 1988, Lev. 23 Kat. No. 39; Diepolder 1931, Lev. 22; Kaltsas 2002, No. 634; Yaylalı 1979, Kat. No. 35.

2.1.1.3.1. Hippokrates (Kos) Tipinin Varyasyonu

Sol omuzdan inen himationun ucunun sol el yerine, sağ elle tutulması ile Hippokrates (Kos) Tipine benzeyen²⁷⁵ MS-5 nolu stelde bezeme alanının en sağında yer alan erkek figürü, “Hippokrates (Kos) Tipinin Varyasyonu” olarak ayrı bir alt başlık altında ele alınmıştır. Benzer tipteki örneklerine daha çok Smyrna²⁷⁶ ve Ephesos’ta²⁷⁷ rastladığımız bu tipten²⁷⁸ elimizde bir örnek bulunmaktadır. MS-5 nolu stelde, bezeme alanının en sağındaki erkek figürü de ortadaki erkek figürü gibi ayakta ve cepheden verilmiştir. Çıplak ayaklı figür kısa kollu khiton üzerine himation giymiştir ve sağ eli ile karnı üzerinde sol omzundan gelen himation’unu tutmaktadır. Sol kolunu ise gövdesinin yanına, aşağı doğru uzatmıştır. Kısmen aşınmış olan baş kısmından başını oturan kadın figürüne doğru çevirdiği anlaşılmaktadır. “Hippokrates (Kos) Tipinin Varyasyonu”²⁷⁹ olarak adlandırılan erkek figürünün hareketsiz sağ ayağı taşıyan, yana çekilerek ileri doğru atılan sol ayağı ise dengeleyen ayak olarak betimlenmiştir. Figürün sol omzundan gelen sağ eli ile tuttuğu manto ucu ve yana uzatmış olduğu sol eli devamındaki elbise kıvrımları “S” biçiminde sert dönüşlü yüzeysel birkaç kıvrım oluşturmaktadır.

Bu tipte betimlenen figürler İ.Ö. 138/137’ye tarihlenen Dioskurides²⁸⁰ yontusundan sağ kollarının manto dışında olması ve sağ ellerinin sol omuzdan aşağı açılarak inen manto ucunu göğüs altı hizasında tutmalarıyla ayrılmaktadırlar. Hippokrates (Kos) tipindeki erkek figürlerine ise sol omuzdan inen manto ucunun sol elle değil de, sağ elle tutuluyor olması ile daha çok yakınlık göstermektedirler.

Yaylalı’ya göre bu tipin erken örnekleri, İ.Ö. 3. yüzyıl başlarında terrakotta kadın figürlerinde görülür²⁸¹. Çoğunlukla Anadolu’da görülen ve İonia civarında yoğun olarak kullanılan bu tipin yaygınlaşması İ.Ö. 2. yüzyılın 2.yarisına rastlar²⁸². Bieber ve Zanker, Smyrna stellerinde betimlenen erkek figürlerinin İ.Ö. 4. yüzyıldaki erkek figürlerinin duruşlarının örnek alınarak yapıldığını ileri sürmektedir²⁸³. Ridgway ise, erkek figürlerin

²⁷⁵ Bu tip Pfuhl-Möbius tarafından “Normal tipteki erkeğin değişik şekli” olarak adlandırılmıştır. Bkz. Pfuhl - Möbius 1977, 107 vd. Lev. 48, Lev. 49; Aynı tipi Yaylalı ise “B Tipi” olarak sınıflandırmıştır. Bkz. Yaylalı 1979, 47; Çekilmez 2011, Olba XIX, 119 vd.

²⁷⁶ Pfuhl - Möbius 1977, Lev. 48 No. 250, 256, Lev. 49 No. 253, 258, 259, Lev. 72 No. 435, Lev. 84 No. 543, Lev. 149 No. 993; Yaylalı 1979, Kat. No. 2, 19, 27, 28, 29, 48, 58, 93, 116.

²⁷⁷ Atalay 1988, Lev. 4 Kat. No. 6, 7, Lev. 9 Kat. No. 17, Lev. 11 Kat. No. 19, Lev. 21 Kat. No. 21.

²⁷⁸ Smyrna ve Ephesos dışında Antakya yöresinden de iki örnekte (K. 45 ve 46) bu tip görülmektedir. Bkz. Saraçoğlu 1997, 39 vd.

²⁷⁹ Bu tipin Hippokrates (Kos) Tipinden tek farkı sol omuzdan inen himationun ucunun sol el yerine, sağ elle tutulmasıdır.

²⁸⁰ Fuchs 1969, 375, Res. 416; Linfert 1976, Lev. 52 No. 271.

²⁸¹ Yaylalı 1979, 47.

²⁸² Yaylalı 1979, 47. Yaylalı’ya göre belki de bu tip Anadolu’ya özgüdür.

²⁸³ Bieber 1959, 380; Zanker 1994, 216 Res. 4; Ayrıca bkz. Lewerentz 1993, 18-57; Smith 1994, 213, Res. C

sıkıca mantoya sarılmakta olduklarını ve yüzlerinin kadın figürlere kıyasla daha gerçekçi işlendiği düşünülmektedir²⁸⁴.

MS-5 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne tipoloji ve giysi bakımından benzer karşılaştırma örneklerinden ilki, Smyrna'da bulunmuş olan ve Louvre Müzesi'nde korunan MND 704+705 envanter numaralı naiskos şeklindeki mezar stelinin²⁸⁵ bezeme alanının sağ tarafında, ayaktaki kadın figürünün solunda betimlenen ayaktaki erkek figürüdür. MS-5 nolu steldeki figüre benzer şekilde başını sağına ve hafif yukarıya çeviren figürün sağ omzu yukarıda diğeri daha aşağıda işlenmiştir. Figür yana doğru açtığı sağ ayağıyla vücudun alt kısmında elbisesinin gerilmesini sağlamıştır. Sol omuzdan ve sol koldan aşağıya açılarak dökülen kıvrımlar plastik yapıda olup, MS-5 nolu steldeki örnekten farklı olarak henüz metalik sertliğe ulaşmamıştır. Smyrna stelinde, sağ bacak üzerinden çıkarak belin sol tarafına giden çapraz kıvrımları plastik yapıda olup henüz daha metalik kalın bant şekline ulaşmamıştır. Side stelindeki figürün mantosunun kıvrımları metalik sertlikteki kalın bant şeklindeki yapısıyla daha çok İ.Ö. 138/137'ye tarihlenen Dioskurides²⁸⁶ yontusunun kıvrımlarına benzemektedir. Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına²⁸⁷, Yaylalı tarafından ise figürlerin hareketli durumları ve giysilerinin kıvrımlarının canlı görünümü ile İ.Ö. 2. yüzyılın ortasından hemen önceye²⁸⁸ tarihlenen Smyrna stelindeki figüre göre MS-5 nolu steldeki figür daha çok İ.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısı özellikleri taşımaktadır. Ayrıca Smyrna Pagos'ta (Kadifekale) bulunmuş olan, İzmir'de van Lennep'in Koleksiyonunda korunan envanter numarasız stelin ortasında sadece vücudunun sağ üst yarısını örtmez şekilde, khimation giysili, sol omzundan açılarak aşağı doğru inen elbise ucunu sağ eliyle tutan ayaktaki figür, Pfuhl-Möbius ve Yaylalı tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir²⁸⁹. Hatta Yaylalı bu stelin kıvrımlarının daha derin ve ışık gölge etkili olması nedeniyle ilk karşılaştırma örneğimiz olan Smyrna stelinden²⁹⁰ biraz daha erken olması gerektiğini belirtmiştir.

MS-5 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne stilistik açıdan daha yakın örnek, Leiden Rijkmuseum'da korunan S.N.Ns. 1 envanter numaralı mezar stelinin ortasında betimlenen erkek figürüdür²⁹¹. Bu figür sağ bacağını yana atmış, solu üzerinde durmaktadır. Kısa kollu

²⁸⁴ Ridgway 1990, 193.

²⁸⁵ Pfuhl - Möbius 1977, 165 Lev. 84 No. 543; Yaylalı 1979, 106 Kat. No. 2.

²⁸⁶ Fuchs 1969, 375, Res. 416; Linfert 1976, Lev. 52 No. 271.

²⁸⁷ Pfuhl - Möbius 1977, 165.

²⁸⁸ Yaylalı 1979, 64.

²⁸⁹ Pfuhl-Möbius 1977, 108. Lev. 49 No. 253; Yaylalı 1979, 64. Kat. No. 116.

²⁹⁰ Yaylalı 1979, 64 Kat. No. 2.

²⁹¹ Pfuhl-Möbius 1977, 108 vd. Lev. 48 No. 256; Yaylalı 1979, 131 vd. Kat. No. 27.

bir hiton üzerine khimation giymiş olup sağ eli ile sol omzundan gelen manto ucunu tutmaktadır. Sol kolu ise yanda aşağı doğru uzanmaktadır. Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen²⁹² figür Yaylalı, tarafından İ.Ö. 150-138/137 arasına tarihlendirilmiştir²⁹³. Yaylalı, Smyrna stelindeki giysinin hareketinin diğer stellere göre yavaş yavaş sertleşmeye ve kıvrımların şematize olmaya başladığını ancak İ.Ö. 138/137'ye tarihlenen Dioskurides'in stilinden uzak olduğunu ifade etmiştir. "Manieristik stil"²⁹⁴ olarak bilinen stile uygun MS-5 nolu steldeki figürün elbisesindeki şematik ve metalik sertlikteki kıvrımlar, Smyrna steli ile aynı zamandan veya ondan az biraz daha geç (İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreği) olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

MS-5 nolu steldeki erkek figürüne benzer tipteki Ephesos örneklerinden, 1971 yılında Doğu Gymnasium'un kuzeyinde bulunan ve Efes (Selçuk) Müzesi'nde korunan 2668 envanter numaralı mezar stelinde betimlenen erkek figür Pfuhl-Möbius²⁹⁵ ve Atalay²⁹⁶ tarafından İ.Ö. 2. yüzyıl ortasına tarihlendirilmiştir. Ephesos örneğindeki figürün mantosunun özellikle sol bacak üzerine dökülen elbise kıvrımlarının metalik sertliğe ulaştığı ancak İ.Ö. 138/137 tarihlenen Dioskurides'in mantosundaki kalın bant şeklindeki kıvrım yapısına henüz ulaşmadığı görülmektedir. Ephesos örneğindeki figür ile MS-5 nolu ayaktaki erkek figürü stilistik açıdan benzer dönem özellikleri taşımakla birlikte, Side örneği Ephesos örneğinden az biraz daha geç (İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreği) bir tarihte yapılmış olmalıdır.

MS-5 nolu steldeki ayaktaki erkek figürüne göre daha geç örnek ise, yine Ephesos'ta Doğu Gymnasium'un yanında 1975 yılında bulunan ve 1/5/75 envanter numaralı mezar stelindeki figürdür²⁹⁷. Sağ eli ile sol omzundan sarkan kumaş tomarlarını tutar vaziyetteki figür elbise kıvrımlarının şematik, basit, yapay olması ve kıvrım oluşumunun figürün hareketine bağlı olmadan oluşması göz önünde bulundurularak, Atalay tarafından İ.Ö. 110 civarına tarihlenmiştir²⁹⁸. Giysinin yüzeysel işlenişi ve figürün duruşu katı ve hareketsizdir. 1/5/75 envanter numaralı Ephesos örneğindeki figür ile MS-5 nolu ayaktaki erkek figürü stilistik açıdan karşılaştırıldığında Side örneğinin daha erken dönem özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır.

²⁹² Pfuhl-Möbius 1977, 109.

²⁹³ Yaylalı 1979, 68.

²⁹⁴ Elbise kıvrımlarının vücut hareketine bağlı olmadan ortaya çıktığı, koptuğu, dağıldığı ve birbirini takip etmediği "manieristik" stilin en güzel örnekleri İ.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısında karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Pfuhl - Möbius 1977, 107 vd. Lev. 48 No. 250, 251, 254, 256 vd.

²⁹⁵ Pfuhl - Möbius 1977, 171 vd. Lev. 90 No. 571.

²⁹⁶ Atalay 1988, 47 vd. Kat. No. 17

²⁹⁷ Atalay 1988, 50 vd. Kat. No. 21.

²⁹⁸ Atalay 1988, 28.

Yapmış olduğumuz karşılaştırmalar neticesinde, MS-5 nolu steldeki erkek figürünün konu, tipoloji ve giysi bakımından Smyrna ve Ephesos örneklerine benzediği anlaşılmaktadır. Side stelindeki “Hippokrates (Kos) Tipinin Varyasyonu” olarak adlandırdığımız ayaktaki erkek figürü stil bakımından, Smyrna örneklerine daha çok benzemektedir.

2.1.2. Oturan Erkek Figürü

Epikuros'un oturan heykelinde²⁹⁹ olduğu gibi MS-3 nolu stelin sol tarafında oturan sakallı yaşlı erkek figürü ile diğer oturan kadın ve erkek figürlerinde bacakların ileri geri atılışları ve kol hareketleri dışında kompozisyonda bir farklılık görülmemektedir. Ancak çalışma konumuz olan steller içinde oturan erkekler³⁰⁰, oturan kadınlara³⁰¹ göre daha az sayıdadır.

MS-3 nolu stelde, Solda arkalıksız bir tabure üzerinde oturmakta olan khiton üzerine himation giymiş olan sakallı, yaşlı erkek figürü, karşısında ayakta duran sakalsız genç figürle tokalaşmak üzere sağ elini ileri doğru uzatmıştır. Üzerinde minder bulunan, sade işçilikli, bağlantı yerleri menteşeli, katlanabilir bir Diphros (arkalıksız bir tabure) üzerinde oturan, ağzı hafif aralık yaşlı figür sağ yandan giyimli olarak işlenmiştir. İnce işçilikli saç ve yüz betimlemesi göze çarpmakta olan figür, sol elini kucağına yerleştirmiştir ve bir nesne (küçük bir kap ya da rulo ?) tutmaktadır. Elbise kıvrımları birbirine paralel ve sık kıvrımlardan oluşan oturan erkek figürü sol ayağını zemine bırakmışken, sağ ayağını geriye çekmiş ve topuğunu oturduğu tabureye yaslamıştır. Pfuhl-Möbius, benzer tipte figürlü stelleri, ayaktaki bir kişiyle tokalaşan oturan erkek grubunda sınıflandırmaktadır³⁰².

Ayaktaki figürlerde olduğu gibi khiton üzerine himation giyen oturan erkek figürlerinde bacakların ileri geri atılışları, ellerden birisinin düşünceli olduğunu gösterir şekilde çenenin altına dayanması³⁰³ ve basit bir taburede³⁰⁴ cepheden veya profilden oturur şekilde gösterilmeleri dışında anlatımı çeşitlendirecek fazlaca bir farklılık görülmez³⁰⁵. Oturan erkek figürlerinin sağ ellerini yanlarında duran öğrencilerine kitap rulosu vermek için uzattıkları³⁰⁶, Klasik Dönem Attika mezar stellerinde olduğu gibi oturdukları koltuğun

²⁹⁹ Bieber 1961, Res. 163 vd.; İ.Ö. 140/130'a tarihlenen mezar steli örneği için bkz. Pfuhl-Möbius 1977, 275 vd. Lev. 168 No. 1111; Cremer 1991, Lev. 5 KN 20; Şahin 2000, 213, KB 2.

³⁰⁰ MS-3.

³⁰¹ MS-1, MS-2, MS-4, MS-5, MS-6, MS-7, MS-8.

³⁰² Pfuhl-Möbius 1977, 224 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 126 No. 863, Lev. 127 No. 864, 865, 866, 867, Lev. 128 No. 868, 869, 874, 880, 871, Lev. 129 No. 872, 873, 879, 875, 876, 877; Atalay 1988, Lev. 15 Kat. No. 28, Lev. 17 Kat. No. 29, Lev. 19 Kat. No. 33, Kat. No. 34; Clairmont 1993, No. 2.190, 2.227, 2.436, 3.374, 3.460, 3.462a, 5.450; Diepolder 1931, Lev. 23, Lev. 24.1, Lev. 39.1, Lev. 46; Johansen 1951, Res. 25; Kaltsas 2002, No. 394; Yaylalı 1979, Kat. No. 30, Kat. No. 67, Kat. No. 90

³⁰³ Bieber 1961, Res. 163 vd.; Boardman 2003, Res. 100.; Şahin 2000, 192, KA 6.

³⁰⁴ Arkaik Dönemden itibaren görülmeye başlayan ve Roma Döneminde *sella* adıyla bilinen arkalıksız sandalye veya tabure olarak adlandırılan (*Diphros*) bu tür oturaklar için bkz. Kyrieleis 1969; Richter 1966, 38 vdd.

³⁰⁵ Oturan erkek figürleri için bkz. Fittschen 1991, AM 106, 243-279, Res. 52-78; Fittschen 1992, AM 107, 229-271, Res. 61-91.

³⁰⁶ Şahin 2000, 196, KA 11.

kenarından elleri ile destek aldıkları³⁰⁷, gösterişli koltuklarında hizmetçilerinin kendilerine bir şey takdim ettiği veya itaatkar şekilde ayakta durdurduğu³⁰⁸, elinde asa tutar vaziyette oturduğu³⁰⁹ veya bizim örneğimizde olduğu gibi karşılarındaki kişiyle tokalaştıkları³¹⁰ örnekler bilinmektedir.

Yaylalı, oturan erkek tiplerinin çoğunlukla geç dördüncü yüzyıl ve erken üçüncü yüzyıl yapıtlarından etkilendiklerini söyleyebileceğimizi ifade ederek bu tiplerin Hellenistik Dönemin stiline uygun olarak kabartmalarda işlenirken gerekli değişikliklere uğradıklarını belirtmektedir³¹¹.

Örneğin İ.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Delphili Filozof, oturanların ayaktaki hali gibidir³¹². Yukarıda sözünü ettiğimiz³¹³ Delos ve Padua örneklerinde başlar eksik, gövde izleyiciye dönüktür. Manto atış biçimleri ve ellerinde kitap rulosu tutmaları ile bizim örneğimizden farklılıklar taşıyan bu tip, orijinali İ.Ö. 4. yüzyılın sonlarında Lysippos tarafından yontulan Sokrates heykelini³¹⁴ aklımıza getirmektedir.

Geç dönem örnekleri erken örneklerde bilinen tiplerin etkisinde, kendi işlendikleri dönemin getirdiği yenilikleri de üzerlerinde taşıyarak, İmparatorluk dönemi içlerine kadar, dönemlerinin stil anlayışlarına uygun ufak değişikliklerle sürekliliklerini sürdürmüşlerdir.

MS-3 nolu stelde, bezeme alanının sol tarafında cepheden verilmiş olan, İ.Ö. 4. yüzyıl felsefecilerine öykünen tipte sakallı olarak, veda kompozisyonu içinde işlenmiş olan yaşlı erkek figürünün benzer karşılaştırma örneklerinden ilki, İzmir Pagos'ta bulunan ve Paris Louvre Müzesinde korunan 3298 envanter numaralı³¹⁵ kabartma alanının solunda, sağa dönük oturan yaşlı erkek figürüdür. İzmir stelindeki figüre benzer şekilde karşılarındaki ayaktaki genç figürle el sıkışan MS-3 nolu steldeki figür benzer şekilde hiton üzerine khimation giymiştir. Yaşlı figürlerin arkalıksız, minderli taburede oturmaları ve başlarının hafif kalkık olması,

³⁰⁷ Şahin 2000, 76 dn. 528; Oturduğu koltuğun kenarından destek alarak oturan erkeğin Delos ve Padua örneği için bkz. Fittschen 1991, AM 106, Res. 67.; aynı örneklerden Delos örneği için bkz. Couilloud 1974, No. 167, Padua örneği için Pfuhl-Möbius 1977, 215 Lev. 119 No. 821. Ayrıca Padua örneği MS-3 nolu örneğimizde olduğu gibi sakallıdır: Şahin 2000, 182, TB 41.

³⁰⁸ Oturan erkek karşısında hizmetçi figürünün, Attika örnekleri için bkz. Conze 1893, Lev. CCCXCIII-CCCXCVI.

³⁰⁹ Diepolder 1931, Lev. 29, 30.

³¹⁰ MS-3 nolu stelin benzer örnekler için bkz. Pfuhl-Möbius 1977, 224 vd. Lev. 126 No. 863, Lev. 127 No. 864, 865, 866, 867, Lev. 128 No. 868, 869, 874, 880, 871, Lev. 129 No. 872, 873, 879, 875, 876, 877; Atalay 1988, Lev. 15 Kat. No. 28, Lev. 17 Kat. No. 29, Lev. 19 Kat. No. 33, Kat. No. 34; Clairmont 1993, No. 2.190, 2.227, 2.436, 3.374, 3.460, 3.462a, 5.450; Diepolder 1931, Lev. 23, Lev. 24.1, Lev. 39.1, Lev. 46; Johansen 1951, Res. 25; Kaltsas 2002, No. 394; Yaylalı 1979, Kat. No. 30, Kat. No. 67, Kat. No. 90.

³¹¹ Yaylalı 1979, 50 vd.

³¹² Horn 1931, Lev. 7.

³¹³ Bkz. Dn. 307.

³¹⁴ Bieber 1961, Res. 132 vd. Bu ön örneklerde himation'un altında khiton'un olmadığı ve bacakların öne veya arkaya atılışlarının farklı olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

³¹⁵ Pfuhl-Möbius 1977, 226 Lev. 128 No. 868; Yaylalı 1979, 161 Kat. No. 67.

mantolarının ucunu sol ellerine doladıktan sonra, yumruk şeklinde bacakları üzerinde tutmaları, ellerinde rulo veya herhangi bir şey tutmuyor olmaları benzemektedir. Oldukça sade katlanabilir bir Diphros (arkalıksız bir tabure) üzerinde doğrudan zemine basarak oturan bizim örneğimize³¹⁶ karşın İzmir örneğinde arkalıksız tabure örtülüdür ve figürün ayaklarının altında eğik konulmuş alçak bir ayaklık vardır. MS-3 nolu steldeki ağzı hafif aralık yaşlı figürün elbise kıvrımları birbirine paralel ve sık kıvrımlardan oluşmakta, derin çanaklar oluşturmamaktadır. Sol ayağını zemine bırakmışken, sağ ayağını geriye çekmiş ve topuğunu oturduğu tabureye yaslamıştır. İşçiliği özenli fakat ayrıntılı olmayan İzmir stelindeki figür ise sol ayağını geriye çekmiş, sağ ayağını ileriye uzatmıştır. Elbise kıvrımlarında MS-3 nolu steldeki oturan erkek figüründeki gibi şematize olma durumu yoktur. Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısına³¹⁷, Yaylalı tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen³¹⁸ İzmir stelindeki figüre göre MS-3 nolu steldeki figür daha geç özellikler taşımaktadır. Ayrıca Ephesos'ta bir su kanalı ağzında bulunmuş olan, Liverpool'da Merseys Country Museum'da korunan envanter numarasız stelin sağ tarafında kısa sakallı, gür saçlı, giyimli, sol kolu ile kumaş tomarlarını kucağında tutan, ayaklarının altında yüksek olmayan bir ayaklık görülen ve karşısındaki ayaktaki figürle tokalaşan figür Pfuhl-Möbius ve Atalay tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısına tarihlendirilmiştir³¹⁹.

MS-3 nolu steldeki oturan erkek figürüne konu, tipoloji ve giysi bakımından benzer örneklere MS-3 nolu stelin benzer örneklerine rastladığımız Smyrna, Ephesos, Rhodos, ve Attika'da da rastlamaktayız³²⁰. Bu benzer örneklerden Rhodos'ta bulunmuş olan, Rhodos arkeoloji müzesi'nde korunan 1151 envanter numaralı stelin³²¹ birazcık öne çıkmış bezeme alanında, sağ tarafta kaba tahtadan (yontulmamış) bir sandalyede oturan figür karşısındaki ayakta duran uzun giysili, adım atar vaziyetteki figürle, kolu yatay olacak şekilde tokalaşmaktadır. Oturan figürün sol kolunu da örten uzun bir giysisi vardır. elbise kıvrımları birbirine paralel ve sık kıvrımlardan oluşan MS-3 nolu steldeki figür sol ayağını zemine bırakmışken, sağ ayağını geriye çekmiş ve topuğunu oturduğu tabureye yaslamıştır. Rhodos örneğindeki figür ise sol ayağını geriye doğru çekmiş sağ ayağını ileriye uzatmış olup sandaletleri görülmemektedir. Bezeme alanının solunda, kenarda ayakları çapraz şekilde duran bir hizmetçi yer alan Rhodos örneği Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö.1.yüzyıldan, geç hellenistik bir çalışma³²² olmalı şeklinde ifade edilmiştir. Rhodos stelindeki figür ile MS-3

³¹⁶ Karşılaştırma örneklerimizden hiç birisinde oturan erkek figürü doğrudan zemine basmamaktadır.

³¹⁷ Pfuhl-Möbius 1977, 226 Lev. 128 No. 868.

³¹⁸ Yaylalı 1979, 78 Kat. No. 67.

³¹⁹ Pfuhl-Möbius 1977, 225 vd. Lev. 127 No. 866; Atalay 1988, 56 vd. Kat. No. 33

³²⁰ MS-3 nolu stelin benzer örnekler için bkz. Dn. 310.

³²¹ Pfuhl-Möbius 1977, 225 Lev. 127 No. 865.

³²² Pfuhl-Möbius 1977, 2256 Lev. 127 No. 865.

nolu steldeki oturan erkek figürü özellikle elbise kıvrımları bakımından karşılaştırıldığında, stellerin çağdaş olabileceği ya da MS-3 nolu steldeki figürün az biraz daha geç bir tarihte yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

MS-3 nolu steldeki oturan erkek figürüne stilistik açıdan daha yakın ya da az biraz geç örnek, Smyrna kökenli olup, Londra'da British Museum'da korunan envanter numarasız, bezeme alanının sağ tarafında oturan, kıvrıcık kısa sakallı, üzerindeki giysisi sol kolunu örten, sandaletli ayağının altında ayaklık görülen ve karşısındaki ayaktaki genç figürle tokalaşan figür, Pfuhl-Möbius tarafından bu tip çalışmalar olasılıkla İ.Ö 2.yüzyıl olmalı, Rölyef İ.Ö.1. yüzyılın sonlarına tarihlenebilir şeklinde belirtilmiştir³²³. Veda kompozisyonu içinde betimlenmiş olan Smyrna ve Side örneğinde fazla hareketli olmayan figürlerin giysileri yalındır, elbise kıvrımları ise cansız ve şematiktir. Side örneğinde kıvrımlar keskin hatlıdır ve oturan erkek figürü ile plaster arasındaki boşluk kapanmıştır. Nollé tarafından yazıtına göre Geç Hellenistik-Erken İmparatorluk Dönemine tarihlenen³²⁴ MS-3 nolu steldeki oturan erkek figürü stilistik açıdan da karşılaştırıldığında Smyrna örneğinden daha erken dönem özellikleri taşıdığı görülmektedir.

Nollé'ye göre Kireçtaşından iyi işlenmiş MS-3 nolu stel, ilerleyen Hellenistik ya da Erken İmparatorluk döneminden³²⁵ olmalıdır. Solda sağa doğru oturmuş yaşlı figürün önünde duran genç figür yazıtta³²⁶ göre bu adamın oğlu olmalıdır. Bütün aile üyeleri Side'nin en önemli iki tanrısının koruması altında theophorik isimler taşımaktadır. Büyük babanın ismi olan Paion³²⁷ adına Side de sık sık rastlanır. Bu isim ya Asklepios ya da Apollon ile ilişkili olmalıdır. Paion'un oğlu Athenobios ismini kent'in tanrıçası Athena'dan alır. Torunu Pythonikos ise kentin ikinci büyük tanrısı Apollon ile ilişkilidir³²⁸.

³²³ Pfuhl-Möbius 1977, 225 Lev. 126 No. 863.

³²⁴ Nollé 2001, 521 No. 195.

³²⁵ Eseri stilistik olarak incelediğimizde önerilen tarihin doğru olduğu görülmektedir.

³²⁶ **Αθηνόβιος Παίονος / Πυθόνικος Αθηνοβίου** Paion oğlu Athenobios (ve) Athenobios oğlu Pythonikos'un (mezar taşı). Sahnenin altında kaide üzerinde yer alan iki satırlık bu yazıtta göre ölen kişiler baba oğuldur.

³²⁷ MS-1 nolu stelde **Αθηνάδης Παίονος** Paion oğlu Athenades şeklinde Paion ismi geçmektedir. Paion ailesi Side'nin ileri gelen dini veya zengin yönetici sınıfı konumundaki ailelerinden birisi olmalıdır.

³²⁸ Nollé 2001, 521, No. 195.

2.2. Kadın Figürleri

Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi, Side Müzesi stellerinde de belirli geleneksel kadın tipleri tercih edilmiştir. MS-7 nolu steldeki “Ayakta Duran Kadın Figürü” dışında, çalışmamıza konu mezar stelleri üzerindeki kadın figürlerinin tamamı oturmaktadır. Çoğunlukla bezeme alanının sol tarafında oturan kadınlarda, Pudicitia³²⁹ tipi ve varyasyonları, sağ tarafında oturan kadınlarda ise veda sahnesi³³⁰ işlenmiştir. Çalışmamıza konu MS-1, MS-2, MS-4, MS-5, MS-6, MS-7 ve MS-8 nolu stellerdeki kadın figürlerinden üçü “Pudicitia Tipinde Oturan Kadınlar”, MS-1 ve MS-2 nolu stelde bezeme alanının sağında oturan kadın figürleri ise “Veda Eder Biçimde Oturan Kadınlar” alt başlığı altında ele alınmıştır. Belirli bir alt başlık altında toplanamayan MS-4 ve MS-7 nolu stellerdeki oturan kadın figürleri tekil örnekler olarak “Diğer Oturan Kadınlar” başlığı altında değerlendirilmiştir.

Kadın figürlerinde değişik tipler yoktur daha çok bilinen bir sahnenin, bir geleneğin devamı şeklinde figürler tercih edilmiştir. Taburede oturan kadınlarda Geç Hellenistik Dönem giyimli kadın tipleri ve varyasyonları görülmektedir. Ayakta duran kadında da durum değişmez. Ayrıca stellerdeki kadın figürlerinin stilistik incelemelerini yaparken, serbest yontulardan çok Hellenistik Dönem mezar stellerinden faydalanılmıştır.

Mezar stellerinde işlenmiş olan Pudicitia tipinde oturan kadın figürüyle ilgili olarak yapılmış çok sayıda çalışma bulunmaktadır³³¹. Bu konuda çalışma yapanlardan Pfuhl-Möbius'a göre, kadın figürlerinin kökeni İ.Ö. 4. yüzyıl mezar stellerine kadar gitmektedir³³². Yaylalı'ya göre ise, üzüntü jesti içinde betimlenmiş olan oturan kadın tiplerinin bir erken örnekten esinlenerek yapıldığını söylemek güç. Bunların İ.Ö. 4. yüzyıl mezar steli örneklerinden ya da benzer tipteki serbest yontulardan³³³ etkilenecek yapıлып yapılmadıklarını belirlemek oldukça zordur. Klasik Dönem kadın figür tiplerinin, Hellenistik dönemin stil anlayışına göre yeniden yorumlanarak işlenebilecekleri göz önüne alınırsa, mezar

³²⁹ Geç Hellenistik Dönem Anadolu mezar stellerinde, Pudicitia tipi duruş, özellikle de üzgün olmayı ifade ettiği için sevilerek işlenmiştir. Bkz. MS-5, MS-6 ve MS-8.

³³⁰ MS-1 ve MS-2 nolu Steller.

³³¹ Bu çalışmaların en önemlilerinden birisi, mezar stelleriyle ilgili çalışma yapanlar için önemli bir kaynak niteliği taşıyan Pfuhl-Möbius tarafından hazırlanmış olan dört ciltlik mezar stelleri Corpus'udur. Bkz. Pfuhl-Möbius 1977 - 1979, Tüm Metin ve Levhalar.

³³² Pfuhl-Möbius 1977, 3.

³³³ Mezar stellerindeki tiplerin serbest yontulardan kopye edildikleri de ileri sürülmektedir. Anadolu'da, İ.Ö. 2. yy.da, ele geçen serbest yontular bu görüşe destek olarak sunulmaktadır. Stellerimizin bulunduğu Side de ise serbest yontu sayısı, uzun süreli kazılar olması nedeniyle yeterli sayıdadır. Örneğin Side'nin Roma Devri Heykeltraşlığı için bkz. İnan 1975, Tüm Metin ve Levhalar.

stellerindeki kadın tiplerini algılamamız mümkün olabilecektir³³⁴. Örneğin Klasik Dönem kadın figürü tipleri, Hellenistik Dönemde taburede oturur şekilde de karşımıza çıkmaktadır³³⁵.

Erkeklerde olduğu gibi kadınlarda³³⁶ da veda sahnesi içinde betimlenmiş figürlere İ.Ö. 5. yüzyıldan başlayarak, özellikle İ.Ö. 4. yüzyılın 2. yarısında, vazolar, pişmiş toprak heykelcikler ve mezar anıtlarında rastlamaktayız³³⁷. İ.Ö. 4. yüzyıl ortalarında Attika mezar stellerinde ve Adak kabartmalarında klinede uzanan figürlerin veda sahnesi içerisinde işlenmeye başladığı görülür³³⁸. Bu şekilde veda sahnesi kompozisyonu ile ölen kişinin kahramanlaştırılması başka bir deyişle önemli hale getirilmesi söz konusudur³³⁹.

Mezar Stellerinde yer alan veda sahnelerinde, genellikle aile bireyleri biraradır ve vedalaşmaktadırlar. Çünkü ölümün bu dünya da kalanları ve ölenleri bir araya getireceğine inanılmaktadır. Sahnelerin bu dünya da mı yoksa öbüründe mi geçtiği veya tokalaşanların, yaşayanlar mı yoksa ölenler mi olduğu konusunda kesin olarak yargıya varmak güçtür.

Pfuhl-Möbius, veda sahnesi içeren benzer tipte oturan figürlü stelleri, “ayaktaki bir kişiyle tokalaşan oturan erkek”³⁴⁰ ve “oturan kadının karşısındaki kişiyle tokalaştığı steller”³⁴¹ grubunda ele almaktadır.

³³⁴ Oturan kadınlara ilgili Bkz. Yaylalı 1979, 42 vdd.

³³⁵ Geç Hellenistik Dönem mezar stellerinde işlenen kadın tiplerini İ.Ö. 4.yy.da görebiliriz fakat çeşitli değişikliklere uğramışlardır.

³³⁶ İ.Ö. 3. yüzyıl başına tarihlenen Rhamnous Themis’i belki de tipin giysi olarak en erken heykel örneğidir Bkz. Horn 1931, Lev. 6. 3; Smith 2002, 77, 88, 243 Res. 296. Rhamnous’lu Themis dışında İ.Ö. 3. yüzyıl içinde bu tipte betimlenmiş başka bir heykel bilinmemektedir. Bu yüzden tipin gelişim aşamasını ve yörelere göre durumunu belirlemek güçtür. Ancak köken olarak, İ.Ö. 4. yüzyıla gittiği söylenebilir. Açıklığa kavuşması gereken mesele vedalaşan kadınların, Pudicitia’larda olduğu gibi belirli bir heykelin kopyası mı, yoksa sadece kabartmalarda işlenen tipler mi olduğudur. İ.Ö. 4. yüzyıldan heykel görünümlü yakın benzerleri olmasına ve Rhamnous’lu Themis’e karşın, veda sahnelerinin belirli bir heykelden esinlendiklerini söylemek güçtür.

³³⁷ Diepolder 1965, Lev. 3. 1-2; 2; 6; 14; 24.1; 43.1; 44; 45. 2; Neumann 1965, 128.

³³⁸ Pfuhl-Möbius 1977, 44.

³³⁹ Horn 1931, Lev. 6. 3; Thönges-Stringaris 1965, 61; Couilloud 1974, 300 vd.

³⁴⁰ MS-3 nolu stel. Pfuhl-Möbius 1977, 224 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 126 No. 863, Lev. 127 No. 864, 865, 866, 867, Lev. 128 No. 868, 869, 874, 880, 871, Lev. 129 No. 872, 873, 879, 875, 876, 877; Atalay 1988, Lev. 15 Kat. No. 28, Lev. 17 Kat. No. 29, Lev. 19 Kat. No. 33, Kat. No. 34; Clairmont 1993, No. 2.190, 2.227, 2.436, 3.374, 3.460, 3.462a, 5.450; Diepolder 1931, Lev. 23, Lev. 24.1, Lev. 39.1, Lev. 46; Johansen 1951, Res. 25; Kaltsas 2002, No. 394; Şahin 2000, 157 TA 31; Yaylalı 1979, Kat. No. 30, Kat. No. 67, Kat. No. 90

³⁴¹ MS-1 ve MS-2 Steller. Pfuhl-Möbius 1977, 262 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 157 No. 1053, Lev. 158 No. 1055, Lev. 159 No. 1059, 1060, 1061, 1063, Lev. 160 No. 1064, 1065, 1068, 1069, 1073, Lev. 161, Lev. 162, Lev. 163, Lev. 164 No. 1088, 1089, 1090 vd.; Atalay 1988, Lev. 18 Kat. No. 30, Kat. No. 31; Conze 1893, Lev. LXXX-CIX; Clairmont 1993, No. 3.372, 3.427a, 3.436a, 3.437a, 3.439a, 3.440, 3.930, 3.932, 4.415, 4.424, 4.425, 4.428, 4.431, 4.471, 4.910; Couilloud 1974, No. 1-89; Johansen 1951, Res. 23, Res. 24; Diepolder 1931, Lev. 42, Lev. 44, Lev. 45; Horn 1972, Lev. 75 No. 137; Kaltsas 2002, No. 395, No. 633; Ridgway 1996, 160 Lev. 31; Yaylalı 1979, Kat. No. 69, Kat. No. 87, Kat. No. 104.

2.2.1 Ayakta Duran Kadın Figürü

Ayakta duran kadınlar genellikle Pudicitia ve varyasyonları tipinde işlenmiştir. Bizim örneğimizde³⁴² olduğu gibi Ayakta duran kadınlarda karşımıza çıkan “Bir Payeye Dayanan Kadın Şeması”³⁴³ mezar stellerinde nadir olarak karşımıza çıkar. Eule’ye göre paye ve dayanma motifi, Kos’taki atölyenin tasarımı olmalıdır.

MS-7 nolu stelde, sağda ayakta duran kadın kabartmanın diğer yüzeyi gibi büyük oranda aşınmış bir yüzey gösterir. Özellikle yüz ve göğüs bölümlerinde tahribat ve düzleşmeler göze çarpmaktadır. Buna rağmen başı örtülü khiton ve himation olmak üzere iki giysi taşıdığı görülmektedir. Figür omuz bölgesi ve sol bacak konumu göz önüne getirildiğinde kendi sağındaki oturan figüre doğru değil yaslandığı yöne doğru yönelmiş olarak algılanmaktadır. Ancak başı oturan figüre doğru yönelmiştir. Boyun hizasındaki yuvarlak bir kıvrım izi aşınmalara karşı giydiği khitonun göstergesidir ve bu giysi sağ bacak üzerinde de görüldüğü gibi zemine kadar uzanmaktadır. Bilinen örnekleri ışığında her iki omzu ve kolları kapatan üst giysi himation sol kalçadan sağ diz kapağına doğru yatay bir şekilde uzanmaktadır ve figürün sol tarafın da da stel çerçevesi boyunca aşağıya sarkmaktadır. Figürün sol bacağı dışında vücudu algılanamamaktadır. Üst gövdesi kendi soluna doğru hafifçe dönen figürün kalçası hareketli ayağın ters yönü olan kendi sağına doğru bir esneme göstermektedir. Pfuhl-Möbius, benzer tipte figürlü stelleri, oturan kadın ve ayakta kadın grubunda sınıflandırmaktadır³⁴⁴.

Naikos biçimli steldeki dikdörtgen bezeme alanında ayakta ve cepheden işlenen “Bir Payeye Dayanan Kadın Şeması”³⁴⁵ biçimindeki kadın figürünü, Horn Kos II³⁴⁶ olarak adlandırmıştır.

Eule tarafından İ.Ö. 160-150’ye tarihlenen örnekte³⁴⁷; figürün ağırlığı sağ ayak üzerinde yoğunlaşmıştır. Dirsekten de belli olduğu gibi vücudun üst tarafı kendi soluna dönmüştür. Figürün sağ konturu kısa bir manto ile vurgulanmıştır. Bu manto her iki kolu saracak şekilde vücuda atılmıştır. Manto kenarı sağ dizden sol kalçaya doğru yönelmiştir. Sol taraf ayağın dışı atılmasıyla biraz daha vurgulanmıştır. Sağ kol giysinin altındadır. Sol kol bir desteğe yaslanmaktadır. Sol alt koldan sarkan manto uzantısı sol kola sarıldıktan sonra aşağı

³⁴² MS-7.

³⁴³ Eule 2000, 224.

³⁴⁴ Pfuhl-Möbius 1977, 251 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 149 No. 989, 990, 991, 992, 993 Lev. 150 No. 995, 996, 994, 997 Lev. 151 No. 998; Diepolder 1931, Lev. 51; Kaltsas 2002, No. 404; Känel 1990, 283 vdd. No. 245 Lev. 31.1; Yaylalı 1979, Kat. No. 10, Kat. No. 117.

³⁴⁵ Eule 2000, 224.

³⁴⁶ Horn 1972, 16 vd. 84 Lev. 176; Benzer örnek için bkz. Linfert 1976, 79. Lev. 33, No. 173-174.

³⁴⁷ Eule 2000, 170. Res. 82.

doğru sarmaktadır. Sağdaki mantonun kıvrımı üst giysinin altından belirgindir. Khiton bacaklar üzerinde belirgin kıvrımlar ortaya koymaktadır.

MS-7 nolu steldeki, ayaktaki kadın figürüne kollarının duruşu farklı olmakla birlikte benzer örneklerden ilki Basel'deki Ludwig Kolleksiyonunda bulunan, olasılıkla Elmalı civarından Nr. 245 envanter numaralı steldeki $\frac{3}{4}$ kendi sağına dönük, sütun şeklindeki naiskos çerçevesine dayanan ayaktaki kadın figürüdür³⁴⁸. Nr. 245 envanter numaralı steldeki kadın figürünün işlenişinde derinlik³⁴⁹, vücut yapısında hareketlilik, yüzünde ise idealize edilme görülmektedir. Figürün dolgun vücudunu giysi sıkı bir şekilde sarmaktadır. Ancak elbise MS-7 nolu stelde olduğu gibi vücut hatlarını kapatmamakta, küçük parçalı ve derin kıvrımlar vücutla uyum sağlamaktadır³⁵⁰. Nr. 245'teki kadın figürünün elbisesinin kıvrımları güçlü bir plastik hacim ve canlılık göstermektedir. Beyana göre Likya kaynaklı³⁵¹ bu kabartma (Nr. 245) stilistik özellikleri yanında kabartmanın genel tarzı göz önünde bulundurularak Känel tarafından İ.Ö. 2. yüzyıl ortalarına yaklaşık 170-140 arasına tarihlendirilmiştir³⁵². MS-7 nolu steldeki ayaktaki kadın figürü özellikle duruş ve elbise kıvrımları bakımından Nr. 245'teki kadın figürü ile karşılaştırıldığında; MS-7 nolu steldeki figürün stilistik olarak daha çok İ.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısı özellikleri taşıdığı görülmektedir.

Sol omzu ile naiskos duvarına yaslanmış vaziyetteki MS-7 nolu steldeki ayaktaki kadın figürüne konu ve giysi bakımından en yakın örnek Basel'deki Ludwig Kolleksiyonunda bulunan BS 246 envanter numaralı steldeki³⁵³ kadın figürüdür. Her iki örnekte de ayaktaki kadın figürünün giysisi ve sağında oturan kadın figürüne doğru yönelmiş olmaları benzemektedir. Elbise kıvrımları oldukça çizgisel işlenmiş olan Basel'deki örnek basit işçiliğine rağmen hacimli bir yapı göstermektedir ve Känel tarafından İ.Ö. 150-120 arasına tarihlendirilmiştir³⁵⁴. Basel'de bulunan steldeki ayaktaki kadın figürü ile MS-7 nolu steldeki ayaktaki kadın figürü özellikle duruş ve elbise kıvrımları bakımından karşılaştırıldığında, stellerin çağdaş olabileceği ya da MS-7 nolu steldeki figürün az biraz daha geç bir tarihte yapılmış olabileceği anlaşılmaktadır.

³⁴⁸ Känel 1990, 283 vdd. No. 245.

³⁴⁹ Figürün arka bölümlerinin oyulmasıyla yüksek kabartma zemini oluşturulmuştur.

³⁵⁰ Elbise işlenişindeki detay ve vücut hareketi ile elbise arasındaki dengeli ilişki İ.Ö. 2. yy. ortaları kadın heykellerin de kendini göstermektedir. Örnek olarak Magnesia Tiyatrosunda bulunmuş olan Pudicitia Saufeia tipindeki kadın heykelini, Samos'taki Muse heykelini, Delos'dan ünlü Kleopatra heykelini sayabiliriz.

³⁵¹ Känel 1990, 286.

³⁵² Känel 1990, 284.

³⁵³ Känel 1990, 289 vdd. Lev. 31.1

³⁵⁴ Känel 1990, 289 vdd. Lev. 31.1

MS-7 nolu steldeki ayaktaki kadın figürüne göre daha geç örnek ise, Atina Ulusal Müzesinde korunan, Smyrna kökenli 1268 envanter numaralı mezar stelindeki figürdür³⁵⁵. Yukarıya doğru daralan ince uzun alınlıklı Smyrna stelinin sağında ayakta pudicitia tipinde işlenmiş olan kadın figürünün sol bacağı yanda verilmiştir. Khimationun uçları MS-7 nolu kadın figüründe olduğu gibi önde ve yanda aşağı doğru sarkmaktadır. Ellerinin duruşu dışında her iki figüründe pozları, karşılarında oturmakta olan kadın figürüne doğru dönük olmaları, sol bacaklarının öne çıkartılarak vurgulanması ve giysi biçimleri büyük ölçüde benzemektedir. Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen³⁵⁶ Pudicitia tipindeki Kadın figürü Yaylalı, tarafından katı hareketsiz görünümü ve giysisinin kıvrımlarının şablondan çıkmışçasına düz şekli göz önünde bulundurularak İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreğinden önce olamaz şeklinde ifade edilmiştir³⁵⁷. MS-7 nolu steldeki figürün elbise kıvrımları, Smyrna stelinden az biraz daha erken olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

2.2.2 Oturan Kadın Figürleri

Mezar stellerinde bezeme alanının sağında ya da solunda oturan kadın figürlerinde, erkek figürlerinde olduğu gibi bacakların ileri geri atılışları ve kol hareketleri dışında kompozisyonda bir farklılık görülmemektedir. Çalışma konumuz olan steller arasında bezeme alanının solunda oturan kadınlar³⁵⁸, sağında oturan kadınlara³⁵⁹ göre daha fazla sayıda görülmektedir. Mezar stelleri üzerinde genellikle profilden oturur vaziyette betimlenen kadın figürleri çok özel bir ön örnek olmamasına karşın Klasik Dönem'den itibaren fazla değişime uğramadan varlıklarını sürdürmüşlerdir. Mezar stellerinde genellikle ayakları tormalanmış ince işçilikli bir diphros üzerinde oturur şekilde tasvir edilen kadınlar, ayakta verilen figürlerde olduğu gibi çoğunlukla khiton üzerine himation giymektedirler. Bazen de thronos üzerinde oturur şekilde tasvir edilen kadınlar ellerini oturdukları koltuğun kolçağı üzerine uzatılmaktadırlar³⁶⁰. Kentin saygın kişilerinin genellikle daha gösterişli koltuklar üzerinde oturdukları varsayılmaktadır³⁶¹. Side örnekleri arasında olmamasına karşın oturan kadın figürlerinin yanında bazen onların gündelik eşyalarını taşıyan çocuk veya hizmetçi figürleri de yer almaktadır.

³⁵⁵ Pfuhl-Möbius 1977, 251 Lev. 149 No. 990; Yaylalı 1979, 203 vd. Kat. No. 117.

³⁵⁶ Pfuhl-Möbius 1977, 251.

³⁵⁷ Yaylalı 1979, 82.

³⁵⁸ MS-5, MS-6, MS-7, MS-8.

³⁵⁹ MS-1, MS-2, MS-4.

³⁶⁰ Bkz. MS-4, MS-7.

³⁶¹ Saraçoğlu 1997, 47.

Pfuhl-Möbius, oturan kadın figürlerine ön örnek oluşturabilecek örneklerin, İ.Ö. 4. yüzyıl mezar stellerinde olduğunu³⁶², Yaylalı ise oturan kadın tiplerinin belirli bir erkekte esinlenerek yapıldığını söylemenin zor olduğunu belirterek, figür tiplerinin kendi dönemlerinin stil anlayışına göre yeniden yorumlanarak oluşturulmuş olabileceğini ileri sürmektedir³⁶³

Oturan figürlerde işlenen kompozisyonlar genellikle birbirlerine benzemekte ve oturan figürlerin tipolojisinde belirgin bir hareket görülmemektedir. Oturan kadın ve erkek betimlerinde Pudicitia tipinde olduğu gibi belirli tipler ve varyasyonları İmparatorluk dönemi içlerine kadar kullanılmıştır.

Mezar stelleri dışında, İ.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda özellikle Güney İtalya kökenli vazolar üzerinde de Pudicitia tipinde oturan kadınların resmedildikleri örnekler bulunmaktadır³⁶⁴. Klasik Dönem'den, Sabouroff Ressamı'na ait kırmızı figür tekniğinde boyanmış bir lekythos üzerinde ise arkalıklı oturak üzerinde profilden oturur vaziyette bir kadın betimlenmiştir³⁶⁵. Mezarlar için yapılan bu vazolar ile mezar stelleri üzerinde işlenen kompozisyonlar arasında benzerlikler görülmektedir. Bunun yanı sıra, özellikle Klasik Dönem'de yoğun biçimde üretilen beyaz zeminli lekythoslar üzerinde de ölü ve yakınlarının işlendiği örnekler bilinmektedir³⁶⁶.

Klasik Dönem vazoları üzerinde betimlenen konularla mezar stelleri üzerinde işlenen konular arasında ortak noktalar³⁶⁷ olmakla birlikte, bazı farklılıklarda bulunmaktadır. Örneğin

³⁶² Pfuhl-Möbius 1977, 16 vd.

³⁶³ Yaylalı 1979, 44.

³⁶⁴ Trendall 1989, 51 Res. 55; 71 Res. 91; 185 Res. 305. Örneğin Güney İtalya'dan Klasik Dönem'e tarihlenen bir loutrophoros üzerinde birden fazla üzüntü jesti içinde oturan kadın resmedilmiştir. Tümü boyalı olan vazunun oldukça uzun olan boynunun üzerine yüksek kabartma tekniğinde bir kadın başı aplik edilmiştir. Bir kısmında, tek başına, elinden destek alarak ¾'lük dönüş yaparak oturmuş bir kadın betimi yer almaktadır. Kadın Khiton üzerine himation giymiştir ve etrafında kendisine hizmet eden hizmetçileri resmedilmiştir. Vazonun diğer yüzünde yan yana oturmuş iki kadın görülmektedir. Bkz. Trendall 1989, 150 Res. 255-256.

³⁶⁵ Khiton üzerine kenarı işlemeli bir himation giymiş olan kadın figürünün karşısında himation ve manto giymiş ayakta bir erkek resmedilmiştir. Figürlerin el ve kolları hareketlidir. Bkz. Boardman 1997, 41 Res. 52.

³⁶⁶ Akhilleus Ressamı tarafından yapılan bir lekythos üzerinde, arkalıklı bir sandalyeye rahat bir pozisyonda oturmuş olan kadın ve karşısında olasılıkla bu kadının çocuğunu kucağında taşıyan, ayakta, cepheden bir genç görülmektedir. Çocuk ise ölen annesine doğru hamle yapmış annesi de onu kucağına almak üzere kollarını yukarı kaldırmış vaziyettedir. Bkz. Boardman 1997, Res. 261.

³⁶⁷ İşlenen konular daha çok Ölüler Ülkesi Hades'e Hermes ve Kharon eşliğinde yapılan yolculuğu gösteren mitolojik sahnelerdir. Bazen özellikle kırmızı figür tekniğinde olmak üzere alışılmadık kompozisyonlarda karşımıza çıkmaktadır; Örneğin, Nekyia Ressamı'na ait Klasik Dönem'den bir vazo üzerinde yer altı dünyası grubu işlenmiştir. Theseus, Herakles, Peirithoos, sola profilli Hades, sağa doğru Hermes, bir genç ve sola profilden, arkalıklı ve tabureli bir koltuk üzerinde oturan Pudicitia tipinde ölü bir kadın ve el sıkışan (vedalaşan) iki kişi, Epenor, Aias, Palamedes ve Persephone betimlenmiştir. Bkz. Boardman 1997, 100 Res. 184. Ayrıca ölünün hazırlanmasını ve prothesisi ya da mezar başlarında kadınları sunu sunarken gösteren örnekler de bulunmaktadır. Bkz. Boardman 1997, Res. 256; Boardman 1997, 269-270.

Pucitia veya varyasyonları şeklinde işlenmiş olan oturan kadın figürleri vazolar üzerinde fazla karşımıza çıkmazken, steller üzerinde sıklıkla görülmektedirler.

2.2.2.1. Pudicitia Tipinde Oturan Kadınlar

Pudicitia tipi, Yaylalı'nın ifade ettiği gibi “Bir kolu karnında diğerinin dirseği ona dayalı³⁶⁸ eli çenenin yanında, başa kadar çekilen himation'un kenarından tutan kadın tiplerine verilen genel bir kavramdır” biçiminde tanımlanabilmektedir³⁶⁹. Mezar taşları üzerinde oturan kadın figürlerinin çoğunlukla pudicitia tipinde oturdukları bilinmektedir³⁷⁰. Mezar stelleri üzerinde genellikle bezeme alanının solunda veya sağında khiton üzerine himation giyimli olarak profilden oturur vaziyette betimlenen kadın figürlerinin ellerinin duruşu, giysilerinin vücutlarını sarması belirli tipleri belirlemeye yardımcı olmaktadır. Ancak aynı durumu ayaklar için söylemek zordur.

Mezar stelleri üzerinde sıklıkla işlenmiş olan Pudicitia tipinde oturan kadın figürünün duruş ve giysi biçimlerini ayrıntılı olarak ele alan ve tarihsel bir gelişim içerisinde veren çok sayıda çalışma bulunmaktadır³⁷¹. Pudicitia tipindeki kadınların ana gelişim çizgilerini veren en önemli çalışmalar G.Krahmer, R.Horn ve G.Kleiner tarafından yapılmıştır³⁷². Laurenzis ise, Kos'tan ele geçen Hellenistik giysili kadın heykellerini incelemiş ve önemli bilgiler vermiştir³⁷³.

Pudicitia tipinin kökenini İ.Ö. 4. yüzyıl Attika mezar stellerinde³⁷⁴ karşımıza çıkan oturan kadın figürleri oluşturur. Cremer bu duruşa protopudicitia³⁷⁵ adı verilen duruşun kaynaklık ettiğini varsaymaktadır. Pudicitia duruş tipi, İ.Ö. 4. yüzyıl Attik mezar kabartmalarında matem ile ilişkilendirilmiş, ancak zamanla o dönemdeki anlamını kaybetmiştir³⁷⁶.

³⁶⁸ Pudicitia tipinde oturan kadınların bazı örneklerinde, kol karın üzerinde ileriye doğru uzanmakta, diğer kol başın kenarında örtünün kenarından tutmakta, fakat bu hareketi yaparken diğer dirsekten destek almamaktadır.

³⁶⁹ Yaylalı 1979, 36 vd.

³⁷⁰ Bieber 1961, 100-102.

³⁷¹ Pfuhl-Möbius 1977, 63 vdd.

³⁷² Pfuhl-Möbius 1977, 64.

³⁷³ Pfuhl-Möbius 1977, 64 dn. 250.

³⁷⁴ Klasik Dönem mezar stellerindeki pudicitia tipindeki figürler için bkz. Clairmont 1993, No. 6,12, 1.189, 1.412, 1.772, 2.390, 2.464, 2.475; Diepolder 1965, Lev. 14-15, 17-18, 26, 43, 51; Johansen 1951, 16 Res. 2, 45, Res. 24; Kaltsas 2002, Res. 321. 332, 362, Res. 363 vd. 371 vd. Schmaltz 1983, Lev. 11.1, 11,2, Lev. 12.1, 12,2, Lev. 13.1, 13,2, Lev. 15.1, 15,2; Scholl 1996, Lev. 42 Kat No. 85 Lev. 13 4. Kat. No. 374 Lev. 18 1. Kat. No. 136 vd.

³⁷⁵ Cremer 1991, 87, Res. 13.

³⁷⁶ Eule 2000, 222.

Olympia Zeus Tapınağı'nın alınlığında Hippodemeia'nın duruşu Pudicitia duruşunu hatırlatsa da³⁷⁷ tipin ilk örnekleri olarak İ.Ö. 4. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen "Ağlayan Kadınlar Lahdi" üzerinde, sütunlar arasında işlenen figürler kabul edilir³⁷⁸. Khiton üzerine himation giyimli Pudicitia tipindeki³⁷⁹ kadınların bir elleri karınlarında diğer eli destekler vaziyettedirler. Desteklenen el ise baştan gelen elbise kıvrımlarını tutmaktadır. Pudicitia tipolojisinin koroplastikte "Ağlayan Kadınlar Lahdi" ile çağdaş olarak üretime girdiği varsayılmaktadır³⁸⁰.

Linfert, Pudicitia tipinin en erken serbest heykel örneği olarak Tegea, Piali'de bulunan kadın heykelini gösterir³⁸¹ ve heykel için Kraemer'in önerdiği İ.Ö. 3. yüzyıl tarihini erken bularak heykelin kötü durumu ve tek oluşunun kesin olarak tarihlenmesine engel olduğunu belirtir³⁸². Linfert bu heykelin tipin öncüsü olmadığını, öncü olsaydı tipin Kıta Yunanistan'da yaygın olması gerektiğini ifade etmiştir³⁸³. Yaylalı'ya göre ise, Kıta Yunanistan'da yayılmak bir yana, bölgede bu tip yok denecek kadar azdır³⁸⁴.

Kleiner tarafından İ.Ö. 3. yüzyıl terrakottalarında pudicitia tipine örnekler³⁸⁵ gösterilsede, Pudicitia tipi özellikle İ.Ö. 2. yüzyıl ve sonrasında yaygın olarak kullanılmıştır³⁸⁶. İ.Ö. 170/160 tarihinden sonra Pudicitia tipi yaygın olarak kullanılmaya başlanır³⁸⁷. Heykel sanatındaki en bilinen örnekleri, Menderes Magnesia'sında bulunan Saufeia ve Baebeia'ya ait onur heykelleri³⁸⁸ ile Delos'da bulunan ve İ.Ö. 138-137'ye tarihlenen Kleopatra'dır³⁸⁹.

İ.Ö. 2. yüzyılda mezar stellerinde arkalı (thronos), arkalıksız (diphros) sandalyede ya da basit taburede oturan kadınlarda görülen bu tip³⁹⁰, İ.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısından itibaren

³⁷⁷ Atalay 1988, 16 dn. 64.

³⁷⁸ Boysal 1966, 85 Res. 103 a-b; Hamdy Bey – Reinach 1892, Lev. VI 2, Lev. VII, Lev. VIII, Lev. IX 1,2; Saraçoğlu 1997, 48; Yaylalı 1979, 37.

³⁷⁹ Linfert 1976, 147; Ayrıca "Pudicitia Şeması" için bkz. Eule 2000, 15-25.

³⁸⁰ Işın 2007, 17-19.

³⁸¹ Linfert 1976, 149 vd. Lev. 67 Res. 370; Yaylalı 1979, 37; Saraçoğlu 1997, 48.

³⁸² Linfert 1976, 149 vd.; Yaylalı 1979, 37.

³⁸³ Linfert 1976, 149 vd.; Yaylalı 1979, 37.

³⁸⁴ Yaylalı 1979, 37 vd.

³⁸⁵ Pudicitia tipinde terrakotta örnekler için bkz. Işın 2007, 18 dn. 92-96.

³⁸⁶ Horn 1972, 182 No. 5 vd.; Linfert 1976, 147 vd.; Pinkwart 1973, 153.; Yaylalı 1979, 37.

³⁸⁷ Horn 1972, No. 5 vd.; Linfert 1976, 147 vd.; Yaylalı 1979, 37; Yaylalı 1986, 479 vd.; Atalay 1988, 16; Şahin 1994, 61; Saraçoğlu 1997, 48.

³⁸⁸ Linfert 1976, 148 vd.; Pinkwart 1973, 149 vdd.; Yaylalı 1979, 36 vdd.; Şahin 1994, 59 vdd.; Saraçoğlu 1997, 49 dn.106.

³⁸⁹ Fuchs 1969, 37 Res. 416; Horn, 1972, 86 vd.

³⁹⁰ Çekilmez 2008, Lev. 13 Kat. No. 13; Fabricius 1999, Lev. 36 b, Lev. 43 a, Lev. 46 b-48 b; Fıratlı 1964, Lev. IX 29 vd. Lev. XI, 37, Lev. XIII, 42, 81; Fıratlı 1965, Lev. XXIV, 50; Horn 1972, Lev. 86 No. 165, Lev. 90

ise, daha çok mezar kabartmalarında ayaktaki kadınlarda görülmeye başlanır³⁹¹. İ.Ö. 1. yüzyıldan sonra kraliçe yontularında³⁹², sikkeler üzerindeki tanrıça tasvirlerinde³⁹³ yaygın olarak kullanılmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi mezar stelleri ve serbest yontularında yaygın olarak kullanılmış olmakla birlikte³⁹⁴, Erken Roma İmparatorluk Döneminde, değişikliklerle birlikte bu tipte işlenen kadınların sayısında azalma görülür. İ.S. 2. yüzyıl başlarında ise tipin Hellenistik Dönem kadın modellerine benzer şekilde kullanımı tekrar yaygınlaşmıştır. Kullanımı oldukça geniş bir kronolojiye yayılmış olan tipin, Attika mezar stellerinde Antoninler Dönemi de dâhil olmak üzere kullanılmış olduğu bilinmektedir³⁹⁵. İ.S. 4. yüzyılda ise azda olsa bu tipte işlenmiş kadın figürlerine rastlanılmaktadır³⁹⁶. İnan, İ.Ö. 2. yüzyıldan beri mezar stelleri ve portre heykellerinde rastlanan Pudicitia tipinin, Roma kopyalarında üç grubunun ayırt edildiğini ve dördüncü grubun eklenmesiyle anlaşmazlıkların ortadan kalkacağını belirtmiştir³⁹⁷.

Pudicitia tipi ilk ortaya çıktığında özellikle kadın figürlerinde üzüntüyü³⁹⁸ simgelemiş³⁹⁹, zamanla kadının masumiyetini, toplumdaki yerini ve onurunu ifade eder hale gelmiştir. Erken Hellenistik Dönem'de yapılmış örnekler, tipolojik ve stilistik yönden, tipin ana hatlarına, özellikle de üzüntüyü yansıtan görünümüne daha fazla sadık kalmışken, tip dönemler içerisinde değişikliğe uğrayarak, erken dönem örneklerinin tersine, Hellenistik Dönem sonrasında artık üzüntüyü simgelemez hale gelmiştir⁴⁰⁰. Pudicitia, mezar kültüründe matem yerine; mezar stelinde işlenen kadının, alçak gönüllü oluşu, soyluluğu, zenginliği ve kültürü gibi bir takım değerleri temsil etmek için de kullanılmış olmalıdır⁴⁰¹. Geç Antik Dönemde ise Pudicitia olarak nitelenen üzüntü jestindeki kadınlarda, her türlü anlatım

No. 170 Lev. 91 No. 166; Saraçoğlu 1997, 50 Lev. XXXI Kat. No. 62 Lev. XXXII Kat. No. 63 Lev. XXXIII Kat. No. 65; Saraçoğlu 2000, 185 Lev. 41 vd. Res. 1-3; Şahin 2000, 62.

³⁹¹ Çekilmez 2008, Lev. 23 Kat. No. 23; Bieber 1959, 379 Res. 5b; Fıratlı 1965, Lev. XVII, 33; Işık 1988, 42; Özgan 1995, 40 Lev. 7 No. 3 vd.; Yaylalı 1979, 37 vd.

³⁹² Cremer 1991, 82.

³⁹³ Cremer 1991, 82 dn. 395.

³⁹⁴ Bieber 1959, Res. 11 vd. 16-21

³⁹⁵ Moock 1998, Lev. 52 No. 346 b.

³⁹⁶ Clair 1996, 151.

³⁹⁷ İnan 1975, 116 vd. Lev. LX No. 57 1-3 Lev. LXI No. 58 1 Lev. LXI No. 59 2-3. Mezar stellerinde fazla rastlanılmamakla birlikte, daha çok Roma portre heykellerinde kullanılan, İnan'ın dördüncü grup olarak belirlediği gruptaki figürlerin sağ kolu, sol omzuna doğru uzanmaktadır. Bu hareket vücudun yukarı kısmının biraz daha burkulmasını, böylece daha sıkışık, dar ve kapalı bir şekil almasını sağlamaktadır.

³⁹⁸ Cremer'e göre, Pudicitia tipinin özellikle mezar stellerinde çok sevilmesinin nedeni kadınların Odysseus'un karısı Penelope gibi üzüntülü görünmek istemeleridir. Bkz. Cremer 1991, 89 vd. Res. 14; Penelope için bkz. Erhat 1999, 241 vd.

³⁹⁹ Atalay 1988, 16 vd.

⁴⁰⁰ Şahin 2000, 60 vd.; Saraçoğlu 1997, 49.

⁴⁰¹ Işın 2007, 17-19.

önemini yitirmiş ve bu duruş sadece simgesel bir anlatım olarak kullanılmıştır⁴⁰². Oluşturulan değişiklikler, Pudicitia anlatımının görsel güzelliğinin kaybolmasına sebep olmuştur.

Kadınlar dışında erkekler ve hizmetçi kızlarında betimlendiği mezar stelleri üzerinde, sağ ve sol bacakların hareketinde ve kollarda görülen değişiklikler gibi, İ.Ö. 2. yüzyıl içinde, Pudicitia tipinde işlenmiş kadınlarda farklı türde anlatımlara rastlamak mümkündür. Giysi kumaşının yapısı ve diğer ayrıntılar da görünümde farklılık oluşturabilmektedir. Musa'lar gibi sol elleri ile küçük bir desteğe yaslanarak⁴⁰³ ya da göğüsleri üzerinde meyve gibi nesnelere taşıyarak farklı görünüm kazanan örnekler bilinmektedir. Ayrıca mezar stellerinde, terrakotta örneklerinde olduğu gibi, ellerinde yelpaze tutan ve hafifçe yana dönmüş Pudicitia tipli betimlemeler de görülmektedir⁴⁰⁴.

Vücudun üst yarısının daha ince narin işlenmesine karşın, alt yarısının tam tersi işlenmesi, kalın bel yapısına karşın ince omuz yapısı, elbisenin hareketi sınırlandırması, ince uzun vücut yapısı, katı görünüm gibi Geç Hellenistik Dönem'de Pudicitia tipinde betimlenen kadınların form ve hareketlerinde farklılaşma görülür⁴⁰⁵. Bu farklılıkların oluşmasında zaman faktörü dışında yerel atölye özellikleride etkili olmuş olmalıdır. Örneğin Anadolu'nun güneybatısında, Karia'da ve adalarda ipeksi elbiseleriyle daha narin hatlara, duruş ve biçimlere sahip örnekler görülürken Bergama heykellerinde görkemli bir barok etkinlik göze çarpmaktadır.

Figürlerin kendi içindeki hareketli duruşları, derinlik, elbisenin vücudu sıkı bir şekilde sarması, oturan kadınların hareketli yapılarına paralel olarak ortaya çıkan güçlü bel yapısı ve vücut dönüşleri, küçük parçalı ve derin kıvrımların vücut hareketi ile uyumlu olması, plastik hacim ve canlılık İ.Ö. 2. yüzyıl ortası ve sonrası için karakteristik bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Magnesia tiyatrosundaki ünlü heykelde⁴⁰⁶, Samos'taki bir Musa heykelinde⁴⁰⁷ ve İ.Ö. 138/137'ye tarihlenen Kleopatra⁴⁰⁸ heykelinde giysi ve vücut arasındaki dengeli ilişki ve giysi işlenişindeki detay göze çarpmaktadır. Aynı stili İ.Ö. 170/160'a tarihlenen Telephos firizindeki oturan kadın figürlerinde de görebiliriz⁴⁰⁹. İ.Ö. 2. yüzyılın sonlarına doğru giysi vücut uyumu ortadan kalkmaya, zayıf, güçsüz, cılız, şematik yapı karşımıza çıkmaya

⁴⁰² Saracoğlu 1997, 50.

⁴⁰³ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 63 vd. Lev. 63 No. 387.

⁴⁰⁴ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 60 vd. Lev. 60 No. 370.

⁴⁰⁵ Pfuhl-Möbius 1977, 64 vd.

⁴⁰⁶ Pinkwart 1973, 156 Lev. 63-66 No. 8.

⁴⁰⁷ Horn 1972, 17 vd. Lev. 14 No. 5.

⁴⁰⁸ Fuchs 1969, 375 Res. 416; Linfert 1976, Lev. 52 No. 271-273.

⁴⁰⁹ Scmmit 1965, 27 Res. 60.

başlamaktadır. İ.Ö. 1. yüzyılın ilk yarısında ise şematik bir görünüm alan figürlerin incelenip, uzadığı, propozisyonun bozulduğu görülmektedir.

Pudicitia tipli kadınlar duruş biçimlerine bakılarak kendi içinde beş ayrı alt tipe ayrılmaktadırlar. İlk bakışta aynı tipolojide görünmekle birlikte, ayrıntıda birbirinden farklılıklar göstermekte olan bu tiplerden ilki Pudicitia Saufeia'dır. Pinkwart ve Linfert'in Menderes Magnesia'sında bulunan Saufeia onur heykeline göre "Saufeia" olarak adlandırdıkları tiptir⁴¹⁰. Bu tipte sol bacak hareketli, sol kol karın üzerinde, sağ el çenenin sağ tarafında himation'un kenarından tutmaktadır. Himation'un sağından gelen ucu, sağ kolu bileğine kadar sarıp sol omuzdan enseye gitmektedir. Himation'un soldan gelen ucu ise kalçadan itibaren toplanarak sol kolun üzerine atılır, oradan bileğe sarılıp açılarak öne doğru dökülür⁴¹¹. Linfert'e göre, en çok sevilen Pudicitia tiplerinden birisi olan Saufeia tipi, özellikle İ.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Rhodos, Kos, Samos⁴¹², Smyrna⁴¹³, Ephesos⁴¹⁴, Kyzikos⁴¹⁵, Miletopolis⁴¹⁶, Sardes ve Pergamon'da kullanılmıştır. Anadolu'da⁴¹⁷ özellikle İonya yöresinde yaygın olan tip⁴¹⁸, İonya dışında Pamphylia (Attalia, Perge, Side), Bithynia, Mysia, Girit, Karadeniz'in kuzeyine kadar geniş alana yayılmıştır⁴¹⁹. Mezar stellerinde oturan kadınlarda daha az tercih edilen, daha çok ayakta duran kadınlarda görülen⁴²⁰ saufeia tipi, diğer pudicitia tiplerine göre oldukça az karşımıza çıkmaktadır. Bu tipteki kadınlar, ölü yemeği sahnesi ile ilintili olarak genellikle uzanan erkeğin önünü kapatmayacak şekilde, bezeme alanının sağ tarafında oturur şekilde işlenmişlerdir.

Pudicitia tipli kadınların ikinci grubunu Linfert'in Pudicitia Philista, Pinkwart'ın Kleopatra-Philista olarak adlandırdığı kadın tipi oluşturur⁴²¹. Bu tipte Pudicitia Saufeia'da olduğu gibi sol bacak hareketlidir. Kolların durumu ise farklılık oluşturmaktadır. Sağ kol

⁴¹⁰ Linfert 1976, 148 vd.; Pinkwart 1973, 149 dn. 21; Saraçoğlu 1997, 49 dn.106; Şahin 2000, 61 vd.; Yaylalı 1979, 37.

⁴¹¹ Yaylalı 1979, 37; Şahin 1994, 61.

⁴¹² Horn 1972, Lev. 86 No. 165 Lev. 90 No. 170 Lev. 91 No. 166, 168; Fabricius 1999, Lev. 11a,b Lev. 12b.

⁴¹³ Yaylalı 1979, 37.

⁴¹⁴ Atalay 1988, 16. Bkz. Ephesos stellerinde ayaktaki kadınlarda; Lev. 8 Kat. No. 14 Lev. 13 Kat. No. 22 Lev. 21 Kat. No. 35 Kat. No. 21. Oturan kadınlarda; Lev. 23 Kat. No. 38.

⁴¹⁵ Fabricius 1999, Lev. 36b. 43a. 46b. 47a,b. 48b.

⁴¹⁶ Şahin 2000, 62.

⁴¹⁷ Pudicitia Saufeia tipinin Anadolu ve adalardaki örnekleri için Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, 138-144 Lev. 68-72; Couilloud 1974, 158 vd. No. 304 vd.

⁴¹⁸ Yaylalı bu tipin kıta Yunanistan'da tutulmadığına değinerek, tipin yaratılmış olduğu bölge olarak yaygın olarak görüldüğü Magnesia-İzmir arasını önermiştir. Bkz. Yaylalı 1979, 37 vd.; Linfert 1976, 148 vd.

⁴¹⁹ Linfert 1976, 148 vd. dn. 589 vd. Lev. 5 Res. 23; Pfuhl-Möbius 1977, 138 vdd.; Yaylalı 1979, 37 vd.

⁴²⁰ Clair 1996, 149-150.

⁴²¹ Linfert 1976, 152 Lev. 69 Res. 379; Pinkwart 1973, 153; Saraçoğlu 1997, 49 dn.106; Şahin 2000, 62 vd.; Yaylalı 1979, 38. Tipin serbest heykeltıraşlıktaki en bilinen örneği Delos'lu Kleopatra'dır. Bkz. Fuchs 1969, 375 Res. 416; Linfert 1976, 153 Lev. 52 Res. 273.

karın üzerinde diğer kolu desteklemekte, desteklenen sol kol ise dik durmakta ve başın solundan gelen khimation'un kenarını tutmaktadır. Sağ omuzdan gergince inen Khimation'un ucu sol elin bileğine sarılıp öne dökülmekte, sol omuzdan gelen uç ise omuzdan yana sarmaktadır⁴²². Linfert'in saptamalarına göre bu tip sadece mezar stellerinde işlenmiştir, Anadolu'da özellikle Batı Anadolu'da yaygın olan Pudicitia Philista tipini⁴²³ işleyen iki atölye olduğu kabul edilmektedir. Bunun için varsayılan atölyelerden birisi Ephesos'ta, diğeri ise Smyrna'dadır⁴²⁴. Saufeia tipine göre daha çok tercih edilen, Pudicitia Philista tipinde işlenen kadınlar genellikle bezeme alanının sol köşesinde işlenmişlerdir. İzmir⁴²⁵ ve Ephesos⁴²⁶ stellerinde İ.Ö. 2.yüzyılın 2. yarısından itibaren kullanımı yaygınlaşan tipin, yüzyılın sonuna doğru kullanımının azalmasına⁴²⁷ karşın Kyzikos ve Miletopolis stellerinde oturan kadınlarda kullanılmaya devam ettiği görülür⁴²⁸.

Pudicitia tiplerinin üçüncüsünü ise, Pinkwart'ın⁴²⁹ Magnesia'daki Baebia'nın heykeline göre, Linfert'in⁴³⁰ ise Venedik'teki Lysandra'nın mezar steline göre adlandırdığı tip oluşturur⁴³¹. Pudicitia Baebia tipinde sağ bacak hareketli, sağ kol karın üzerinde diğer kolu desteklemekte, desteklenen sol kol ise diğer iki tipte olduğu dik değil eğik durmaktadır. Sağ omuzdan gergince inen Khimation'un ucu sağ elin bileğine sarılıp öne dökülmekte, sol omuzdan gelen uç ise kol dirseğinin içine kadar geldikten sonra yana sarmaktadır⁴³². Bu tipte Philista tipi arasındaki fark; bacakların hareketinin değişmesi ve sol kolun dik değil eğik durmasıdır. Pudicitia Philista tipinin varyasyonu olarak kabul gören Pudicitia Baebia tipine Smyrna ve Ephesos gibi merkezlerden örnekler verebiliriz⁴³³.

Saufeia tipinin değişimi olarak karşımıza çıkan, Pinkwart⁴³⁴ ve Linfert'in⁴³⁵ Pudicitia Braccio Nuovo olarak adlandırdıkları dördüncü tipte, himationun ucu doğrudan doğruya baştan aşağıya inmekte ve sol kola sarılmadan yandan aşağıya doğru sarmaktadır. Khimationun açılarak sol yanı saran ucu, sol kolda toplandıktan sonra bileğe sarıldıktan sonra

⁴²² Yaylalı 1979, 38; Şahin 1994, 62.

⁴²³ Pudicitia Philista tipindeki kadınlar için Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, 144-148 Lev. 72-74.

⁴²⁴ Linfert 1976, 153; Yaylalı 1979, 37-38; Cremer 1991, 86.

⁴²⁵ Yaylalı 1979, 38.

⁴²⁶ Atalay 1988, Lev. 11 Kat. No. 19 vd.

⁴²⁷ Linfert 1976, 153; Yaylalı 1979, 38. Bu dönemde kadınların güçlü ve dolgun vücut yapısı yerini cılız ve güçsüz bir yapıya bırakır.

⁴²⁸ Şahin 2000, 62-63; Cremer 1991, 86 vd.

⁴²⁹ Pinkwart 1973, 149 vd.

⁴³⁰ Linfert 1976, 154.

⁴³¹ Yaylalı 1979, 38.

⁴³² Yaylalı 1979, 38; Saraçoğlu 1997, 49 dn. 106.

⁴³³ Pudicitia Baebia tipindeki kadınlar için Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 74 No. 441, 443, 444 Lev. 87 No. 554, 555, 556 Lev. 90 No. 570 Lev. 98 No. 646.

⁴³⁴ Pinkwart 1973, 153 dn. 21

⁴³⁵ Linfert 1976, 155.

aşağıya dökülmektedir⁴³⁶. Cremer'e göre bu tipte kolların hareketinden çok manto ucunun sarkıtılış şekli önemlidir⁴³⁷. Bu tip örneklerin en çok Rhodos'da görülmesi tipin, kaynağının Rhodos olarak düşünülmesine neden olmuştur⁴³⁸. Batı Anadolu'da yaygın olarak kullanılmamış olmasına karşın oturan tiplere uyarlanmış şekilde Kyzikos ve Miletopolis'te İ.Ö. 3. yüzyıldan İ.S. 3. yüzyıla kadar çok uzun bir süre kullanılmıştır⁴³⁹.

Pudicitia tipinin beşinci ve son varyasyonu, Pudicitia Fausta'dır. Bu tipte baştan gelen manto sağ kolu sıkıca sararak sol omuza, oradan da enseye gitmektedir. El göğüs üzerinde bilekten itibaren manto dışında görülmekte ve genelde mantonun sağ ucundan tutmamaktadır. Sol kol ise ön aşağıda kucak üzerindedir. Mantonun soldan gelen ucu sol bileğe sarıldıktan sonra kucak üzerine bırakılmıştır⁴⁴⁰. Cremer, bu tipe Saufeia adını vermiştir⁴⁴¹. Hellenistik Dönemde Ephesos, Kos, Thasos gibi merkezlerde görülen⁴⁴², İ.Ö. 2. yüzyıla birlikte Nikaia, Byzantion ve Kyzikos'ta yaygın olarak karşımıza çıkan tip, Şahin'e göre Kuzeybatı Anadolu'da yaratılmış olmalıdır⁴⁴³.

Duruş biçimlerine bakılarak kendi içinde beş ayrı alt tipe ayrılan Pudicitia tipli kadınlara Cremer Protopudicitia tipi adını verdiği bir tip daha eklemiştir⁴⁴⁴. Himationun başa kadar tüm vücudu örttüğü bu tipte, khiton vücudun ön üst yarısını açıkta bırakmaktadır. Baştan aşağıya inen manto, kolların bir bölümünü örterek kucak üzerine inmekte ve böylece bir kemer izlenimi vererek alttaki khiton kumaşını rahatça göstermektedir. Oturuş yönüne göre bir kol dirsekten bükülmüş bacaklar arasında ya da diğer kola destek olur vaziyette, diğer kol ise dik şekilde başın bir tarafından gelen himationun kenarından tutmaktadır. Başın sağından gelen himationun ucu, sağ kolu dıştan dirseğine kadar sarmakta oradan kolun altından bacaklar arasına dökülmekte, himationun solundan gelen ucu, dik şekilde elle tutulduktan sonra dirsek altından aşağıya, kucağa inmektedir. Sağ ve sol ellerin yardımıyla, himation bacaklar arasında toplanmakta, elbise gerilmektedir⁴⁴⁵.

⁴³⁶ Yaylalı 1979, 39; Şahin 2000, 63; Saraçoğlu 1997, 49 dn. 106.

⁴³⁷ Cremer 1991, 86 vd.

⁴³⁸ Linfert tipin erken dönemde Batı Anadolu'dan götürülmüş olduğunu ileri sürmektedir. Bkz. Linfert 1976, 148 vd. Tipin steller üzerindeki en erken örneği ise Smyrna kökenli Hannover stelidir. Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 82 No. 532; Yaylalı 1979, Kat. No 26.

⁴³⁹ Cremer 1991, 84 vd.; Şahin 2000, 63 vd. Cremer'e göre tipin çıkış yeri Kyzikos olmalıdır.

⁴⁴⁰ Şahin 2000, 65 vd.

⁴⁴¹ Cremer 1991, 87.

⁴⁴² Linfert 1976, Res. 99, 158, 312, 319.

⁴⁴³ Şahin 2000, 66 dn. 445.

⁴⁴⁴ Cremer 1991, 87 vd.

⁴⁴⁵ Cremer 1991, 87 vd; Şahin 1994, 64 vd.

Pudicitia tipinde oturan kadınlar, motif olarak İ.Ö. 4. yüzyıl Attika stellerini andırmakla birlikte, Geç Hellenistik Dönem’de gerekli değişikliklere uğramışlardır⁴⁴⁶. Protopudicitia tipinde oturan kadınlarda ise bu değişim görülmemektedir. İ.Ö. 4. yüzyılın birer kopyası şeklinde mezar stelleri üzerinde oldukça yaygın bir şekilde işlenen bu tip Roma Dönemi içlerine kadar kline yanında oturan kadın tiplerinden birisi olarak varlığını sürdürmüştür⁴⁴⁷.

Protopudicitia tipi, İ.Ö. erken 4.yüzyıl’da Attika mezar kabartmalarında ayakta ve oturan figürlerde, İ.Ö. 4. yüzyıl ortalarına tarihlenen Ağlayan Kadınlar Lahdinde ve Rhodos’tan büyük bir mezar anıtına ait parça⁴⁴⁸ üzerinde kullanılmıştır. Kyzikos atölyelerinde ise İ.Ö. erken 3.yüzyıl’ da görüldüğü, Miletopolis’te ise İ.Ö. 3. yüzyıl’dan – İ.S. 2. yüzyıla kadar kline yanında oturan kadınlarda işlendiği bilinmektedir⁴⁴⁹.

Oturan kadınlar için belirli tipler saptamak ve kendi içlerinde bir grup oluşturmak oldukça güçtür. Yukarıda ayrıntılı olarak ele alınan Pudicitia tipli kadınlarda alt grupları kolların ve bacakların farklı duruş biçimlerine göre saptayabilmekteyiz. Ancak Side Müzesi örneklerinde de olduğu gibi mezar stelleri üzerinde alt grupları birbirinden ayırt etmek zordur. Özellikle oturan figürlerde, ayakta duran figürler kadar detaylar belirgin verilmemekte ya da oturma eylemine bağlı olarak ayrıntılar kaybolmaktadır. Ayrıca Hellenistik Dönem sonrası yerel atölye etkileri ile tipler arasındaki farklılıklar ayırt edilemez hale gelmiştir.

Side Müzesinde yer alan figürlü mezar stellerini konu alan, bu çalışma kapsamındaki 8 mezar stel içinden, 3’ünde bezeme alanının sol tarafında, Pudicitia tipinde oturan kadın figürü tespit edilmiştir. İ.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısından itibaren, bu tipte oturan kadın betimlemelerine rastlanılmaktadır. İ.Ö. 4. yüzyıla ait Attika mezar kabartmalarındaki benzerlerinden farklı olarak, Geç Hellenistik Dönemde; figürlerin hareketli görüntüleri kaybolmakta, elbise vücudu sıkıca sarmakta ve hareketi zorlaştırmaktadır. İ.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısından itibaren (İ.Ö. 140-130 civarı) Figürlerin dolgun vücut yapısı, kendi içindeki hareketli duruşları, daha sonra hareketli yapıya paralel olarak ortaya çıkan güçlü bel yapısı, İ.Ö. 2. yüzyılın sonlarına doğru yerini zayıf, güçsüz, cılız, şematik yapıya bırakmaktadır. İ.Ö. 1. yüzyılın ilk yarısında ise figürlerin incelik, uzadığı görülmektedir.

⁴⁴⁶ Yaylalı 1979, 41.

⁴⁴⁷ Cremer 1991, 87 vd; Şahin 1994, 64 vd.

⁴⁴⁸ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 13 No. 50.

⁴⁴⁹ Cremer 1991, 87 vd.; Şahin 1994, 64 vd. Miletopolis kökenli 52 adet stel üzerinde, oturan kadınlar Protopudicitia tipinde betimlenmişlerdir. Miletopolis kökenli stellerde, bu tipteki kadınlar, özellikle ölü yemeği sahneli stellerde, genel olarak klinenin sağında veya sol köşede işlenmişlerdir.

MS-5 nolu stelde oturan kadın, **Protopudicitia** tipinde, MS-6 ve MS-8 nolu stellerde oturan kadınlar ise, **Pudicitia Baebia** tipinde işlenmişlerdir. MS-5, MS-6 ve MS-8 nolu stellerdeki oturan kadınların tamamı bezeme alanının sol köşesinde yer almaktadırlar. MS-6 ve MS-8 nolu stellerdeki Pudicitia Philista tipinin varyasyonu olarak kabul gören Pudicitia Baebia tipinde işlenmiş figürlerin birebir karşılaştırma örnekleri bulunamamıştır. Sağ bacaklarının hareketli olması ve sol kollarının dik değilde eğik durması dışında Philista tipi ile aynı tipolojideki figürlerden, MS-6 nolu steldeki oturan kadın figürü Pudicitia Baebia tipinde işlenmiş ayaktaki kadın figürleri ile, MS-8 nolu steldeki oturan kadın figürü ise Pudicitia Philista tipinde işlenmiş oturan kadın figürleri ile karşılaştırılmıştır.

MS-5 nolu stelde, ayaktaki erkek figürlerinin solunda, oldukça zengin işlemeli, iki bacağı görülebilen, örtülü bir tabure biçiminde işlenen arkalıksız tabure de oturan khiton üzerine himationla giymiş olan kadın figürü yer almaktadır. Yüz betimlemesi kısmen belirgin, başı örtülü olan figür sağ kolunu karnının üzerine koymuştur. Sol eli ise dik şekilde çenenin solundan gelen himation'un kenarından tutmaktadır. Sağ ve sol kol birbirine değmemektedir. Oturan kadın figürünün beline dolanmış olan kumaş tomarı iki bacağı arasından "S" biçiminde birkaç kıvrım oluşturarak aşağı doğru sarmaktadır. Bacakları kendi solundaki figürlere doğru dönüktür. $\frac{3}{4}$ oranında kendi sağına dönük olarak verilmiş olan oturan kadın figürü yarı cepheden verilmiştir. Ayaktaki erkek figürlerine bakan, uzun giysili kadın figürü dörtgen bir ayakçak üzerine basmaktadır. Güçlü bel yapısı gözlenebilen figür sağ bacağı yardımıyla elbisesini gerdirmiştir ve **Protopudicitia** tipinde işlenmiştir. Pfuhl-Möbius, benzer tipte figürlü stelleri, oturan kadın ve ayakta bir ya da iki erkek grubunda sınıflandırmaktadır⁴⁵⁰.

MS-5 nolu stelde, Protopudicitia tipinde oturan kadın figürüne duruş bakımından benzer örneklerinden ilki, Kapadokya'da bulunmuş olan ve Atina Ulusal Müzesi'nde korunan 1139 envanter numaralı alınlıklı, naiskos formlu mezar stelinin, bezeme alanının sol tarafında, oturan kadın figürüdür⁴⁵¹. Kapadokya örneğinin elbise kıvrımlarının plastik yapıda olduğu, elbisenin vücudu sarıdaki barok görünümünün henüz kaybolmadığı görülmektedir. Side stelindeki figürün mantosunun kıvrımları metalik sertlikteki kalın bant şeklindeki yapısıyla daha çok İ.Ö. 138/137'ye tarihlenen Dioskurides⁴⁵² yontusunun kıvrımlarına benzemektedir. Kıvrımların belirgin derecede yüzeye çıkması ve giysiyle olan organik bağını kaybetmeğe başlaması İ.Ö. 138/137'den biraz daha geç olmasını gerektirmektedir. MS-7 nolu steldeki

⁴⁵⁰ Pfuhl-Möbius 1977, 259 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 155 No. 1036, 1037, 1038, Lev. 156 No. 1039, 1040, 1041, 1047, Lev. 157 No. 1045; Yaylalı 1979, Kat. No. 72, Kat. No. 80,

⁴⁵¹ Pfuhl - Möbius 1977, 238 Lev. 138 No. 921.

⁴⁵² Fuchs 1969, 375 Res. 416; Linfert 1976, Lev. 52 No. 271.

oturan kadın figürü çok detaylı bir işçiliğe sahip değildir. Ancak basit işçiliğe karşın figür oldukça hacimli, doğal bir yapıya sahiptir ve perspektif özellikler göstermektedir. Side örneğinde kadının oturduğu tabure yüksek ve ayakları mobilya formunda özenli işçiliktir. Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısına doğru tarihlenen⁴⁵³ Kapadokya örneğindeki figüre göre MS-5 nolu steldeki figür daha çok İ.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısı özellikleri taşımaktadır.

MS-5 nolu steldeki Protopudicitia tipinde oturan kadın figürüne konu, tipoloji ve elbise kıvrımları bakımından daha yakın örnek, Smyrna'da bulunmuş olan ve Atina Ulusal Müzesi'nde korunan 1268 envanter numaralı mezar stelinin solunda betimlenen oturan kadın figürüdür⁴⁵⁴. Bezeme alanının solunda, sağa dönük, arkalıksız, üzerinde minder ve örtü bulunan sandalyede oturur vaziyette işlenmiş olan Smyrna örneği khiton ve khimaton giymektedir. MS-5 nolu steldeki oturan kadın figüründe olduğu gibi sağ bacağını ileri uzatmış, solunu geriye çekmiştir ve ayakları altında bir ayakçak bulunmaktadır. Her iki steldeki figüründe üst gövdesinde belirgin bir dönüş görülmektedir ve yaklaşık olarak aynı stildedirler. Yumuşak ve hareketsiz kıvrımlar yuvarlak bant şeklinde yan yana getirilmiş görünümündedir. Elbise tüm vücudu sarmıştır. Her iki figürde sol eliyle başının solundan gelen manto ucunu tutmakta, sağ kolunu ise karnı üzerine uzatmaktadır. Pfuhl-Möbius ve Atalay tarafından katı hareketsiz görünümü ve elbise kıvrımlarının şablondan çıkmışçasına düz şekli ile İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen⁴⁵⁵ Smyrna örneğindeki figür ile MS-5 nolu steldeki oldukça hacimli, doğal bir yapıya sahip, yerel işçilikli oturan kadın figürü stilistik açıdan benzer dönem özellikleri göstermektedir. MS-5 nolu steldeki figürün kollarının toplu ve sıkışık olmaması, giysideki zenginlik yanında metalik sertlikteki şematize görünümlü kıvrımlar, Smyrna steli ile yaklaşık olarak aynı zamandan (İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreği) olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Ancak Side örneğinde kıvrımlar henüz çok keskin hatlı değildir ve oturan kadın ile plaster arasındaki boşluk henüz kapanmamıştır.

MS-5 nolu steldeki Protopudicitia tipinde oturan kadın figürüne göre daha geç örnek ise, İstanbul Bayezit, Veznecilerde bulunmuş olan ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde korunan, 5031 envanter numaralı mezar steli üzerinde oturan kadın figürüdür⁴⁵⁶. İki parçanın birleştirilmesiyle oluşturulmuş, çatı formulu stel üzerinde bezeme alanının sol tarafında sağa dönük olarak oturan kadın figürü sol elini yüzüne doğru uzanmıştır ve himationunun ucunu tutmaktadır. Kadının önünde sakalsız ve birbirine çok benzeyen yan yana duran iki erkek

⁴⁵³ Pfuhl-Möbius 1977, 238.

⁴⁵⁴ Pfuhl - Möbius 1977, 251 Lev. 149 No. 990; Yaylalı 1979, 204 Kat. No. 117.

⁴⁵⁵ Pfuhl-Möbius 1977, 251; Yaylalı 1979, 82.

⁴⁵⁶ Pfuhl - Möbius 1977, 260 Lev. 156 No. 1040; Fıratlı 1964, Lev. XLV, 182.

figürü görülmektedir. Elbise kıvrımları şematik, basit, yüzeysel ve yapay işlenmiş olup, kıvrım oluşumu figürün hareketine bağlı olmaksızın ortaya çıkmıştır. Pfuhl-Möbius tarafından geleneksel bir çalışma olarak nitelendirilen İstanbul örneği İ.Ö. 1. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁴⁵⁷. MS-5 nolu steldeki Protopudicitia tipinde oturan kadın figürü, stilistik açıdan karşılaştırıldığında, İstanbul örneğinden daha erken dönem özellikleri taşımaktadır.

Sonuç olarak; MS-5 nolu steldeki oturan kadın figürü konu, tipoloji ve elbise kıvrımları bakımından değerlendirildiğinde Cremer'in⁴⁵⁸ Protopudicitia olarak adlandırdığı tipe benzemektedir. Yerel taştan, naiskos formlu ve küçük boyutta yapılmış olması, kabartmaların yüzeysel ve keskin hatlı işçiliğe sahip olması, basit işçiliğe rağmen figürlerin oldukça hacimli bir yapıya sahip olmaları, vücudun ¾ dönüşle doğal bir oranlama göstermesi, özellikle kadınların sıkı bir şekilde örtünmesi Känel'e göre Güney Küçük Asya Hellenistik mezar stelleri için karakteristik özelliklerdendir⁴⁵⁹. Sırtın yan çerçeveden ayrılmasıyla derinlik sağlanan MS-5 nolu steldeki oturan kadın figürünün, bacakları üzerinde yatık duran sağ kolunun sol kolundan biraz ayrı durması pudicitia tipinde görmeye alışık olduğumuz kolların toplu ve sıkışık görüntüsünden uzaktır. Sahnenin altındaki yazıt⁴⁶⁰ çok aşınmış olduğundan kısmen okunabilmektedir⁴⁶¹ ve Pamphylia Yunan lehçeli⁴⁶² yazıtlar grubuna girmektedir.

MS-6 nolu stelde, bezeme alanının solunda bir kaya üzerine oturmuş vaziyette kadın figürü yer almaktadır. Khiton üzerine himation giymiş olan figürün sağ kolu bacağı üzerinde çenesinin soluna doğru uzanmış olan sol kolunu desteklemektedir. **Pudicitia Baebia** tipinde işlenmiş olan kadının başı kalın kumaştan yapılmış başörtüsü ile örtülüdür. İnce işçilikli yüz detaylarına sahip, vücudu cepheden verilmiş olan figürün başı kendi soluna dönüktür ve karşısındaki erkek figürüne bakmaktadır. Uzun giysili kadın figürü, sol ayağı altta, sağ ayağı üstte olacak şekilde bacak bacak üstüne atmıştır ve ayağını biraz yüksekçe dörtgen bir ayakçak üzerine koymuştur. Oldukça plastik yapıdaki figürün sol el altından sarkan giysi

⁴⁵⁷ Pfuhl-Möbius 1977, 260.

⁴⁵⁸ Cremer 1991, 87 Res. 13.

⁴⁵⁹ Känel 1990, 298 Lev. 32.1 Känel karşılaştırma örneği olarak yararlandığı MS-5 nolu steli İ.Ö. geç 2. yüzyıla tarihlemiş ve stilin Aspandos'u işaret ettiğini belirtmiştir. Bkz. Känel 1990, 291 Lev. 32.1

⁴⁶⁰ ΓΑΙΝΟΕΚΑ . . ΤΡΟΚΟΝΔΑ / ΚΟΥ ΛΠΙΛΙΝΑΑΥ

⁴⁶¹ Yazıt için Bkz. Bean 1965, 56 vd. Res. 60 yazıt no. 153 Bean'a göre: ΓΑΙΝ harfleri Γάιν yani Γάιν olabilirse de, kabartmaya bakılırsa mezarın bir kadın mezarı olduğu anlaşılmaktadır. Κου- ile başlayan birçok Anadolu isimleri vardır. Satırın son kısmına gelince, Απιλαας şeklinde bir isim bilinmekte ise de, bu ismin taşımızda mevcut olup olmadığı şüphelidir. -αλας ile biten bir ismin -αλαυ ile biten genitivus'unu görmekteyiz.

⁴⁶² Bu konuda bkz. Brixhe-Tekoğlu 2000, 4 vdd. yazıt no. 259; Tekoğlu 2006, 75 vdd.

demeti “S” biçiminde birkaç kıvrım oluşturarak aşağı doğru inmektedir. Pfuhl-Möbius, benzer tipte figürlü stelleri, oturan kadın ve ayakta erkek grubunda sınıflandırmaktadır⁴⁶³.

MS-6 nolu stelde, Pudicitia Baebia tipinde işlenmiş olan kadın figürünün benzer örneklerinden ilki, Smyrna’da bulunmuş olan ve İzmir Tarih ve Sanat Müzesi’nde korunan 884 envanter numaralı⁴⁶⁴ kare formlu mezar stelinin, bezeme alanının sağ tarafında, ayaktaki pudicitia tipindeki kadın figürüdür⁴⁶⁵. MS-6 nolu steldeki kadın figürünü, sağ bacağı yanda, sağ kolu karnı üzerinde, sol kolu eğik olarak sağ koluna dayalı, sağ kolu gergince saran himation’un ucunun aşağı doğru sarktığı Smyrna örneği ile karşılaştırdığımızda; ayaktaki erkek figürlerinin solunda Pudicitia tipinde ayakta durmakta olan kadın figürünün, khiton üzerine himation giyimli olduğu, himation’un başı ve gövdeyi sarmış olduğu, ince khiton’un dökümlü ve hareketli kumaş kıvrımlarıyla himation’dan ayrıldığı görülmektedir. Smyrna örneğindeki figürün himation’un kıvrımları hareketli ve MS-5 nolu steldeki kadın figüründen daha barok, her ikisinde etkili zıt hareketi ise ortak görünüme sahip. Pfuhl-Möbius ve Yaylalı tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına veya ortalarına doğru tarihlenen⁴⁶⁶ Smyrna örneği ile aynı stil, hareket ve elbise kıvrımlarına sahip, MS-6 nolu steldeki figür, daha çok İ.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısı özellikleri taşımaktadır. Özellikle duruşu, ağır, kalın kumaş elbisesinin birbiri içine giren ve birbirini kesen hareketli kıvrımları ile figürün barok yapısı göz önüne alındığında MS-6 nolu steldeki figürün az biraz daha geç bir tarihte yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

MS-6 nolu steldeki oturan kadın figürüne tipoloji ve elbise kıvrımları bakımından daha yakın örnek, Ephesos Doğu Gymnasium’unun kuzeyinde bulunmuş olan ve Efes (Selçuk) Müzesi’nde korunan 2668 envanter numaralı steldeki ayaktaki pudicitia tipindeki kadın figürüdür⁴⁶⁷. Khiton üzerine himation giymiş olan, sol bacağı yanda, sağ kolu karnı üzerinde, sol kolu eğik olarak başının sağından gelen elbise ucunu tutan, elbisesi üzerinde yatay, dikey ve çapraz şekilde çok sayıda kıvrım bulunan Ephesos örneği’nin elbisesi MS-6 nolu steldeki figürde olduğu gibi ayaklar üzerine ve yere yayılmış durumdadır. Her iki figürde yaklaşık olarak aynı stildedir. İnce işçilikli elbise kıvrımları birbiri içine giren ve birbirini kesen hareketli kıvrımlar şeklindedir. Elbise tüm vücudu sarmıştır. Figürlerin himationlarının

⁴⁶³ Pfuhl-Möbius 1977, 254 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 152 No. 1010, 1008, 1007, 1012, 1011, Lev. 153 No. 1013, 1014, 1019, 1023, 1021, 1022, Lev. 154 No. 1020, 1028, 2073, 1032, 1030; Atalay 1988, Lev. 23 Kat. No. 39; Couilloud 1974, No. 167, 170, 169, 174, 173; Diepolder 1931, Lev. 22; Kaltsas 2002, No. 634; Yaylalı 1979, Kat. No. 35; Ayrıca oturan kadın figürünün sağ ayağı üstte olacak şekilde bacak bacak üstüne atmış olması ve ayağını biraz yüksekçe dörtgen bir ayakçak üzerine koymuş olması İ.Ö. 300 civarına tarihlenen Antiokheia Tykhe’sini anımsatmaktadır. Bkz. Smith 2002, 78, 88 Res. 91.

⁴⁶⁴ Aybek-Tuna-Atıcı 2009, 157 vd. No. 139.

⁴⁶⁵ Pfuhl - Möbius 1977, 182 vd. Lev. 98 No. 646; Yaylalı 1979, 207 Kat. No. 121.

⁴⁶⁶ Pfuhl-Möbius 1977, 282 vd.; Yaylalı 1979, 63 vd.

⁴⁶⁷ Pfuhl - Möbius 1977, 171 vd. Lev. 90 No. 571; Atalay 1988, 47 vd. Kat. No. 17.

saydam görünümü, alttaki giysi ve vücut hatlarının takip edilebilmesini sağlamaktadır⁴⁶⁸. İ.Ö. 138/137'ye tarihlenen Kleopatra - Dioskurides⁴⁶⁹ grubunun şematik ve metalik sertlikteki kıvrım yapısına henüz ulaşmayan Ephesos örneği Pfuhl-Möbius ve Atalay tarafından İ.Ö. 2. Yüzyılın 2.yarisına tarihlenendirilmiştir⁴⁷⁰. Ephesos örneğindeki figür ile MS-6 nolu steldeki kadın figürü, plastik yapıdaki elbise kıvrımları bakımından benzer dönem özellikleri göstermektedir. MS-6 nolu steldeki oturan kadın figürü, vücut dönüşündeki kıvraklık, barok yapısı, birbiri içine giren ve birbirini kesen plastik görünümlü elbise kıvrımlarıyla olgun Hellenistik Dönemin etkileyici ve canlı stilini taşımaktadır. Side örneği İ.Ö. 2. yüzyılın 2.yarisında, İ.Ö. 150-140 civarında yapılmış olmalıdır.

MS-6 nolu steldeki pudicitia tipindeki kadın figürüne göre daha geç örnek ise, buluntu yeri bilinmeyen ve Leiden Rijkmuseum'da korunan, Pb. 85 envanter numaralı mezar steli parçası üzerinde, ayakta pudicitia tipinde duran giyimli kadın figürüdür⁴⁷¹. Sağ bacağı yanda, sağ kolu karnı üzerinde, sol kolu eğik olarak sağ koluna dayalı, başı sağına dönük olarak verilmiş, Pb. 85 envanter numaralı stel parçası üzerindeki figürün elbise kıvrımları şematik, basit, yüzeysel ve yapay bir görünüme sahiptir. Kıvrımların kazınmak suretiyle belirlendiği figür İ.Ö. 140/130'ların yumuşak stilinden uzak görümü ile Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısına⁴⁷², kıvrım oluşumu ve figür hareketi göz önüne alınarak Yaylalı tarafından ise İ.Ö. 2. yüzyılın 3. Çeyreğine tarihlendirilmiştir⁴⁷³. MS-6 nolu steldeki Pudicitia Baebia tipindeki oturan kadın figürü, elbise kıvrımları ve stilistik açıdan karşılaştırıldığında, Pb. 85 envanter numaralı mezar steli parçası üzerindeki kadın figüründen daha erken dönem özellikleri taşımaktadır.

Ayrıca MS-6 nolu steldeki oturan kadın figürünü, Bayındır da bulunmuş olan, Tire Müzesi'nde korunan, khiton üzerine himation giyimli, Pudicitia varyasyonu tipindeki⁴⁷⁴ oturan kadın figürü ile de karşılaştırabiliriz. Çekilmez tarafından İ.Ö. 1. yüzyılın 2.yarisına

⁴⁶⁸ Bu görünüm Klasisistik stil olarak kabul edilmektedir. İ.Ö. 2. yüzyılın ortalarından önce, özellikle Bergama Büyük Sunak'a ait Telephos Frizi'nde bu stili görebiliriz. Bkz. Schmidt 1965, Res. 60 vdd.

⁴⁶⁹ Fuchs 1969, 375 Res. 416; Linfert 1976, Lev. 52 No. 271-273.

⁴⁷⁰ Pfuhl-Möbius 1977, 171 vd.; Atalay 1988, 26 vd. 34 vd.

⁴⁷¹ Pfuhl - Möbius 1977, 147 Lev. 74 No. 444; Yaylalı 1979, 152 Kat. No. 52.

⁴⁷² Pfuhl-Möbius 1977, 255.

⁴⁷³ Pfuhl-Möbius 1977, 255.

⁴⁷⁴ Çekilmez 2008, 61 vd. Kat. No. 9; arkalıksız taburede oturmakta olan kadın, 3/4 açıdan, khiton üzerine himation giyimli, himation başını örtmekte, sağ kolu kucağı üzerinde bükülmüş ve sol kolunu destekler vaziyette, desteklenen sol kol ise dik şekilde çenenin solundan gelen kıvrımları tutmaktadır. Manto vücudun alt kısmını tamamen örtmesine karşın üst yarısını açıkta bırakmıştır. Manto başı sardıktan sonra başın sağ tarafından sağ elin bileğinin altından dolanarak ayaklar arasında toplanmaktadır. Başın solundan gelen kıvrım da sol elin dirseğinden itibaren aşağıya dökülerek ayaklar arasında toplanmaktadır. Bu figürün sağ eli diğer Pudicitia varyasyonu tipindeki kadınlardan farklı olarak sol kolunu destekler ve aynı zamanda sağ eli kucağına yakın bir yerdedir. Mantonun vücudu sarış şekli ve khitonun manto altında görülmesi figürün Pudicitia varyasyonu tipinde işlendiğini göstermektedir.

(İ.Ö. 50-25) tarihlenen⁴⁷⁵ figürde güçlü bel yapısı etkisini yitirmiş haldedir. Figür tipinin getirdiği zorunlu hareketlerden dolayı hareketliymiş gibi görünse de hareketin etkinliğinin azaldığı görülmektedir. Vücudun üst tarafındaki khiton ayrıntıdan yoksundur ve sadece bezeme haline gelmiştir. Sol kolu anatomiye aykırı bir şekilde dik olarak yukarıya kaldırılmış olan⁴⁷⁶, Figür kalın elbise altında eziliyormuş gibi durmaktadır. Elbise kıvrımları kalın bant halinde şematikleşerek basit, yüzeysel ve yapay işlenmiş olup, kıvrım oluşumu figürün hareketine bağlı olmadan ortaya çıkmıştır. Tire Müzesinde korunan örnekteki figür ile MS-6 nolu steldeki pudicitia tipindeki oturan kadın figürü, elbise kıvrımları ve stilistik açıdan karşılaştırıldığında Side örneğininin daha erken dönem özellikleri taşıdığı görülmektedir.

MS-8 nolu stelde, $\frac{3}{4}$ sola dönük (profilde) Pudicitia tipinde, Diphros⁴⁷⁷ (arkalıksız bir tabure) üzerinde oturur vaziyetteki kadın figürünün elbisesinin kıvrım yapısı ince bant halinde, sade ve hareketsizdir. Üst kısmı omuz-boyun çizgisi hizası üzerinden kırık ve noksan olan kadın figürünün sağ eli kucağında⁴⁷⁸, elbise içindeki sol eliyle de başından gelen örtüyü tutmaktadır. Ayağı tornalanmış, ince işçilikli, kasa türü oturak altında yün sepeti (kalathos) bulunmaktadır. Yün sepetinden giden ipin ucu kadının sağ elinde takip edilebilmektedir. Kalathos üzerinde uç kısımları yuvarlak ip sıraları görülmektedir. Pfuhl-Möbius, benzer tipte figürlü stelleri, yalnız oturan kadın veya karşısında çocuk ya da hizmetçi ile birlikte verilen grupta ele almaktadır⁴⁷⁹.

⁴⁷⁵ Çekilmez 2008, 121.

⁴⁷⁶ Tipi ne olursa olsun, elin sonradan monte edilmiş gibi dik bir şekilde durması, İ.Ö. 1. yüzyılda oturan kadınların tümünde rastlanılmaktadır.

⁴⁷⁷ Arkalıksız (Diphros) ya da arkalıklı (Thronos) koltuklar, katlanabilme özelliğine sahip tabureler en sade olanından, en gösterişli olanına kadar çok çeşitlidirler. Bkz. Kyrieleis 1969; Richter 1966. Mezar stelleri üzerinde tabure biçiminde işlenen arkalıksız oturaklar, Hellenistik Dönem'de birbirine benzer şekilde sade bir görünüme sahiptirler. Ayakları mobilya formunda profilli (tornalı) ve özenli işçilikli taburelerin oturma yastıkları ve yastıklar üzerindeki süslü örtüler değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bazılarında süsleme amaçlı boyama yapıldığı bilinen Hellenistik Dönem tabureleri basit formları ve sade görünümleriyle, Klasik Dönem'de Attika'da karşımıza çıkan gösterişli, taht biçimindeki arkalıklı koltuklardan (Thronos) oldukça farklıdır. Hellenistik Dönemde de varlığını sürdüren arkalıklı koltuklar (Thronos) rahat bir oturak olmanın dışında, ölen kişinin sosyal statüsünü, asaletini ve zenginliğini vurgulamaktadır ve bazılarında sphenksler ve aslanlar destek figürü olarak görülmektedir. Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 126 No. 861- Lev.167 No. 1110 kadın ve erkek figürleri arkalıksız (Diphros), arkalıklı (Thronos) koltuklarda ya da tabureler üzerinde oturmaktadırlar.

⁴⁷⁸ Olasılıkla kadın elinde eğirmek üzere yün tutmaktadır.

⁴⁷⁹ Pfuhl-Möbius 1977, 2228 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 130 No. 882, 883, 884 Lev. 131 No. 888, 885, 878, 894 Lev. 132 No. 891, 892, 890, 889 Lev. 133 No. 895, 896, 903 Lev. 134 No. 902, 900, 897, 898 Lev. 135 No. 901, 905, 904, 906 Lev. 136 No. 907, 914, 908, 915, 909, 918, 910 Lev. 137 No. 911, 916, 917, 912, 920, 922 Lev. 138 No. 919, 923, 921, 925 Lev. 139 No. 926, 453, 929, 927, 924, 928 Lev. 140 No. 934, 932, 930, 933, 935, 937, 931, 941 Lev. 141 No. 936, 939, 942, 926, 943, 944, 938, 940 Lev. 142 No. 947, 945, 947, 946, 949, 953, 954 Lev. 143 No. 965, 958, 955, 956 Lev. 144 No. 959, 962, 961, 966 Lev. 145 No. 963, 967, 964, 969 Lev. 146 No. 968, 970, 977, 972, 971 Lev. 147 No. 973, 974, 916 Lev. 148 No. 978, 979, 980, 982, 981; Atalay 1988, Lev. 23 Kat. No. 38, Lev. 24 Kat. No. 40, Lev. 25 Kat. No. 41, Lev. 26 Kat. No. 42; Horn

Mezar stelleri üzerinde kadını temsil eden yün sepetini⁴⁸⁰ (kalathos) genellikle, kadınların oturduğu taburenin önünde, hizmetçi genç kızlar taşımakta ya da uzatmaktadırlar. Dokuma işiyle ilgilenen kadın figürleri ya evli kadın ya da evlenmek üzere hazırlık yapan genç kız ikonografisiyle ilişkilidir⁴⁸¹. MS-8 nolu stelde ise kadını temsil eden obje olarak birbirine paralel band halinde çizgilerle bezenmiş kalathos, kasa türü oturağın altında durmaktadır⁴⁸². Erken örneklerde hizmetçi genç kız ve elinde tuttuğu yün sepeti (kalathos) standart bir forma sahipken, özellikle İ.Ö. 2. yüzyılın 2.yarisında ve sonrasında sadece boşluk doldurma ögesi olarak kullanılır olmuştur.

MS-8 nolu stelde, Pudicitia Baebia tipinde işlenmiş olan kadın figürünün benzer örneklerinden ilki, Kyzikos civarında bulunmuş olan ve Basel Museum'da korunan, BS 254 envanter numaralı naiskos biçimli mezar stelinin, bezeme alanının sol köşesinde, Pudicitia Philista tipinde oturan kadın figürüdür⁴⁸³. İ.Ö. 140/130'ların yumuşak stilinde, plastik elbise kıvrımlarına sahip Kyzikos örneğindeki figürün dolgun vücut yapısı, kol, vücut ve ayakların duruşu ile oluşturulan zıt hareketler MS-8 nolu steldeki figürde de görülmektedir. MS-8 nolu steldeki kadın figürün hareketli görünümü kaybolmuş, elbise vücudu sıkıca sarmış ve hareketi zorlaştırmıştır. Side örneğinde elbise kıvrımları ince bant halinde, daha sade ve hareketsiz olmasına karşın, Kyzikos örneğindeki oturan kadının elbise kıvrımları daha plastik ve daha canlı bir görünüme sahiptir. Şahin tarafından İ.Ö. 140/130'a tarihlenen⁴⁸⁴ Kyzikos örneği ile MS-8 nolu steldeki pudicitia tipinde oturan kadın figürü, elbise kıvrımları ve stilistik açıdan karşılaştırıldığında Side örneğinin İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreği özellikleri taşıdığı görülmektedir.

MS-8 nolu steldeki oturan kadın figürüne tipoloji ve elbise kıvrımları bakımından daha yakın örnek, buluntu yeri belli olmayan, Efes (Selçuk) Müzesi'nde korunan, 409 envanter numaralı stelde ayakları iyi işçilikli tabure üzerinde pudicitia tipinde oturan kadın figürüdür⁴⁸⁵. Altında tatlı bir forma sahip kalathos (çan biçiminde sepet) bulunan tabure üzerinde, sağ eli sol dirseğine uzanmış, sol eli ile himation'unun ucunu tutan kadın figürü

1972, Lev. 72 No. 112, 113; Kaltsas 2002, No. 277, No. 405; Şahin 2000, Levha XIII TA 26, Levha XIV TA 27, Levha XLI TX 1; Yaylalı 1979, Kat. No. 9, Kat. No. 57, Kat. No. 74, Kat. No. 85, Kat. No. 89, Kat. No. 105, Kat. No. 106, Kat. No. 112, Kat. No. 113, Kat. No. 114.

⁴⁸⁰ Yün sepeti (Kalathos) betimlemesi yer alan örnekler için bkz. Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 130-140; Byzantion mezar stellerinde işlenen kalathos örnekleri için bkz. Fıratlı 1965, 298; Miletopolis, Kyzikos ve çevresindeki örnekler için bkz. Şahin 2000, 141, 145-147, 150, 155, 156, 160-172, 176-178, 187, 189, 193, 194, 196, 197, 204, 205, 212, 213, 215, 216, 219, 226, 227, 229, 230.

⁴⁸¹ Işın 2007, 32 dn. 188.

⁴⁸² Kalathos'un oturağın altında olduğu benzer örnekler için bkz. Pfuhl - Möbius 1979, 259 vd. Lev. 155 No. 1037; Atalay 1988, Kat. No. 39; Saraçoğlu 1997, Kat. No. 72; Şahin 2000, 183 TB42.

⁴⁸³ Cremer 1991, Lev. 20 MiSt 17; Schmidt 1991, 28 Res. 74; Şahin 2000, Levha XXII TB 7.

⁴⁸⁴ Şahin 2000, 162 vd.

⁴⁸⁵ Pfuhl - Möbius 1979, 349 Lev. 213 No. 1473; Atalay 1988, 60 Kat. No. 39.

ayaklarını süslü bir ayakçak üzerine uzatmıştır. Elbise kıvrımlarının basitleşmesi, sade, şematik, yüzeysel bir görünüme sahip olması ve figürlerin bellerinin erken örneklere göre daha güçsüz yapıda olması Ephesos örneği ile Side örneğinin benzer dönem özellikleri gösterdiğini ortaya koymaktadır. Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 2. Yüzyıla, Atalay tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın sonuna tarihlendirilen⁴⁸⁶ Ephesos örneğindeki figür ile MS-8 nolu steldeki kadın figürü, birbirine zıt hareketler, gözle takip edilebilen sert çizgisel elbise kıvrımları bakımından benzer dönem özellikleri göstermektedir. Side örneğinin hareketsiz giysi kıvrımlarında, zenginlik yanında şematize bir görünüm vardır. Özellikle kalça üzerindeki kıvrımlar doğallıktan tamamen uzaklaşarak yapay bir görünüm sergilemektedir.

MS-8 nolu stelde, Pudicitia Baebia tipinde işlenmiş olan kadın figürüne yakın örneklerden bir başkası, buluntu yeri belli olmayan ve İzmir Basmane Müzesi Deposunda korunan 367 envanter numaralı mezar steli parçası üzerinde, sağa dönük olarak oturan kadın figürüdür⁴⁸⁷. Üzeri örtülü ve minderli bir sandalyede oturan figür, MS-8 nolu steldeki figür gibi sol bacağını geriye çekmiş, sağ bacağı soluna göre ileri uzatmış vaziyettedir. Her iki figürde Khiton üzerine himation giymiştir, sol kolları dirsekten bükülü, sağ kolları ise bacakları üzerindedir. Pudicitia tipindeki kadın figürünün katı hareketsiz görünümü ve elbise kıvrımlarının şablondan çıkmışçasına düz şekli göz önünde bulundurularak, İzmir'deki örnek Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 2. yüzyıl sonuna (olasılıkla İ.Ö. erken 1. yüzyıla), Yaylalı tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın sonuna (son çeyrek içinde geç bir döneme) tarihlenendirilmiştir⁴⁸⁸. Her iki figürde özellikle elbise kıvrımları bakımından sert ve şematik görünüm içinde olmalarıyla benzer dönem özellikleri göstermektedir. MS-8 nolu steldeki oturan kadın figürü İ.Ö. 2. yüzyıl sonunda (İ.Ö. 125-100) ya da İ.Ö. 1. yüzyıl başında yapılmış olmalıdır.

MS-8 nolu steldeki pudicitia tipindeki kadın figürüne göre daha geç örnek ise, Ephesos çevresinde bulunmuş olan ve Efes (Selçuk) Müzesi'nde korunan, 4/39/72 envanter numaralı mezar steli parçası üzerinde, oturan giyimli kadın figürüdür⁴⁸⁹. Sol eliyle başını örtüğü mantosunu öne doğru açmış olan Ephesos örneği ile MS-8 nolu steldeki kadın figürü, sağ ellerini dizleri üzerine uzatmış olmaları ve ellerinde olasılıkla bir şey tutuyor olmaları bakımından benzer görünüme sahiptirler. 4/39/72 envanter numaralı stel parçası üzerindeki figürün, elbise kıvrımlarının oldukça basit, şematik, yüzeysel ve yapay hale gelmiş olması İ.Ö. 1. yüzyıl stiline uygundur. Ephesos örneği Atalay tarafından kıvrım oluşumu ve figür

⁴⁸⁶ Pfuhl-Möbius 1977, 349; Atalay 1988, 28 vd. 34 vd.

⁴⁸⁷ Pfuhl - Möbius 1977, 249 Lev. 146 No. 977; Yaylalı 1979, 200 Kat. No. 112.

⁴⁸⁸ Pfuhl-Möbius 1977, 249; Yaylalı 1979, 82.

⁴⁸⁹ Atalay 1988, 75 Kat. No. 70.

hareketi göz önüne alınarak İ.Ö. 1. yüzyılın 2. yarısına tarihlendirilmiştir⁴⁹⁰. MS-8 nolu steldeki Pudicitia Baebia tipindeki oturan kadın figürü, elbise kıvrımları ve stilistik açıdan karşılaştırıldığında, 4/39/72 envanter numaralı mezar steli parçası üzerindeki kadın figüründen daha erken dönem özellikleri taşımaktadır.

2.2.2.2. Veda Eder Biçimde Oturan Kadınlar

Side Müzesinde yer alan figürlü mezar stellerini konu alan, bu çalışma kapsamındaki 8 mezar stel içinden, 2'sinde bezeme alanının sağ tarafında, karşısındaki ayakta duran erkekle tokalaşan, oturan kadın figürü bulunmaktadır. Ölü yemeği sahneli mezar stellerinde veda eden kadınlar bezeme alanının sol tarafında betimlenirken⁴⁹¹, MS-1 ve MS-2 nolu stellerde ayaktaki erkek figürü ile tokalaşan kadınlar bezeme alanının sağ tarafında oturur şekilde betimlenmişlerdir. Pfuhl-Möbius'a göre bu genel tipik bir durum değildir⁴⁹² ve bu duruşun çıkış noktasını taht üzerinde oturan kadın tasviri oluşturmaktadır.

Doğudan aktarılan bir motif olan⁴⁹³ “dexiosis” el sıkışma-tokalaşma hareketi ile vedalaşma sahneleri, İ.Ö. 4. yüzyıl Attika mezar stellerinde oldukça yaygındır⁴⁹⁴ ve Klasik Dönemden itibaren sıkça görülmektedir⁴⁹⁵. Almanca literatürde “Handsclag” olarak geçen yaygın olan veda sahneleri ile ilgili olarak Pfuhl-Möbius bir istatistik oluşturmuştur⁴⁹⁶. Dexiosis hareketi ile vedalaşma sahneli steller Delos, Rhodos, Kyklad adaları ve İonia gibi geniş bir coğrafya'da karşımıza çıkmaktadır⁴⁹⁷. Dexiosis hareketi ile vedalaşma sadece ölen kişi ile geride kalanları (anne, baba, eş, çocuk, kardeş vb.) arasında değil, aynı zamanda iki savaşçı ya da savaşçıların aileleri arasında da görülebilmektedir⁴⁹⁸. Özellikle karı-koca

⁴⁹⁰ Atalay 1988, 33 vdd.

⁴⁹¹ Byzantion ve Miletopolis örnekleri için bkz. Fıratlı 1964; Şahin 2000.

⁴⁹² Pfuhl-Möbius 1977, 262. Bezeme alanının sağında oturan kadın figürü örnekleri için bkz. Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 160 No. 1073, Lev. 161 No. 1072, 1074, 1075, Lev. 164 No. 1096, Lev. 166 No. 1100; Atalay 1988, Lev. 18 Kat. No. 30, Kat. No. 31; Clairmont 1993, No. 3.893, 3.911, 3.930, 3.932, 4.428, 4.910; Diepolder 1931, Lev. 42.2, Lev. 45.1, Lev. 44; Fıratlı 1964, Lev. XLIV, 177; Johansen 1951, Res. 23; Şahin 2000, KA 2; Yaylalı 1979, Kat. No. 69.

⁴⁹³ Kommegene Kralı I. Antiokhos, Artagnes-Herakles tokalaşması dexiosis'in en tanınan örneklerindedir. Bu tür tokalaşmalar ölü kültüründen çok ticari, siyasi ve kültürel anlamlar taşımakla birlikte kralın tanrısal seviyesinin Olympialılarla aynı olduğunu da simgelemektedir. Bkz. Smith 2002, 231 Res. 283; Şahin 2000, 69 dn. 477.

⁴⁹⁴ Bu şekildeki Attika örnekleri için bkz. Clairmont 1993, No. 3.372, 3.427a, 3.436a, 3.437a, 3.439a, 3.440, 3.930, 3.932, 4.415, 4.424, 4.425, 4.428, 4.431, 4.471, 4.910; Davies 1985, 627 vdd. Lev. 68-70; Scholl 1996, Lev. 5 vdd.

⁴⁹⁵ Atalay 1988, 17; Pfuhl-Möbius 1977, 189; Steiner 2003, 120-133.

⁴⁹⁶ Pfuhl-Möbius 1977, 44.

⁴⁹⁷ Atalay 1988, 17; Couilloud 1974, 285 vd.; Horn 1972, 51 vd.; Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 104-108, Lev. 126-129, Lev. 159-166; Thönges-Stringaris 1965, 61 vd.; Yaylalı 1979, 43., 49.

⁴⁹⁸ Diepolder 1965, 50 Lev. 46; Himmelmann 1999, Res. 8, 12, 26, 31, 33, 38; Neumann 1965, 49 vd. 56 Res. 23, 24, 26, 27; Schmaltz 1983, Lev. 15.2, 17.1-2, 18.1-2

arasındaki Dexiosis hareketi ile vedalaşma ölü kültü ile ilgili olup, her iki dünya daki bağlılığı anlatmaktadır⁴⁹⁹.

Erkeklerde olduğu gibi kadınlarda⁵⁰⁰ da veda sahnesi içinde betimlenmiş figürlere İ.Ö. 5. yüzyıldan başlayarak, özellikle İ.Ö. 4. yüzyılın 2. yarısında, vazolar, pişmiş toprak heykelcikler ve mezar anıtlarında rastlamaktayız⁵⁰¹. İ.Ö. 4. yüzyıl ortalarında Attika mezar stellerinde ve Adak kabartmalarında klinede uzanan figürlerin veda sahnesi içerisinde işlenmeye başladığı görülür⁵⁰². Bu şekilde veda sahnesi kompozisyonu ile ölen kişinin kahramanlaştırılması başka bir deyişle önemli hale getirilmesi söz konusudur⁵⁰³. MS-1 ve MS-2 nolu stellerde olduğu gibi figürlerin başları aynı hizada işlenmeyerekte ölen kişi vurgulanabilmektedir.

Mezar stelleri üzerindeki figürlerin cinsiyeti ve duruş biçimleri birbirinden farklılık göstermekle birlikte, ölen kişilerin aile üyeleri ya da cenaze ziyafeti, vedalaşmayı içeren sahneler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayaktaki iki erkek, bazen de oturan kadın ve ayakta erkek karşılıklı şekilde tokalaşırken tasvir edilmektedir. Sandalye veya tabure de oturmakta olan, ya da klinede uzanan figürler, yanlarındaki kişilerle tokalaşmak üzere, MS-1 ve MS-2 nolu stellerde olduğu gibi genellikle sağ ellerini birbirlerine uzatmaktadırlar.

Mezar Stellerinde yer alan veda sahnelerinde, genellikle aile bireyleri biraradadır ve vedalaşmaktadırlar. Çünkü ölünün bu dünya da kalanları ve ölenleri bir araya getireceğine inanılmaktadır. Yazıtlar yeterli bilgi vermiyorsa yaşayanlarla ölenleri ayırt etmek ve akrabalık ilişkilerini belirlemek veya tokalaşanların, yaşayanlar mı yoksa ölenler mi olduğu konusunda kesin olarak yargıya varmak oldukça güçtür.

⁴⁹⁹ Schmaltz 1983, 207 vd.; Steiner 2003, 120-133.

⁵⁰⁰ İ.Ö. 3. yüzyıl başına tarihlenen Rhamnous Themis'i belki de tipin giysi olarak en erken heykel örneğidir Bkz. Horn 1931, Lev. 6.3; Smith 2002, 77, 88, 243 Res. 296. Hareketli bacağın farklı oluşuna ve erken Hellenistik Dönem'in blok yapısına karşın, khitonun ve sol kolu saran himationun yapısı birbirine benzer. Rhamnous'lu Themis'de vücut sağ bacak üzerindedir. Sol bacak ise yana ve geriye çekilmiştir. Khiton üzerindeki manto başı da örterek, ucu sağ arkadan kolun altından öne gelir. Buradan karın üzerine teğet geçerek, ileri uzatılan sol kol üzerinden aşağı bırakılır. Böylece ileri uzatılan sağ kol ve göğüs açıkta kalır. İ.Ö. 3. yüzyıl içinde bu tipte betimlenmiş başka bir heykel bilinmemektedir. Bu yüzden tipin gelişim aşamasını ve yörelere göre durumunu belirlemek zordur. Ancak köken olarak, İ.Ö. 4. yüzyıla gittiği açıktır. Sorun vedalaşan kadınların, Pudicitia'larda olduğu gibi belirli bir heykelin kopyası mı, yoksa sadece kabartmalarda işlenen tipler mi olduğudur. İ.Ö. 4. yüzyıldan yakın benzerleri olmasına ve Rhamnous Themis'ine karşın, bunların bir heykelden esinlendiklerini söylemek zordur. Erken dönem örneklerinin heykel görünümlü olmaları da bu durumu değiştirmemektedir. Çünkü Hellenistik dönem örneklerinin çoğunda, figürler heykel görünümlüdür.

⁵⁰¹ Diepolder 1965, Lev. 3. 1-2; 2; 6; 14; 24.1; 43.1; 44; 45. 2; Neumann 1965, 128.

⁵⁰² Pfuhl-Möbius 1977, 44.

⁵⁰³ Horn 1931, Lev. 6.3; Thönges-Stringaris 1965, 61; Couilloud 1974, 300 vd.

Pfuhl-Möbius, veda sahnesi içeren benzer tipte figürlü stelleri, “oturan kadının karşısındaki kişiyle tokalaştığı steller”⁵⁰⁴ ve “ayaktaki bir kişiyle tokalaşan oturan erkek”⁵⁰⁵ grubunda ele almaktadır.

MS-1 nolu stelde, erkek figürünün sağında, oturan bir kadın figürü yer almaktadır. Bu figüründe başı boyun-omuz hizasından eksiktir. Figür arkalıksız oldukça zengin bezenmiş bir koltuk üzerine oturmuştur. Tahtın öndeki ayağının üzerinde oturur vaziyette sphenks betimlenmiştir⁵⁰⁶. Figürün ayakları koltuğun niteliğine uygun bir şekilde yine bezemeli, dörtgen bir ayakçak üzerine basmaktadır. Oldukça zarif bir üst gövdeye sahip olan figürün vücudu kollar dışında tamamen giysi ile kaplanmıştır. Bacaklar kendi sağındaki figüre doğru dönüktür. Ancak bu durum karın bölgesinden itibaren yine karşısındaki figür gibi $\frac{3}{4}$ oranında kendi soluna doğru dönmesiyle değişir. Figürün sağ eli bilek üstü hizasından kırılmıştır. Ancak görüldüğü kadarıyla karşısındaki figür ile aynı hareketi tekrarlayacak şekilde elini ona doğru uzatmıştır. Sol eli ise göğüsleri üzerinde bir giysi tomarını tutmaktadır. Figür iki giysi taşımaktadır. Altta kolları çıplak bırakan ayaklara kadar uzanan ve hatta ayakçak üzerindeki ayakları kapatan uzun bir khiton bulunmaktadır. İkinci giysi ise kucak üzerine kadar düşmekte olup, olasılıkla başı da örten bir himation olmalıdır. Bu giysi boyun ve göğüs bölgesinde kalın kıvrım tomarları, göğüs altı bölümde ise iki göğüs arasından yelpaze şeklinde açılan kıvrımlar göstermektedir. Pfuhl-Möbius, benzer tipte figürlü stelleri, oturan kadının karşısındaki kişiyle tokalaştığı steller grubunda sınıflandırmaktadır⁵⁰⁷.

MS-1 nolu stelde, karşısındaki ayakta erkek figürü ile tokalaşır şekilde işlenmiş olan kadın figürünün benzer örneklerinden ilki, Miletos'ta bulunmuş olan ve İzmir Tarih ve Sanat

⁵⁰⁴ MS-1 ve MS-2 Stelleri. Pfuhl-Möbius 1977, 262 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 157 No. 1052, 1053, Lev. 158 No. 1055, Lev. 159 No. 1059, 1060, 1061, 1063, Lev. 160 No. 1064, 1065, 1068, 1069, 1073, Lev. 161, Lev. 162, Lev. 163, Lev. 164 No. 1088, 1089, 1090 vd.; Atalay 1988, Lev. 18 Kat. No. 30, Kat. No. 31; Conze 1893, Lev. LXXX-CIX; Clairmont 1993, No. 3.372, 3.427a, 3.436a, 3.437a, 3.439a, 3.440, 3.930, 3.932, 4.415, 4.424, 4.425, 4.428, 4.431, 4.471, 4.910; Couilloud 1974, No. 1-89; Johansen 1951, Res. 23 vd.; Diepolder 1931, Lev. 42, Lev. 44 vd.; Horn 1972, Lev. 75 No. 137; Kaltsas 2002, No. 395, No. 633; Ridgway 1996, 160 Lev. 31; Yaylalı 1979, Kat. No. 69, Kat. No. 87, Kat. No. 104.

⁵⁰⁵ MS-3 nolu stel. Pfuhl-Möbius 1977, 224 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 126 No. 863, Lev. 127 No. 864, 865, 866, 867, Lev. 128 No. 868, 869, 874, 880, 871, Lev. 129 No. 872, 873, 879, 875, 876, 877; Atalay 1988, Lev. 15 Kat. No. 28, Lev. 17 Kat. No. 29, Lev. 19 Kat. No. 33, Kat. No. 34; Clairmont 1993, No. 2.190, 2.227, 2.436, 3.374, 3.460, 3.462a, 5.450; Diepolder 1931, Lev. 23, Lev. 24.1, Lev. 39.1, Lev. 46; Johansen 1951, Res. 25; Kaltsas 2002, No. 394; Şahin 2000, 157 TA 31; Yaylalı 1979, Kat. No. 30, Kat. No. 67, Kat. No. 90

⁵⁰⁶ MS-1 ve MS-7 nolu stellerde olduğu gibi tahtın öndeki ayağının üzerinde oturur vaziyette sphenks tasviri oldukça nadir görülmektedir. Benzer örnekler için bkz. Clairmont 1993, No. 4.430; LIMC Supplement 2009, 460 Res. 9; Känel 1990, 289 vdd. Beilage 31.1, 31.2; Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 135 No. 901, Lev. 154 No. 1032, Lev. 161 No. 1075, Lev. 163 No. 1085; Richter 1966, Res. 73.

⁵⁰⁷ Pfuhl-Möbius 1977, 262 vd. Benzer örnekler için bkz. dn. 504; Diğer yandan oturan kadın figürünün, göğüs altı bölümünden yelpaze şeklinde açılarak bacakları üstüne doğru yayılan giysisi, İsis tipinde yapılmış kadın figürlerini anımsatmaktadır. Bkz. Smith 2002, 77 vd. 209, 245 Res. 90, 313.

Müzesi'nde korunan 881 envanter numaralı üçgen alınlıklı, kare formlu mezar stelinin, bezeme alanının sol tarafında, arkalıklı taht'ta (thronos) oturan kadın figürüdür⁵⁰⁸. Tahtın (thronos)⁵⁰⁹ öndeki ayağının üzerinde oturur vaziyette sphenks betimlenmiştir⁵¹⁰. MS-1 nolu steldeki kadın figürünü, khiton üzerine himation giyimli, dörtte üç olarak kendi sağına doğru dönük, sol kolu başındaki himation'un kenarından tutan, bacakları üzerindeki sağ kolu ile önündeki himation giyimli erkekle tokalaşan Miletos örneği ile karşılaştırdığımızda; kadının ayaklarının altındaki ayakçağa basmakta olduğu, sağ ayağı üzerinde duran karşısındaki erkek figürünün ayaklarının çıplak olduğu, oturduğu taht'ın yanında hizmetçi kızın bulunduğu görülmektedir. Miletos örneğindeki figürün giysisi hareketli kumaş kıvrımlarına sahip ve MS-1 nolu steldeki kadın figüründen daha barok, her ikisinde etkili zıt hareketi ise ortak görünüme sahip. Pfuhl-Möbius tarafından iyi işçiliği ile olasılıkla İ.Ö. erken 2. yüzyıla tarihlenen⁵¹¹ Miletos örneği ile bezeme alanının sağında solunda olmaları dışında, aynı stil, kompozisyon, hareket ve elbise kıvrımlarına sahip, MS-1 nolu steldeki figür, daha çok İ.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısı (İ.Ö. 150-125) özellikleri taşımaktadır. Özellikle figür hareketleri, yumuşak plastik elbise kıvrımları, ince uzun vücut yapısı göz önüne alındığında MS-1 nolu steldeki figürün daha geç bir tarihte yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Rhodos'ta bulunmuş olan ve Pfuhl-Möbius tarafından basit ama zarif işçilikleriyle olasılıkla İ.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen iki stelde de oturan kadın karşısındaki ayaktaki erkekle tokalaşmaktadır⁵¹².

MS-1 nolu steldeki oturan kadın figürüne tipoloji ve elbise kıvrımları bakımından daha yakın örnek, Lidya Hypaipa'dan (Ödemiş), basit bir sandalye üzerinde sağa dönük olarak oturan kadın figürüdür⁵¹³. Khiton üzerine himation giymiş olan, sağ kolu ile karşısındaki Chlamys üzerine kısa khiton giymiş erkek figürü ile tokalaşan, elbisesi üzerinde yatay, dikey ve çapraz şekilde çok sayıda plastik kıvrım bulunan Lidya örneği'nin elbisesi, MS-1 nolu steldeki figürde olduğu gibi ayaklar üzerine ve yere yayılmış durumdadır. Bezeme alanının sağında solunda olmaları, arkalıklı arkalıksız koltukta oturmaları dışında, her iki figürde yaklaşık olarak aynı stildedir. Ayaktaki kısa giysili erkek figürleri ile oturan kadın figürlerinin başları aynı hizada işlenmeyerek, ayaktaki figürlerin kahramanlaştırılması başka bir deyişle önemli hale getirilmesi vurgulanmıştır⁵¹⁴. İnce işçilikli elbise kıvrımları birbiri içine giren ve birbirini kesen hareketli kıvrımlar şeklindedir. İ.Ö. 138/137'ye tarihlenen

⁵⁰⁸ Pfuhl - Möbius 1977, 267 Lev. 161 No. 1075; Aybek-Tuna-Atıcı 2009, 143. No. 127

⁵⁰⁹ Bkz. yuk. dn. 477.

⁵¹⁰ Hayvanların mobilya'da destek figürü olarak kullanılmasının kökeni İ.Ö. 9. yy.'a kadar gitmektedir. Bu hayvanlar büyük oranda aslan ve sphenksler olmuşlardır. Bkz. Kyrieleis 1969, 66 vdd.

⁵¹¹ Pfuhl-Möbius 1977, 282 vd.; Yaylalı 1979, 63 vd.

⁵¹² Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 157 No. 1053 Lev. 159 No. 1059.

⁵¹³ Pfuhl - Möbius 1977, 270 Lev. 164 No. 1089.

⁵¹⁴ Pfuhl - Möbius 1977, 262; Horn 1931, Lev. 6. 3; Thönges-Stringaris 1965, 61; Couilloud 1974, 300 vd.

Kleopatra - Dioskurides⁵¹⁵ grubunun şematik ve metalik sertlikteki kıvrım yapısına henüz ulaşmayan Lidya örneği, Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın 2.yarisına ya da sonlarına tarihlenendirilmiştir⁵¹⁶. Lidya örneğindeki figür ile MS-1 nolu steldeki kadın figürü, elbise kıvrımları bakımından benzer dönem özellikleri göstermektedir. Side örneği İ.Ö. 150-125 arasında yapılmış olmalıdır.

MS-1 nolu steldeki tokalaşan kadın figürüne göre daha geç örnek ise, Olasılıkla Chios'ta bulunmuş olan ve Chios Museum'da korunan, 851 envanter numaralı mezar steli üzerindeki, khiton üzerine himation giyimli, oturan kadın figürüdür⁵¹⁷. Üstünde ince işlemeli minder bulunan taburede oturan kadın figürü, önündeki kısa saçlı khiton ve himation giyimli erkekle tokalaşmaktadır. Ayaklarını ayakçak üzerine uzatmış olan Chios örneği ile MS-1 nolu steldeki kadın figürü, bezeme alanının sağ tarafında oturmaları ve sağ ellerini karşılıksaki ayakta duran erkekle tokalaşmak için uzatıyor olmaları bakımından benzer görünüme sahiptirler. 851 envanter numaralı mezar steli üzerindeki figürün, elbise kıvrımlarının oldukça basit, şematik, yüzeysel ve yapay hale gelmiş olması İ.Ö. 1. yüzyıl stiline uygundur. Chios örneği Pfuhl-Möbius tarafından kıvrım yapısı ve figür hareketi göz önüne alınarak olasılıkla İ.Ö. 1. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁵¹⁸. MS-1 nolu steldeki arkalıklı koltukta (thronos) oturan kadın figürü, elbise kıvrımları ve stilistik açıdan karşılaştırıldığında, Chios örneğindeki kadın figüründen daha erken dönem özellikleri taşımaktadır.

MS-2 nolu stelde, erkek figürünün sağında oturan bir kadın figürü yer almaktadır. Sahne tahrip edilmiş olduğundan figürün oturduğu koltuğun niteliği hakkında yargıda bulunmak güçtür. Kolu dışında tüm vücudu giysi altında bulunan figürün bacakları kendi sağındaki figüre doğru dönüktür. Ancak bu durum karın bölgesinden itibaren yine karşısındaki figür gibi $\frac{3}{4}$ oranında kendi soluna doğru dönmesiyle değişir. Bilek üstü hizasından kırılmış olan sağ el ise karşısındaki ayaktaki erkek figürüne doğru uzatılmıştır. Figürün sol tarafındaki kırıktan dolayı sol kol görünmemektedir. İki giysi taşımakta olan oturan kadın figürünün alttaki kısa kollu giysisi bacaklarına kadar uzanmaktadır. İkinci giysi ise başı örtmekte göğüs hizasında sol el ile tutulmaktadır.

MS-2 nolu stelde, karşısındaki ayakta erkek figürü ile tokalaşır şekilde işlenmiş olan kadın figürünün benzer örneklerinden ilki, Smyrna'da bulunmuş olan ve Paris Louvre Müzesi'nde korunan, Ma 3425 envanter numaralı üçgen alınlıklı, ince işçilikli mezar stelinin, bezeme alanının sağ tarafında, arkalıksız (diphros), üzeri döşekli ve örtülü sandalyede oturan

⁵¹⁵ Fuchs 1969, 375 Res. 416; Linfert 1976, Lev. 52 No. 271-273.

⁵¹⁶ Pfuhl-Möbius 1977, 270.

⁵¹⁷ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 161 No. 1074.

⁵¹⁸ Pfuhl-Möbius 1977, 267.

kadın figürüdür⁵¹⁹. MS-2 nolu steldeki kadın figürünü, sağ bacağı ileride, sol bacağı geri çekmiş, ayaklarını beşik şeklinde bir ayakçak üzerine uzatmış, uzun khiton üzerine himation giyimli, dörtte üç olarak kendi soluna doğru dönük, sol kolu dirsekten bükük ve göğsü üzerinde eliyle himation'un kenarından tutan, himationu başına kadar çekilmiş, sağ eliyle karşısındaki giyimli erkekle tokalaşan Smyrna örneği ile karşılaştırdığımızda; kadının canlı ve hareketli elbise kıvrımlarına sahip olduğu, himationun vücudu sıkıca sarması sonucu gergin, plastik kıvrım yapısı olduğu görülmektedir. Smyrna örneğindeki figürün giysisi plastik, hareketli kumaş kıvrımlarına sahiptir. Her iki steldeki kadın figürünün de, göğüsleri hizasında sol elleri ile elbiselerini tutmaları ise ortak görünümüdür⁵²⁰. Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. erken 2. yüzyıla, Yaylalı tarafından ise İ.Ö. 2. yüzyılın 2. çeyreğine tarihlenen⁵²¹ Smyrna örneği ile yaklaşık aynı stile sahip, MS-2 nolu steldeki figür, yumuşak ve hareketsiz kıvrım yapısı ile İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreği (İ.Ö. 125-100) özellikleri taşımaktadır. Özellikle plastiklikten uzak, yüzeye yapışmış, ip görünümlü elbise kıvrımları göz önüne alındığında MS-2 nolu steldeki figürün daha geç bir tarihte yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

MS-2 nolu steldeki oturan kadın figürüne tipoloji ve elbise kıvrımları bakımından daha yakın örneklerden birisi, İstanbul Çatalca'da bulunmuş olan, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde korunan, 2798 envanter numaralı stelin ortasında, kalın minderli, basit bir sandalye üzerinde sağa dönük olarak oturan kadın figürüdür⁵²². Ayaklarını ayakçak üzerine koymuş, Khiton üzerine himation giyimli, giysisi göğsünü tam olarak örtmeyen, sağ kolu ile karşısındaki khiton giymiş erkek figürü ile tokalaşan, elbisesi üzerinde yatay, dikey ve çapraz şekilde kıvrımlar bulunan İstanbul örneği'nin giysisi, MS-2 nolu steldeki figürde olduğu gibi vücut üzerine yayılmış durumdadır. Bezeme alanının sağında solunda oturmaları, baş hizalarının farklı hizada olmaları dışında, her iki figürde yaklaşık olarak aynı stildedir. Perspektif derinliğin verilmesiyle, güçlü bir işçiliğe sahip olan İstanbul örneği, Pfuhl-Möbius tarafından olasılıkla İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreğine tarihlenendirilmiştir⁵²³ ve MS-2 nolu steldeki kadın figürü ile benzer dönem özellikleri göstermektedir. Side örneğinin yumuşak ve hareketsiz ip gibi giysi kıvrımlarında, zenginlik yanında şematize bir görünüm vardır. Side örneği özellikle sağ kol alt ve üst kısmında görüldüğü gibi kıvrımların doğallıktan uzaklaşarak yapay bir görünüm almasıyla İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreğine (İ.Ö. 125-100) tarihlendirilmelidir.

⁵¹⁹ Pfuhl - Möbius 1977, 271. Lev. 164 No. 1096; Yaylalı 1979, 162 vd. Kat. No. 69.

⁵²⁰ MS-1 ve MS-2 nolu stellerdeki oturan kadın figürlerinin elbise tutuş şeklinin aynısını İ.Ö. erken 2. yüzyıla tarihlenen Smyrna'dan ayakta bir başka figürde de görebiliriz. Bkz. Pfuhl - Möbius 1977, 263. Lev. 157 No. 1052.

⁵²¹ Pfuhl-Möbius 1977, 271; Yaylalı 1979, 58.

⁵²² Pfuhl - Möbius 1977, 265 Lev. 160 No. 1065; Fıratlı 1964, Lev. XLII, 176.

⁵²³ Pfuhl-Möbius 1977, 265.

MS-2 nolu steldeki tokalaşan kadın figürüne göre daha geç örnek ise, Eresos'ta bulunmuş olan ve Eresos Arkeoloji Müzesinde korunan, 139 envanter numaralı mezar steli üzerindeki, khiton üzerine himation giyimli, oturan kadın figürüdür⁵²⁴. Üstünde minder bulunan taburede oturan kadın figürü, karşısındaki giyimli erkekle tokalaşmaktadır. Ayaklarını ayakçak olmaksızın doğrudan zemine uzatmış olan Eresos örneği ile MS-2 nolu steldeki kadın figürü, baş hizalarının farklı hizada olmaları ve sağ ellerini karşılıksaki ayakta duran erkekle tokalaşmak için uzatıyor olmaları bakımından benzer görünüme sahiptirler. 139 envanter numaralı mezar steli üzerindeki figürün, elbise kıvrımları basit, yüzeysel ve yapay hale gelmiş olması ile İ.Ö. 1. yüzyıl stiline uygundur. Eresos örneği Pfuhl-Möbius tarafından iyi işçiliği göz önünde alınarak, Geç Hellenistik çağ içinde İ.Ö. 1. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁵²⁵. MS-2 nolu steldeki oturan kadın figürü, elbise kıvrımları ve stilistik açıdan karşılaştırıldığında, Eresos örneğindeki kadın figüründen daha erken dönem özellikleri taşımaktadır.

Sonuç olarak; bezeme alanının sağ tarafında oturmaları, karşılarında ayakta duran erkek figürleri ile sağ elleri ile tokalaşmaları, oturan figürlerle, ayaktaki figürlerinin başlarının aynı hizada işlenmemesi, göğüsleri hizasında sol elleri ile elbiselerini tutmaları gibi ortak görünümlere sahip, MS-1 ve MS-2 nolu stellerdeki oturan kadın figürleri elbise kıvrımları ve duruşları bakımından farklılıklar göstermektedir. Arkalıklı koltukta (thronos) oturan MS-1 nolu steldeki figür, hareketleri, yumuşak plastik elbise kıvrımları, ince uzun vücut yapısı göz önüne alındığında daha çok İ.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısı (İ.Ö. 150-125) özellikleri taşımaktadır. MS-2 nolu steldeki figür ise, yumuşak, hareketsiz ve yüzeye yapışmış ip görünümlü elbise kıvrımları ve duruşu ile İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreği (İ.Ö. 125-100) özellikleri göstermektedir. MS-2 nolu steldeki figürün daha geç bir tarihte yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

⁵²⁴ Pfuhl-Möbius 1977, 268 Lev. 162 No. 1078.

⁵²⁵ Pfuhl-Möbius 1977, 268.

2.2.2.3. Diğer Oturan Kadınlar

Çalışmamıza konu Side Müzesi stellerinde, MS-4, MS-7, nolu stellerdeki khiton üzerine himation giyimli oturan kadınları belirli bir tip altında toplayamadığımızdan tekil örnekler olarak ele almayı uygun görmekteyiz.

MS-4 nolu stelde, erkek figürünün sağında oturan kadın figürü yer almaktadır. Baş ve bacakları profilden, gövdesi $\frac{3}{4}$ oranla yarı cepheden verilmiş olan propozisyonu bozuk figür arkalıklı bir koltuk üzerinde oturmaktadır. Kadının oturduğu bacakları tornalanmış arkalıklı koltuğun sadece ön bacağı görülebilmektedir. Oturma alanını oluşturan yatay elamanın üzerinde bir döşek, onun üzerindeki dikey elamanların üzerinde ise kadının sol kolunu yasladığı kolçak bulunmaktadır. Bacakları üst yapısına oranla daha uzun işlenmiş olan oturan kadın figürü, sağ kolunu ayaktaki erkek figürüne doğru uzatmıştır ve ona dokunmaktadır. Saçı topuz olan oturan kadın figürünün sol bacağına alt bölümünde birbirine paralel birkaç çizgisel elbise kıvrımı takip edilebilmektedir. Pfuhl-Möbius, benzer tipte figürlü stelleri, oturan kadın ve ayakta erkek grubunda sınıflandırmaktadır⁵²⁶.

MS-4 nolu steldeki arkalıklı taht'ta (thronos) oturan kadın figürüne konu, tipoloji ve giysi bakımından paralel bir örneğe rastlanılamamıştır. Propozisyonu bozuk figürün karnında elbise tomarı görülmektedir. Sol bacağı yanında etkinliğini kaybetmiş birkaç şematik kıvrım görülen, saçlı topuz⁵²⁷ figürün, İ.Ö. 138/137'ye tarihlenen Kleopatra - Dioskurides⁵²⁸ grubunundan daha geç bir tarihten olması gerekmektedir. Yerel işçilikli, birbirine paralel, hareketsiz, şematik, sert ve yüzeysel kıvrımlara sahip, MS-4 nolu stel olasılıkla İ.Ö. 1. yüzyılın ilk yarısında (İ.Ö. 100-50) yapılmış olmalıdır. Ayrıca figürlerin başları statülerini gösterir şekilde aynı hizada işlenmiştir⁵²⁹.

Oturan kadın ve ayakta erkek grubunda sınıflandırılan mezar stellerinde, Klasik Dönem örnekleri⁵³⁰ dışında figürler genelde birbirlerine dokunmamaktadırlar. Ancak MS-4 nolu stelde oturan kadın figürü karşısındaki erkek figürüne dokunarak anlatımı zenginleştirmektedir. Elin sırta dokunması gestusu teselli anlamlı olabileceği gibi ölen kişiye bağlılığın ifadeside olabilir. Bu sahnede ayaktaki erkek figürü olasılıkla oturan kadının eşi ya

⁵²⁶ Pfuhl-Möbius 1977, 254 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 152 No. 1010, 1008, 1007, 1012, 1011, Lev. 153 No. 1013, 1014, 1019, 1023, 1021, 1022, Lev. 154 No. 1020, 1028, 2073, 1032, 1030; Atalay 1988, Lev. 23 Kat. No. 39;; Couilloud 1974, No. 167, 170, 169, 174, 173; Diepolder 1931, Lev. 22; Kaltsas 2002, No. 634; Yaylalı 1979, Kat. No. 35.

⁵²⁷ Topuz saçlı oturan kadın örnekleri için bkz. Pfuhl-Möbius 1977-1979, Lev. 133 No. 901, Lev. 159 No. 1063, Lev. 223 No. 1553.

⁵²⁸ Fuchs 1969, 375 Res. 416; Linfert 1976, Lev. 52 No. 271-273.

⁵²⁹ MS-4 nolu stel dışında, çalışma konumuz olan stellerin hiçbirisinde kadınlar yükseklik olarak erkeklerle aynı seviyede işlenmemişlerdir.

⁵³⁰ Clairmont 1993, No. 2.125, 3.279, 3.893.

da oğludur. El uzatma jesti ile kişiler arasında ölümün ötesinde bir bağlılık ifade edilmiş olmalıdır.

MS-4 nolu steldeki oturan kadın figürüne konu, kompozisyon ve tipoloji olarak benzemese de giysi ve Pfuhl-Möbius'un gruplandırması⁵³¹ doğrultusunda yaptığımız değerlendirme sonucunda; karşılaştırma örneklerimizden ilki olasılıkla Batı Anadolu menşei olup, günümüzde Viyana'da Kunsthistor Museum'da korunan, mezar stelinin sağ tarafında arkalıklı koltukta oturan kadın figürüdür⁵³². Sağ eli oturduğu sandalyenin sol kolçağı üzerinde, sol eli ile himation'un başının solundaki ucunu tutan, ayaklarını yüksekçe bir ayakçak üzerine uzatmış kadın figürü, MS-4 nolu stelden farklı olarak karşısında ayakta duran erkek figürüne dokunmamakta ve başları aynı hizada durmamaktadır. Her iki figürde arkalıklı koltukta oturmaktadır. Yumuşak işçiliği göz önünde bulundurularak Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen⁵³³ Kunsthistor Museum'da korunan steldeki oturan kadın figürü ile MS-4 nolu steldeki kadın figürü karşılaştırıldığında, plastik görünümünden uzak, şematik elbise kıvrımlarına sahip MS-4 nolu steldeki figürün daha geç bir tarihte yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

MS-4 nolu steldeki oturan kadın figürüne elbise kıvrımları açısından daha yakın örnek, Lesbos Adasındaki Antissa yerleşimi yakınında denizde bulunmuş olan ve Hag. Antonios Kilisesinde avlu duvarında kullanılmış olan mezar stelinin, bezeme alanının solunda cepheden oturan kadın figürüdür⁵³⁴. Figürlerin sol tarafından başlayıp sağa doğru yükselerek ilerleyen şematik elbise kıvrımları takip edilebilmektedir. Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 1. yüzyıla tarihlenen⁵³⁵ Lesbos örneğindeki figür ile MS-4 nolu steldeki profilden oturan kadın figürü elbise kıvrımları bakımından benzer dönem özellikleri göstermektedir. Side örneği, Lesbos örneğinden belki de 15-20 yıl önce, İ.Ö. 100-50 arasında yapılmış olmalıdır.

MS-4 nolu steldeki oturan kadın figürüne göre daha geç örnek ise, buluntu yeri bilinmeyen, 1970 yılında Londra'da bir müzayade de görülen, envanter numarasız stelin bezeme alanının sol tarafında oturan, Roma şematiğine sahip kadın figürüdür⁵³⁶. Khiton ve himaton giyimli figürün kalın elbisesi, ağır, hantal ve şematik kıvrımlara sahiptir. Elbise kıvrımları ince, uzun figürün vücut hareketine göre şekillenmemiştir. Pfuhl-Möbius tarafından

⁵³¹ Pfuhl-Möbius, benzer tipte figürlü stelleri, oturan kadın ve ayakta erkek grubunda sınıflandırmaktadır. Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, 254 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 152 No. 1007 vd. 1010-1012 Lev. 153 No. 1013 vd. 1019, 1021-1023, Lev. 154 No. 1020, 1028, 1030, 1032, 2073.

⁵³² Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 152 No. 1010.

⁵³³ Pfuhl-Möbius 1977, 255.

⁵³⁴ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 154 No. 1020.

⁵³⁵ Pfuhl-Möbius 1977, 256 vd.

⁵³⁶ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 152 No. 1012.

Erken İmparatorluk Dönemine tarihlenen⁵³⁷ duruşu kuru ve hareketsiz Londra-Müzayade örneğindeki figür ile MS-4 nolu steldeki oturan kadın figürü elbise kıvrımları ve stilistik açıdan karşılaştırıldığında, Side örneğinin daha erken dönem özellikleri taşıdığı görülmektedir.

MS-7 nolu stelde, ayaktaki kadın figürünün solundaki kadın figürü arkalıklı bir taht üzerinde oturmaktadır. Üst gövde büyük oranda seyirciye doğru dönmüş olmasına karşın alt gövde $\frac{3}{4}$ oranda ayakta duran figüre doğru yönelmiştir. Aşınmalara rağmen bir ayakçağın varlığı kabul edilmelidir. Figürün sağ kolu koltuk kolçağına yaslanarak dirsekten kıvrılmış ve çene altında giysisini kavramaktadır. Sol kol ise karın üzerinde uzatılmıştır. Yoğun aşınmalara karşın bu figüründe khiton ve himation giydiği ayaklara kadar uzun giysisi, kıvrımları ve sol bacak üzerindeki himation kıvrımlarından anlaşılmaktadır. Pfuhl-Möbius, benzer tipte figürlü stelleri, oturan kadın ve ayakta kadın grubunda ele almaktadır⁵³⁸.

MS-7 nolu stelde, yüksek sosyal statü göstergesi olarak zengin giysili olarak arkalıklı koltukta oturan kadın figürüne konu, kompozisyon ve tipoloji olarak benzer örneklerinden ilki, beyana göre Likya kaynaklı, olasılıkla elmalı civarında bulunmuş olan ve Ludwig Kolleksiyonunda yer alan 245 Numaralı (Nr. 245) mezar stelinin, bezeme alanının sol tarafında oturan kadın figürüdür⁵³⁹. Nr. 245'te zemine paralel olarak yerleştirilen koltuk, ayakçak ve sandığın aksine heriki kadın figüründe $\frac{3}{4}$ dönük olarak verilmiştir. Figürlerin işlenişinde derinlik görülmektedir. Oturan kadın figürünün güçlü vücut dönüşü göze çarpmaktadır. Giysi ise vücudu sıkı bir şekilde sarmakta ve böylece vücut uzuvları açıkça görülebilmektedir. Küçük parçalı ve derin elbise kıvrımları MS-7 nolu steldeki oturan kadın figüründe olduğu gibi vücut hatlarını kapatmamakta, güçlü bir plastik hacim ve canlılık göstermektedir. Etkili zıt vücut hareketleri ve duruşları ortak görünüme sahiptir. Stilistik özellikleri yanında genel tarzı ile Nr. 245 Kânel tarafından İ.Ö. 2. yüzyıl ortalarına yaklaşık olarak İ.Ö. 170-140 arasına tarihlendirilmiştir⁵⁴⁰. Alışılmışın dışındaki keskin ve çizgisel tarz plastik hacime rağmen kabartmaların genel karakteristiğini yansıtmaktadır. Nr. 245 ile benzer stil, hareket ve elbise yapısına sahip, Pudicitia tipinin değişik bir varyasyonu olarak üretilmiş olabilecek MS-7 nolu steldeki oturan figür, daha çok İ.Ö. geç 2. yüzyıl özellikleri

⁵³⁷ Pfuhl-Möbius 1977, 255.

⁵³⁸ Pfuhl-Möbius 1977, 251 vd. Benzer örnekler için bkz. Lev. 149 No. 989-993 Lev. 150 No. 994-997 Lev. 151 No. 998; Diepolder 1931, Lev. 51; Clairmont 1993, No. 2.464; Kaltsas 2002, No. 404; Kânel 1990, 289 vdd. Lev. 31.1 ve 31.2; Yaylalı 1979, Kat. No. 10, Kat. No. 117.

⁵³⁹ Kânel 1990, 283 vdd. No. 245. Bu kabartma Likya Hellenistik mezar sanatı örneklerinin en kaliteliyelerinden birisidir ve bölge sanatını zenginleştiren önemli bir eserdir.

⁵⁴⁰ Kânel 1990, 284.

taşımaktadır. Çünkü geç 2. yüzyılda parçalı, derin elbise kıvrımlarının vücut uyumu ve giysi işlenişindeki detay kaybolmaktadır.

MS-7 nolu steldeki oturan kadın figürüne tipoloji, elbise kıvrımları ve basit işçiliğe rağmen oldukça hacimli bir yapıya sahip olması bakımından daha yakın örnek, Ludwig Kolleksiyonunda ve müzesinde yer alan BS 246 envanter numaralı Zowaleima'nın mezar steli⁵⁴¹ üzerinde yer alan oturan kadın figürüdür⁵⁴². Oturan kadın figürü ve ona bakmakta olan ayaktaki kadın figürü naiskos formlu, Pamphylia kökenli kabartmanın ana figürleridir. Uzun kollu bir khiton ve başlarını örtecek şekilde uzun bir kumaş parçasına sahip her iki kadın figürde pudicitia duruşlarıyla da birbirlerine benzemektedirler. Kabartma zeminin solunda zemine çapraz yerleştirilmiş sandalye üzerinde oturur vaziyette betimlenmiş olan BS 246 envanter numaralı stel üzerindeki figürün sandalyesinin görünen bacakları MS-7 nolu stelde olduğu gibi tamamen gerçek örnekleri yansıtır şekilde verilmiştir⁵⁴³. Her iki örnekte de kolun dayandığı destek oturur vaziyetteki sphenks tarafından taşınmaktadır⁵⁴⁴ ve figürler ayakçak üzerine basmaktadır. BS 246 envanter numaralı stel üzerindeki oturan kadın figürü ve MS-7 nolu steldeki oturan kadın figürü çok detaylı çalışılmamış olup, çizgisel işlenmişlerdir. Basit işçiliklerine rağmen oldukça hacimli bir yapıya, doğal bir orana ve zıt dönüşe sahiptirler. Stilistik özellikleri derin mekan verilmesiyle BS 246 envanter numaralı stel, Känel tarafından İ.Ö. 150-120 arasına tarihlendirilmiştir⁵⁴⁵. BS 246 envanter numaralı stel üzerindeki oturan kadın figürüne konu, kompozisyon ve tipoloji olarak benzer dönem özellikleri gösteren MS-7 nolu steldeki oturan kadın figürü İ.Ö. 130-120 civarında yapılmış olmalıdır.

MS-7 nolu steldeki oturan kadın figürüne göre daha geç örnek ise, Olasılıkla Pamphylia Bölgesi içinden Aspendos kökenli olan ve özel bir kolleksiyonunda bulunan Sbardia⁵⁴⁶ Tateis'in mezar steli⁵⁴⁷ üzerinde, bezeme alanının tamamını kaplayan oturan kadın figürüdür⁵⁴⁸. MS-7 nolu steldeki oturan kadın figüründen farklı olarak bezeme alanının sağında, sola yönelik olarak oturan ve sağ eli ile oturduğu sandalyenin kolçağını tutan, oturan

⁵⁴¹ Känel'e göre Zowaleima ismi olasılıkla yerli formda yazılmıştır. Zowaleima ismi ve eserin stili Aspendos'a işaret etmektedir. Bkz. Känel 1990, 290 vd.

⁵⁴² Känel 1990, 289 vdd. Lev. 31.1.

⁵⁴³ MS-7 nolu stelde sandalyenin sol kolçağı ve arkada kapı motifi görünmemektedir.

⁵⁴⁴ MS-7 nolu stelde çökmüş vaziyetteki sphenks tasviri kısmen belirgindir. MS-1 ve MS-7 nolu stellerde olduğu gibi sandalyenin öndeki ayağının üzerinde oturur vaziyette sphenks tasviri oldukça nadir görülmektedir. Bkz. dn. 506.

⁵⁴⁵ Känel 1990, 290.

⁵⁴⁶ Känel'e göre Sbardia ismi olasılıkla Pamphylia diyalektiğinde yerli formda yazılmıştır. Sbardia ismi, eserin form ve ikonografisi Aspendos'a işaret etmektedir. Bkz. Känel 1990, 294 vd.

⁵⁴⁷ Känel'e göre Zowaleima ismi olasılıkla yerli formda yazılmıştır. Zowaleima ismi ve eserin stili Aspendos'a işaret etmektedir. Bkz. Känel 1990, 290 vd.

⁵⁴⁸ Känel 1990, 293 vdd. Lev. 31.2

kadın figürü khiton üzerine manto giymiştir, başı ise takke⁵⁴⁹ ile kaplıdır. Sandalye ayaklarının ince işçiliği, arkalıkların biçimi, kolun dayandığı desteğin oturur vaziyetteki sphenks tarafından taşınması⁵⁵⁰ ve figürlerin ayakçak üzerine basmaları her iki örnekte ortak görünüme sahiptir. Her iki kadın figüründe arkalıklı koltuklarına çapraz oturmaları belirli bir derinlik izlenimi vermektedir. Bu tarz figür düzenlemesi İ.Ö. geç 2. yüzyılı işaret etsede, Sbardia Tateis'in Mezar steli⁵⁵¹ şematik işçiliği, tipik pudicitia duruşu göz önünde bulundurularak Känel tarafından İ.Ö. erken 1. yüzyıla (İ.Ö. 100-50) tarihlendirilmiştir⁵⁵². MS-7 nolu steldeki oturan kadın figürü, duruşu, elbise kıvrımları, hacimli yapısı, İ.Ö. 140/130'ları anımsatan yumuşak stiliyle Sbardia Tateis'in Mezar steli'nden daha erken dönem özellikleri taşımaktadır.

Ayrıca MS-7 nolu steldeki oturan kadın figürünü, Aspendos'ta bulunmuş olan, 382 envanter numarası ile Antalya Müzesi'nde korunan mezar stelindeki, khiton üzerine himation giyimli, cepheden oturur vaziyetteki kadın figürü⁵⁵³ ile de karşılaştırabiliriz. Aspendos örneğinin metal sertliğindeki işçiliği MS-7 nolu steldeki oturan kadın figürü ile aynı görünümde olup, bu durum olasılıkla atölye özelliğidir⁵⁵⁴. Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 1. yüzyılın ilk yarısına⁵⁵⁵, Känel tarafından İ.Ö. 100-50 civarına tarihlendirilen⁵⁵⁶ Aspendos örneği duruş, elbise kıvrımları ve stilistik açıdan karşılaştırıldığında, Side örneğinden daha geç dönem özellikleri göstermektedir.

MS-7 nolu steldeki oturan kadın figürü konu, tipoloji ve elbise kıvrımları bakımından değerlendirildiğinde; yerel taştan, naiskos formlu ve küçük boyutta yapılmış olması, kabartmaların yüzeysel ve keskin hatlı işçiliğe sahip olması, basit işçiliğe rağmen figürlerin oldukça hacimli bir yapıya sahip olmaları, doğal bir oranlama göstermeleri, başının geleneksel şekilde örtünmesi bakımından Pamphylia mezar stelleri için karakteristik özellikler

⁵⁴⁹ Sadece yüzün açıkta bırakıldığı bu örtü biçiminde kadınlar bir kenarı altında görünen bir terlik de taşımaktadırlar. Bu özel örtünme biçimi güney Anadolu'da Hellenistik Dönemden Geç Antik Döneme kadar karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Känel 1990, 287 dn. 20 vd.

⁵⁵⁰ MS-7 nolu stelde çökmüş vaziyetteki sphenks tasviri kısmen belirgindir. MS-1 ve MS-7 nolu stellerde olduğu gibi sandalyenin öndeki ayağının üzerinde oturur vaziyette sphenks tasviri oldukça nadir görülmektedir. Bkz. dn. 506.

⁵⁵¹ Benzer yapı Hamaxia'da bulunmuş olan, Alanya Müzesi'nde korunmakta olan, oturan kadın figüründe de görülmektedir. Bkz. Känel 1990, 294 vd. Lev. 32.2.

⁵⁵² Känel 1990, 294 vd.

⁵⁵³ Pfuhl-Möbius 1977, 230 vd. Lev. 132 No. 889; Känel 1990, 291 dn. 46.; Pfuhl-Möbius stelin Antakya Müzesinde korunduğunu belirtmiştir. Stel Antalya Müzesindedir ve 382 envanter numarası ile korunmaktadır.

⁵⁵⁴ MS-5 nolu stelde de metal sertliğindeki işçilik, form ve stil Aspendos atölyesini işaret etmektedir.

⁵⁵⁵ Pfuhl-Möbius 1977, 230 vd.

⁵⁵⁶ Känel 1990, 291.

taşımaktadır. Sahnenin altındaki yazıt⁵⁵⁷ aşınmış olduğundan kısmen okunabilmektedir⁵⁵⁸ ve olasılıkla Pamphylia diyalektiğinde⁵⁵⁹ yazılmış olmalıdır.

2.3. Çocuk ve Hizmetçi Figürleri

Mezar stelleri üzerinde ana figürler yanında, yardımcı figürler de yer almaktadır. Ana figüre eşlik eder şekilde çocuk ve hizmetçi figürü olarak karşımıza çıkan bu figürler kendilerine özgü duruş, giysi, tip ve boyutları bakımından önem taşımaktadırlar. Çalışmamıza konu Side Müzesi stellerinden, MS-1, MS-2, MS-6 ve MS-7 nolu stellerde ana figüre eşlik eden çocuk ya da hizmetçiler görülmektedir.

Mezar stelleri üzerinde çocuk ve hizmetçi figürlerinin nitelikli örnekleri Attika ve Anadolu'da karşımıza çıkmaktadır⁵⁶⁰. Çocuklar Klasik ve Hellenistik Dönem'de mezar stelleri üzerinde sık sık kuşlarla işlenmişlerdir⁵⁶¹. Bunun yanısıra çocukların, kaz, köpek, horoz ve diğer küçük evcil hayvanlarla birlikte gösterildiği mezar steli örnekleri de oldukça yaygındır⁵⁶². Çocuklar bu tip örneklerde genellikle yanlarındaki hayvanlara üzüm salkımı uzatır şekilde betimlenmişlerdir⁵⁶³. Bazı örneklerde ise MS-1 nolu stelde olduğu gibi çocuklar ellerinde üzüm salkımı tutmaktadırlar ve yanlarında bu defa köpek bulunmamaktadır. Bu motif bazı kabartmalarda değiştirilmiş, kaz veya köpek yerine, ikinci bir çocuk üzüm salkımına uzanırken gösterilmiştir⁵⁶⁴. Hellenistik Dönemde mezar stelleri üzerinde oldukça sevilerek işlenen bu konu, Attika mezar stellerinde Klasik Dönem'den itibaren bilinmektedir⁵⁶⁵. Hellenistik Dönem'de, özellikle küçük kız çocuklarının mezar stellerinde, köpek kendisine bir şey uzatılmadığı halde sahibine doğru sıçrama yapmaktadır⁵⁶⁶. Mezar taşlarında köpeğin ölen kişiye doğru sıçraması veya yönelmesi Geç Arkaik Dönem'den beri bilinmektedir⁵⁶⁷ ve köpek motifi hem koruyucu, hem de oyun olarak kullanılmış olmalıdır⁵⁶⁸.

⁵⁵⁷ Δ Ι εὐνοῦς [...?] eon kızı D[....]ın (mezar steli)

⁵⁵⁸ Kızın ismi okunamamaktadır. Babasının isminde ise Κλέων, Νέων, Θέων, Λέων vb. söz konusu olabilir.

⁵⁵⁹ Pamphylia diyalektiği için bkz. Brixhe-Tekoğlu 2000, 4 vdd. yazıt no. 259; Tekoğlu 2006, 75 vdd.

⁵⁶⁰ Atalay 1990, 285 dn. 1-3; Hanfmann v.d. 1960, 49 vd.; Pfuhl-Möbius 1977, 197 vdd.

⁵⁶¹ Atalay'a göre bunun nedeni kuşların ölü ruhu ile bağlantılı olduğuna inanılmasıdır. Bkz. Atalay 1990, 286.

⁵⁶² Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 109-117.

⁵⁶³ Yanındaki hayvana üzüm salkımı uzatan en erken örnek İ.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen Rhodos Steli'dir. Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 110 No. 733.

⁵⁶⁴ Atalay 1990, 286 dn. 6.

⁵⁶⁵ Atalay 1990, 286; Conze 1900, No. 960, 964, 966, 967, 970, 979, 980, 981; Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 109-113; Yaylalı 1979, 51.

⁵⁶⁶ Atalay 1990, 286; Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 64 No. 392, 395, 396, Lev. 65 No. 397.

⁵⁶⁷ Şahin 2000, 78; Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 4 No. 10, 12, 13.

⁵⁶⁸ Atalay 1990, 287 dn. 12; Arslan, sfenks, köpek gibi hayvanlar mezar taşı olarak veya stellerle birlikte koruyucu anlamda işlenmişlerdir. Bkz. Şahin 2000, dn. 544.

Gerek Klasik, gerekse Hellenistik Dönemlerde bu tür kompozisyonlar özellikle çocuklara ait mezar stellerinin yetişkinlerinkinden kolaylıkla ayırt edilmesine yardımcı olmaktadır⁵⁶⁹.

Mezar stelleri üzerinde tasvir edilen hizmetçi kız ve erkek çocuklar ile evin kendi çocuklarının kendilerine özgü duruş, giysi ve tipleri bulunmaktadır. Örneğin Hellenistik Dönem'e ait stellerde kız çocukları iyi giyimleriyle, hizmetçilerden hemen ayrılmaktadır. Bunlar genellikle manto ve şal gibi değişik üst giysilere sahiptirler⁵⁷⁰ ve hizmetçi çocuklardan daha büyük gösterilmiş olmaları ile ayırt edilebilmektedirler⁵⁷¹. Erkek çocuklar ise, khiton ve khlamys⁵⁷² giysili olabildiği gibi yarı çıplak ya da çıplak⁵⁷³ tasvir edilebilmektedir.

Çocuklar arasında tip olarak bir birlik görülmez. Genelde tipler büyüklerinkinden kopya edilmişlerdir⁵⁷⁴. Giydikleri elbiseler yaşlarına uygun olabildiği gibi, bazen de yetişkinlerin aynısıdır⁵⁷⁵. Yetişkinlerde olduğu gibi khiton üzerine himation giyen çocuklar, boyutları ve ana figürle bağlantıları sayesinde hizmetçi çocuklardan farklılık gösterirler ve hizmetçi çocukların giysileri ve duruşları efendilerine benzese de, aralarındaki seviye farkı belli olsun diye her zaman boyutça küçük yapılmışlardır⁵⁷⁶. Erken dönem kabartmalarının tersine, özellikle Hellenistik Dönem sonları ve devamında, mezar stelleri üzerinde betimlenen çocukların boyutlarında küçülme görülmektedir⁵⁷⁷. Horn, Anadolu-İon stellerinde çocuk ve hizmetçilerin efendileriyle aralarındaki seviye farkı belli olsun diye, boyutça onlardan daha küçük yapıldıklarını ileri sürmektedir⁵⁷⁸. Ayrıca ana figürün yanında küçük olarak betimlenen bu figürlerin genç mi çocuk mu olduklarını ayırt edebilmek oldukça güçtür.

Kadının yanında kız, erkeğin yanında erkek olarak verilen hizmetçi figürleri özellikle Geç Hellenistik Dönem mezar stellerinde giysileriyle çocuk figürlerinden ayrılmaktadır⁵⁷⁹. Genellikle erkek çocuklar kısa khiton, kızlar ise khiton üzerine himation giyimlidir⁵⁸⁰. Pfuhl-Möbius'a göre, hizmetçiler çocuklardan daha sade giyinmişlerdir ve ölçü olarak diğer

⁵⁶⁹ Atalay 1990, 287 dn. 10.

⁵⁷⁰ Atalay 1990, 287.

⁵⁷¹ Atalay 1990, 288 dn. 15.

⁵⁷² Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 132 No. 382.

⁵⁷³ Çocukların ve erkek hizmetçilerin çıplak görünümü, Attika mezar stellerinde sık görülmektedir. Bkz. Johansen 1951, 27 Res. 12.

⁵⁷⁴ Şahin 2000, 81.

⁵⁷⁵ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 43 No. 218. Burada Çocuğun duruşu, mantoyu sarış şekli ana figürün aynısıdır.

⁵⁷⁶ Saraçoğlu 1997, 62.

⁵⁷⁷ Ancak istisna örnekler de vardır. Ephesos Müzesi'nde sergilenen bir mezar stelinde, kadın figürünün yanında yer alan çocuk figürünün büyüklüğü Klasik Dönem'in Attika stellerini anımsatmaktadır. Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 78 No. 500; Atalay 1988, Kat. No. 12.

⁵⁷⁸ Horn 1972, 86 vd.

⁵⁷⁹ Atalay 1990, 288; Saraçoğlu 1997, 65.; Şahin 2000, 82; Yaylalı 1979, 51 vd.

⁵⁸⁰ Şahin 2000, 81.

figürlerden çok küçük görünümde işlenmişlerdir⁵⁸¹. Özellikle Geç Hellenistik Dönem’de hizmetçiler küçük işlenerek diğer figürlerle bir kontrast oluşturulmuştur⁵⁸².

Figürlerin ayırt edilmesinde, sosyal konumlarının ve aile bağlarının belirlenmesinde giysi yanında, duruş biçimi de belirleyici olmaktadır. Örneğin hizmetçi kız ve erkek çocuklar, kendilerine özgü duruş, giysi ve boyutlarıyla ana figürlerden ayrılırlar. Hizmetçiler ana figürün yanında itaatkar biçimde dururlar, onlara dokunmazlar⁵⁸³. Ayrıca boyutça daha küçüktürler. Çocuklar ise genellikle ana figürle aynı boyutta ve stilde işlenmişlerdir⁵⁸⁴. Hizmetçi çocuklarda görülen en yaygın duruş ellerin karın üzerine bağlandığı üzüntülü duruştur. Bu duruşta bacaklar bazen yana açık, bazende hareketli bacak hareketsizin önüne atılmış şekildedir. Cepheden verilmiş olanlar yanında büyük çoğunluğu profilden verilmiştir. En belirgin ve sık rastlanılan tip ise hiçbir şey yapmadan, çerçeve kenarına yaslanmış biçimde dinlenir durumda olanlardır. Hizmetçi çocuklar eğer pudicitia tipinde değilse, ellerinde mezar sahibine ait kalathos, pyxis, mücevher kutusu, iğ öreke, rulo sandığı gibi nesnelere tutmaktadırlar⁵⁸⁵. Bazen de palmye, çelenk ya da mızrak tutar şekilde karşımıza çıkan hizmetçi erkek çocuklar en çok eğitim ya da jimnastik ile ilgili silah, rulo, yazı takımları gibi⁵⁸⁶ cinsiyete göre farklılık gösteren eşyaları⁵⁸⁷ taşıırken görülmektedir. Bunlar belirli tipler olmayıp, hizmetçi çocukların tipleri ya da ellerinde tuttukları eşyalar yapıldıkları atölyeye ve ustaya göre değişiklik göstermektedir⁵⁸⁸. Roma Döneminde ise Hellenistik dönemden farklı olarak yardımcı figürler ellerinde ölüye ait eşya taşımazlar⁵⁸⁹.

MS-1 nolu stelde, Oturan kadın figürü ve taht kısmen betimlemenin sağ kısmına işlenmiş bir çocuk figürü tarafından kapatılmaktadır. Kadın figürünün kalça hizası yüksekliğindeki bu çocuk figürünün üst gövdesi çıplaktır. Oldukça tombul yapıdaki figür dirsekten kıvrılarak yüz hizasına kadar kaldırdığı sağ elinde yuvarlak bir nesne, olasılıkla bir meyve tutmaktadır. Sol omzu ile kabartma çerçevesine yaslanmış olan figürün sol elinde büyük bir üzüm salkımı bulunmaktadır. Kalça kendi sağına doğru aşırı bir şekilde çekilmiş olup, figürün sağ ayağı taşıyan, dizden kıvrılarak geriye doğru atılan sol ayağı ise dengeleyen ayak olarak betimlenmiştir. Her iki ayağın cepheden verilmesi kalçanın aşırı dışa açılımının

⁵⁸¹ Atalay 1990, 288 dn. 21; Pfuhl-Möbius 1977, 67.

⁵⁸² Atalay 1990, 291.

⁵⁸³ Yardımcı figürlerin, ana figürlerle duygusal bağ oluşturacak bir iletişim kurmamaları, bunların evin kendi çocukları değil hizmetçi çocuklar olduklarını düşündürmektedir.

⁵⁸⁴ Şahin 1994, 77 vdd.

⁵⁸⁵ Atalay 1990, 289. Benzer örnekler için bkz. Johansen 1951, 17, Res. 5; Pfuhl-Möbius 1977, 69 dn. 294; Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 26 No. 109 Lev. 60 No. 364, 370, Lev. 68 No. 413, 414, 415, 417, Lev. 69 No. 418, 419, 420, Lev. 70 No. 424, 428, 429 vd.

⁵⁸⁶ Möbius 1977, Lev. 55 Lev. 56.

⁵⁸⁷ Fıratlı 1965, 298 vd.

⁵⁸⁸ Yaylalı 1979, 53.

⁵⁸⁹ Şahin 2000, 82.

nedeni figürün bağımsız bir şekilde ayakta durmayı, yaslanmış olarak betimlenmesinden kaynaklanmaktadır. Kısmen aşınmış olan baş üzerinde ince iççilikli saç ve yüz betimlemesi göze çarpmaktadır. Giysi sol omuz üzerinde tutturulmuş olup, göbek deliğini açıkta bırakacak şekilde figürün sağ kalçasına doğru uzanmaktadır. Figür cephesinde kenar çizgisi izlenebilen giysi sağ bacak diz altına kadar uzanıp sol dizi açıkta bırakmaktadır.

MS-1 nolu steldeki ayaktaki çocuk figürüne konu, kompozisyon ve tipoloji olarak benzemese de giysi ve duruş gelişimini daha iyi görebilmek için karşılaştırma örnekleri vermek yerinde olacaktır. Karşılaştırma örneklerimizden ilki Smyrna'da bulunan, Paris Louvre Museum'da korunan, MA 3300 envanter numaralı mezar steli üzerinde ayakta elinde üzüm salkımı tutan çocuk figürüdür⁵⁹⁰. MS-1 nolu steldeki çocuk figürü ile Smyrna örneğindeki çocuk figürü değişik motiflerde olmalarına karşın her ikisinin de ayakta durması, ellerinde üzüm salkımı tutmaları ve bacaklarının güçlü hareketi benzemektedir. Pfuhl-Möbius ve Yaylalı tarafından güçlü ışık gölge etkisi, giysisinin kalın kumaştan ve az kıvrımlı olmasına karşın vücuda sarılışı ve etkili görünümünü ile İ.Ö. erken 2. yüzyılın ortasından önceye tarihlenen⁵⁹¹ Smyrna örneği ile MS-1 nolu steldeki çocuk figürünü birlikte değerlendirdiğimizde, Side örneği daha çok İ.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısı (İ.Ö. 150-125) özellikleri taşımaktadır. Özellikle figür hareketleri, yumuşak plastik elbise kıvrımları, dolgun vücut yapısı göz önüne alındığında MS-1 nolu steldeki çocuk figürünün daha geç bir tarihte yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

MS-1 nolu steldeki çocuk figürü için diğer bir karşılaştırma örneğimiz, Efes Panayır Dağı'nın güney-doğu yamacında bulunmuş olan ve Efes (Selçuk) Müzesi'nde korunan, 2584 envanter numaralı mezar stelinde betimlenen kısa kollu khiton üzerine himation giymiş olan ayaktaki genç figürüdür⁵⁹². Ağırlığını sağ ayağı üzerine vererek, ayaklarını hafifçe açmış ve sol ayağını serbest bırakmış olan Efes örneğinin manto kıvrımları karın üzerinden geçerek sol kolundan aşağı doğru sarkmaktadır. Sol avucunda bir kuş tutmakta olan figür, sağ eliyle tuttuğu üzüm salkımını da sıçrar durumdaki köpeğine uzatmaktadır. Köpeğin arka tarafında sunak biçiminde bir kaide ve onun üzerinde bir Herme bulunmaktadır. Pfuhl-Möbius⁵⁹³ ve Atalay⁵⁹⁴ tarafından İ.Ö. 2. yüzyıl ortasından az sonraya tarihlendirilmiş olan Efes örneğindeki figür ile MS-1 nolu steldeki çocuk figürü, elbise kıvrımları bakımından benzer dönem özellikleri göstermektedir. Side örneği İ.Ö. 150-125 arasında yapılmış olmalıdır.

⁵⁹⁰ Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 113 No. 766; Yaylalı 1979, 170 vd. Kat. No. 77

⁵⁹¹ Pfuhl-Möbius 1977, 204 vd.; Yaylalı 1979, 61.

⁵⁹² Pfuhl - Möbius 1977, 198 Lev. 110 No. 731; Atalay 1988, 40 Kat. No. 2.

⁵⁹³ Pfuhl - Möbius 1977, 198. Lev. 110 No. 731

⁵⁹⁴ Atalay 1988, 25. 34 vd. Kat. No. 2.

MS-1 nolu stelde, sol elinde büyük bir üzüm salkımı tutan çocuk figürüne göre daha geç örnek ise, Yenice, Mustafakemalpaşa'da bulunmuş olan ve Bursa Arkeoloji Müzesi'nde korunan, 3103 envanter numaralı mezar steli üzerindeki, ikinci resim alanında diphros üzerinde Protopudicitia tipinde oturan kadın figürünün karşısında, ellerinde üzüm salkımı tutan çocuk figürleridir⁵⁹⁵. Ellerinde üzüm salkımı tutmaları bakımından benzer görünüme sahip, 3103 envanter numaralı mezar steli üzerindeki figürlerin, elbise kıvrımlarının oldukça basit, şematik, yüzeysel ve yapay hale gelmiş olması İ.Ö. 1. yüzyıl stiline uygundur. Bu şekilde yapay olan, figürlerin hareketinden kaynaklanmayan şematik kıvrım yapısı İ.Ö. 2.yüzyılın sonlarına doğru görülmeye başlanır ve İ.Ö. 1.yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaşır. Bursa örneği Şahin tarafından kıvrım yapısı ve figür hareketleri göz önüne alınarak İ.Ö. 1.yüzyılın ikinci yarısı içinde İ.Ö. 30/20 civarına tarihlendirilmiştir⁵⁹⁶. MS-1 nolu steldeki çocuk figürü, elbise kıvrımları ve stilistik açıdan karşılaştırıldığında, Bursa örneğindeki çocuk figürlerinden daha erken dönem özellikleri taşımaktadır.

MS-2 nolu stelde, silmeler arasında yaklaşık 4 cm. derinlikteki zemin üzerinde biri oturur diğeri ayakta iki yetişkin figürü yer almaktadır. Bu sahnenin altında daha belirsiz iki küçük figür daha tasvir edilmiştir. Olasılıkla bu figürler çocuk hizmetçilerdir. Stel yüzeyinin sivri uçlu bir keski ile düzeltilmesi nedeniyle figürlerin bazı nitelikleri saptanamamaktadır. Tahrip olmuş durumdaki sahne üzerinde, görüldüğü kadarıyla soldaki ayaktaki erkek figürünün alt tarafında pudicitia tipinde erkek hizmetçi çocuk⁵⁹⁷, sağdaki oturan kadın figürünün alt tarafında ise uzun etekli kız hizmetçi çocuk figürü seçilebilmektedir. MS-2 nolu steldeki ayaktaki hizmetçi çocuk figürleri konu, kompozisyon ve tipoloji olarak belirgin olmadığından karşılaştırma örnekleri verilememiştir. Ancak figürlerin bezeme alanının alt tarafında işlenmiş olmaları hizmetçi çocuklar oldukları düşüncesini güçlendirmektedir. Kadın figürünün yanında kız hizmetçi, erkek figürünün yanında ise erkek hizmetçi bulunması tipik bir durumdur⁵⁹⁸. Görüldüğü kadarıyla yarı çıplak durumdaki hizmetçi erkek çocuk figürünün ayakları çapraz vaziyettedir. Bu duruş tipik hizmetçi duruşudur. Önceleri Attika mezar stellerinde görülen bu jest Geç Hellenistik Dönem'de oldukça yaygındır⁵⁹⁹.

MS-6 nolu stelde, çapraz duruşlu erkek figürünün ayağının solunda, sırtı kadın ve erkeğe dönük, çıplak, sağ eli çenesinde, düşünceli erkek çocuk figürü yer almaktadır. Sol elinde bir çiçek demeti tutmakta olan çocuk figürü üzüntü jesti içinde tasvir edilmiştir. Boyut olarak çok küçük yapılmış olan figürün sol ayağı sağ ayağı altında betimlenmiştir.

⁵⁹⁵ Cremer 1991, Lev. 27 UMiS 8; Şahin 2000, Levha L, KA 10; Pfuhl-Möbius 1979, 504 No. 2094.

⁵⁹⁶ Şahin 2000, 78. 195.

⁵⁹⁷ Yaylalı 1979, 52.

⁵⁹⁸ Atalay 1990, 289.

⁵⁹⁹ Atalay 1990, dn. 24.

MS-6 nolu steldeki erkek çocuk figürünün başını sağ koluna yaslamış olması bilinen bir yas duruşudur. Ancak oturan hizmetçi çocuk figürüne konu, kompozisyon ve tipoloji olarak Atina Ulusal Müzesi'nde korunan, 869 envanter numaralı İllissos steli⁶⁰⁰ üzerindeki küçük hizmetçi figürü dışında benzer bir örneğe rastlanılmadığından karşılaştırma örnekleri verilememektedir. İ.Ö. 340 civarına tarihlenen İllissos steli üzerindeki hizmetçi çocuk bir anıtın basmağında oturmakta olup tamamen kapanmıştır ve uzun uzun ağlamaktadır⁶⁰¹. MS-6 nolu steldeki hizmetçi çocuk figürü çıplak oluşu, üzüntü duruşu içinde olması ve bezeme alanının köşesine sıkıştırılmış olması bakımından İllissos steli üzerindeki figüre benzemektedir. Ancak Side örneğindeki figür ayakları çapraz atılmış vaziyetteki ayaktaki figürün arkasında değil önünde durmakta ve sol elinde bir çiçek demeti tutmaktadır. Üzüntü jesti içindeki her iki figürde de kendi kişisel üzüntülerinden çok ölen kişinin geride kalanlarına olan üzüntü simgeleniyor olmalıdır.

MS-7 nolu stelde, Koltuk önünde, özellikle baş kısmı büyük oranda tahrip olmuş küçük bir çocuk hizmetçi betimlemesi göze çarpmaktadır. Figür iki koltuk bacağı arasında konumlanmıştır. Ayak bileklerine kadar uzun bir giysi taşıyan figür kendi sol ayağını öne doğru atmıştır. Giysinin vücudu ve her iki kolu da içine alacak şekilde düzenlendiği görülmektedir.

MS-7 nolu steldeki olasılıkla kız olan hizmetçi figürü, sosyal statüsünü vurgular şekilde gösterişli bir koltukta oturmakta olan kadın figürünün, koltuğunun bacakları arasında cepheden giyinik olarak verilmiştir. Bu şekilde oturan kadın figürünün koltuğunun önünde konumlandırılmış olan hizmetçi figürlerinin benzer örneklerinde⁶⁰², hizmetçi figürü cepheden veya profilden işlenebilmektedir. MS-7 nolu steldeki hizmetçi figürü aşınmış olduğundan kollarının ne şekilde durduğu anlaşılamamaktadır. Ancak benzer örneklerde figürlerin Pudicitia duruşunda oldukları, karınları üzerinde ellerini birleştirdikleri ya da ellerinde kadını simgeleyen kalathos, ayna, takı kutusu, kumaş parçası gibi nesnelere tuttukları bilinmektedir. Ayrıca figürlerin genelde bacaklarının sabit olduğu, bazılarının ise sabit olan sağ bacakları önüne diğer bacaklarını çapraz attıkları ya da dinlenme etkinliği içinde çerçeve kenarına yaslandıkları görülmektedir. Hizmetçi kızların boyları ise, MS-7 nolu steldeki hizmetçi figüründe olduğu gibi genellikle kadının oturduğu arkalı /arkalıksız koltuğun ya

⁶⁰⁰ Kaltsas 2002, 193 No. 382.

⁶⁰¹ Rühfel 1984, 142 Res. 58.

⁶⁰² Benzer örnekler için bkz. Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 135 No. 906, Lev. 136 No. 909, 918, Lev. 137 No. 911, Lev. 143 No. 948, Lev. 146 No. 977, Lev. 149 No. 990, Lev. 152 No. 1008, Lev. 154 No. 1030, 1031, Lev. 157 No. 1045, 1052, Lev. 158 No. 1057, 1056, Lev. 161 No. 1075, Lev. 163 No. 1085, 1087, Lev. 164 No. 1088, 1096.

da taburenin üzerinde yer alan minder kadar yükselmektedir. Hizmetçi kızlar, hizmetçi erkek figürlerine göre daha kısa boylu işlenmişlerdir.

Yetişkin figürlerinde olduğu gibi çocuk ve hizmetçi figürlerinde de Geç Hellenistik Dönemin karakteristik özelliği olarak hareketler etkin bir şekilde vurgulanmıştır. İ.Ö. 1. yüzyıl örneklerinde ise figürler incelik kazanmıştır ve hareketlerin etkin bir şekilde vurgulanması kaybolmuştur. MS-7 nolu steldeki hizmetçi figürü ana figürlere paralel olarak basit işçiliğine rağmen oldukça hacimli bir yapıya sahiptir ve doğal bir oran göstermektedir. Öne atılmış olan sol ayakta da görüldüğü gibi figür hareketi etkindir ve derinlik verilmiştir. MS-7 nolu steldeki hizmetçi figürü İ.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısı içinde İ.Ö. 130-120 civarı özellikleri göstermektedir.

SONUÇ

Side Antik Pamphylia bölgesinin siyasi, ticari, dini ve kültürel açıdan çok önemli liman kentlerinden birisidir. Bu çalışmada Side Müzesi'nde korunan bir grup figürlü mezar steli tipolojik, ikonografik, stilistik ve kronolojik açıdan değerlendirilmiştir.

Steller ilk olarak stel tiplerine göre Naiskoslu Steller ve Düz Çerçeveli Steller olarak ele alınmıştır. Naiskoslu Steller, Üçgen Alınlıklılar ve Kemerliler alt başlıkları altında incelenmişlerdir.

Side Müzesi'nde çalışmaya konu olan 8 adet mezar steli içerisinde 2 adedi kesin olarak Naiskos biçimli alınlıklı, 4 adedi ise benzer örneklere göre, form yapıları bakımından naiskoslu alınlıklı tipte olmalıdır. Naiskoslu Alınlıklı stellere göre daha sade ve şematize yapılmış olan Düz Çerçeveli Alınlıksız örnekler ise MS-2 ve MS-3 nolu stellerde karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda ele aldığımız mezar stelleri arasında naiskoslu alınlıklı olanlar sayıca daha fazladır.

Naiskoslu üçgen alınlıklı stellerde, en belirgin özellik, ince uzun bir form ve nitelikli işçiliktir. Bu stellerde mimari bezemeler ayrıntılı verilmiştir. Buna ek olarak kabartmalarda da ince bir işçilik göze çarpmaktadır. Oldukça derin olan alınlık kısımları plastik görünümündedir. Akroterler, geison bloğu, silme kuşağı orantılı olarak işlenmiştir. Geison bloğunun aşağısında fasciaları belirtilmemiş arşitrav kısmı bulunmaktadır. Geisonun işlenmesi naiskos tipli mezar stellerin olasılıkla ortak özelliğidir. Bezeme alanı ise iki ante arasında sınırlandırılmış olup ante başlıkları bazı örneklerde ayrıntılı verilmiştir. Kaide olarak adlandırılabilir kısım, stelin toprağa oturan kısmına kadar ince işçiliğe sahip olup, toprağa giren kısımlar ise kabaca bırakılmıştır. Naiskos formunda işlenen steller, kabartmalarının plastik görüntüsü ve mimari yapısıyla kendine özgü bir stil oluşturmaktadır.

Side Müzesi'nde bu tipteki stellere en nitelikli örnek, MS-6 (Lev. VI) nolu steldir. İnce, uzun ve anıtsal formdaki stelde bezeme alanı derin işlenmiştir. Stel aşağıdan yukarıya doğru genişlemektedir. Alınlık ise bir tapınağın ön cephesi şeklinde, şematize edilerek işlenmiştir. En üst kısımda akroter, alınlık ve silme kısmı yer alır. Alınlığın üzerinde, iki yanda birer adet olmak üzere toplam iki adet akroter işlenmiştir. İ.Ö. 2. yy. ortasından itibaren arşitrav kısımları Geç Hellenistik Dönem içerisinde gittikçe daralır. İ.Ö. 1. yy. stellerinde ise arşitrav oldukça dar tutulur. Side Müzesi'nde bulunan bu stel dar arşitravı, derin ve plastik

yapısına ek olarak yazıtlı olmaması nedeniyle İ.Ö. 2.yy. ikinci yarısına veya hemen sonrasına tarihlenebilir. Ortadaki boyuna dikdörtgen bezeme alanı, yanlarda plasterlerle sınırlandırılmıştır. Bu örnekte plasterler dar tutulmuştur. Geç Hellenistik Dönem örneklerinde ise plasterler erken örneklere göre daha kalındır. Stel yüksekliğinin (140 cm.) yaklaşık yarısı (60 cm.) oranında taban genişliği verilmiş olan stelde, aşağı doğru daralan boyuna dikdörtgen bezeme alanını sınırlandıran plaster şeklindeki çerçeveler şematik sütun şeklinde yuvarlatılmıştır. Üst kısımları sütun başlığı, alt kısımları kaide biçimindedir.

Çalışma kapsamında bulunan stellerden MS-1, MS-4, MS-7 ve MS-8 nolu stellerin üst kısımları kırık ve noksan olduğundan alınlık biçimi ile ilgili olarak yargıda bulunmak güçtür. Ancak niş biçimine ve genel formuna baktığımızda bu stellerin üçgen alınlıklı stellerle uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Stellerin üst kısmı üçgen alınlık biçiminde şekillendirilmiş olmalıdır.

Side Müzesi'nde çalışmaya konu stellerden 1 adedi naiskos biçimli ve kemerlidir. Pamphylia Bölgesi dışında Anadolu'nun diğer bölgelerinde bu tipteki mezar stellerinin sayısının azlığı göz önüne alındığında, naiskos formlu, kemerli, yanlarda ante başlıklı plasterler ile sınırlandırılmış, işçilik bakımından nitelikli MS-5 nolu Side Müzesi örneğinin gelişime ve geçiş tipine örnek olması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Side Müzesi'nde çalışmamıza konu steller arasında ikinci grubu oluşturan Düz Çerçevesiz Steller, naiskoslu alınlıklı stellere göre daha sade ve şematize yapılmışlardır. Boyuna dikdörtgen bezeme alanına sahip bu stel tipi Attika stelleri içinde nadir görülmektedir. Side Müzesi stelleri arasında Düz Çerçevesiz, alınlıksız grup örneklerinden ilki MS-2 diğeri MS-3 nolu steldir.

Side Müzesi'nde çalışmaya konu steller, Stel Tipleri olarak incelendikten sonra figürler olarak Erkek Figürleri, Kadın Figürleri, Çocuk ve Hizmetçi Figürleri ana başlıkları altında ele alınmıştır. Erkek Figürleri, Ayakta Duran Erkek Figürleri ve Oturan Erkek Figürü; Kadın Figürleri ise, Ayakta Duran Kadın Figürü ve Oturan Kadın Figürleri alt başlıkları altında incelenmişlerdir. Ayakta duran erkeklerde figür tipleri, aynı kadın figürlerinde olduğu gibi kol ve bacak hareketleri ile, giysilerinin vücuda sarılışına göre kendi içinde tipolojik olarak sınıflandırılmaktadır. MS-1, MS-2, MS-3, MS-4, MS-5 ve MS-6 stellerdeki ayakta duran giyimli erkek figürlerinden, MS-3 nolu stelde "Hippokrates (Kos) Tipi" MS-5 nolu stelde "Pudicitia Tipi" ve "Hippokrates (Kos) Tipinin Varyasyonu" olarak adlandırılan belirli

tipler görülürken, MS-1, MS-2, MS-4 ve MS-6 nolu stellerdeki figürler tekil örnekler olarak “Diğerleri” başlığı altında ele alınmıştır. MS-1, MS-2, MS-4, MS-5, MS-6, MS-7 ve MS-8 nolu stellerdeki kadın figürlerinden, MS-5, MS-6 ve MS-8 nolu stellerde bezeme alanının solunda oturan kadın figürleri “Pudicitia Tipinde Oturan Kadınlar”, MS-1 ve MS-2 nolu stellerde bezeme alanının sağında oturan kadın figürleri ise “Veda Eder Biçimde Oturan Kadınlar” başlıkları altında ele alınmıştır. Belirli bir grup içinde toplanamayan MS-4 ve MS-7 nolu stellerdeki oturan kadın figürleri tekil örnekler olarak “Diğer Oturan Kadınlar” başlığı altında değerlendirilmiştir. Bütün figürler bulunabildiği ölçüde konu, tipoloji, stil ve elbise kıvrımları bakımından kendisine benzer erken, çağdaş ve geç örneklerle karşılaştırılmıştır.

MS-1 nolu stelde bezeme alanının solunda yer alan ayakta erkek figürü, karşısında veda eder biçimde oturan kadın figürü ile olasılıkla tokalaşmaktadır. Sahnenin altında kaide üzerinde yer alan yazıta göre ölen kişi ayaktaki Athenades'tir⁶⁰³. Erkek figürünün ince uzun vücut yapısı, giysisinin kalın kumaştan ve az kıvrımlı olmasına karşın plastik yapısı, etkili görünümü, şematize olmaması, arkalıklı koltukta (thronos) oturan kadın figürünün hareketleri, yumuşak plastik elbise kıvrımları, göz önüne alındığında MS-1 nolu stel İ.Ö. 2. yüzyılın 3. çeyreğine (İ.Ö. 150-125) tarihlendirilebilmektedir. Sağ elini karşısındaki oturan kadın figürü ile tokalaşmak için ileri uzatmış olan ayaktaki mızraklı erkek figürü bize Geç Klasik Dönem mezar stellerindeki veda sahnelerini anımsatmaktadır. Dexiosis hareketi ile vedalaşma İ.Ö. 4. yüzyıl Attika mezar stellerinde oldukça yaygındır. MS-1 nolu stelde, Oturan kadın figürünün arkalıklı koltuğunun önünde, kadın figürünün kalça hizası yüksekliğinde, üst gövdesi çıplak, oldukça tombul yapıda bir çocuk figürü yer almaktadır. Dirsekten kıvrılarak yüz hizasına kaldırdığı sağ elinde yuvarlak bir nesne, olasılıkla bir meyve tutmakta olan kabartma çerçevesine yaslanmış olan figürün sol elinde büyük bir üzüm salkımı bulunmaktadır. MS-1 nolu steldeki çocuk figürü ayakta duruşu, ellinde üzüm salkımı tutması ve bacaklarının güçlü hareketi ile kendine özgü özellikler taşımaktadır.

MS-2 nolu stelde, solda betimlenen yetişkin erkek figürü ayakta, sağ elini olasılıkla karşısında oturan kadın figürüne doğru uzatmış vaziyette betimlenmiştir. Sahne tahrip edilmiş olduğundan İki giysi taşımakta olan $\frac{3}{4}$ oranında kendi soluna doğru dönük oturan kadın figürünün oturduğu koltuğun niteliği hakkında yargıda bulunmak güçtür. Oturan kadın figürü kırık olan sağ elini, başı bezeme alanının üst çerçevesine değmekte olan ayaktaki erkek figürüne doğru uzatmaktadır. MS-2 nolu stel figürlerin, yumuşak, hareketsiz, plastiklikten uzak, yüzeye yapışmış, ip görünümlü elbise kıvrımları ile İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreği (İ.Ö.

⁶⁰³ Ἀθηνάδης Παίονος Paion oğlu Athenades (in mezar steli)

125-100) özellikleri taşımaktadır. MS-2 nolu stelde, yetişkin figürlerinin altında daha belirsiz iki küçük figür daha tasvir edilmiştir. Bezeme alanının alt tarafında işlenmiş olmaları bakımından olasılıkla bu figürler çocuk hizmetçilerdir. Tahrip olmuş durumdaki sahne üzerinde, görüldüğü kadarıyla soldaki ayaktaki erkek figürünün alt tarafında pudicitia tipinde erkek hizmetçi çocuk, sağdaki oturan kadın figürünün alt tarafında ise uzun etekli kız hizmetçi çocuk figürü seçilebilmektedir. Kadın figürünün yanında kız hizmetçi, erkek figürünün yanında ise erkek hizmetçi bulunması bilinen bir ikonografidir. Görülebildiği kadarıyla yarı çıplak durumdaki hizmetçi erkek çocuk figürünün ayakları çapraz vaziyettedir. Bu duruş da tipik hizmetçi duruşu olarak bilinmektedir.

MS-3 nolu stelde, sağda betimlenen giyimli, Hippokrates (Kos) tipinde ayakta betimlenmiş olan genç erkek figürü $\frac{3}{4}$ oranında kendi soluna ve karşısında oturan yaşlı erkek figüre doğru dönüktür. Karşısında arkalıksız bir tabure üzerinde oturmakta olan khiton üzerine himation giyimli, sakallı, yaşlı erkek figürüne doğru uzatılmış olan sağ kolu manto altında değildir. Sol eli ise giysisini bel hizasında tutmaktadır. Elbise kıvrımları birbirine paralel ve sık kıvrımlardan oluşan oturan erkek figürü sol ayağını zemine bırakmışken, sağ ayağını geriye çekmiş ve topuğunu oturduğu tabureye yaslamıştır. İnce işçilikli saç ve yüz betimlemesine sahip, sağ yandan giyimli olarak işlenmiş, ağzı hafif aralık yaşlı figür, genç figürle tokalaşmak üzere sağ elini ileri doğru uzatmış, sol elini ise kucağına yerleştirmiştir ve bir nesne (küçük bir kap ya da rulo ?) tutmaktadır. MS-3 nolu stelde figürlerin fazla hareketli olmayan giysileri yalındır, elbise kıvrımları keskin hatlıdır, cansız ve şematiktir. Veda kompozisyonu içinde betimlenmiş olan oturan erkek figürü ile plaster arasındaki boşluk kapanmıştır. Stilistik açıdan yapılan değerlendirmeler Nollé'nin yazıta göre yaptığı ilerleyen Hellenistik ya da Erken İmparatorluk dönemi⁶⁰⁴ tarihlendirmesini doğrulamaktadır. Solda sağa doğru oturmuş yaşlı figürün önünde duran genç figür yazıta⁶⁰⁵ göre bu adamın oğlu olmalıdır. Bütün aile üyeleri Side'nin en önemli iki tanrısının koruması altında theophorik isimler taşımaktadır. Büyük babanın ismi olan Paion⁶⁰⁶ adına Side de sık sık rastlanır. Bu isim ya Asklepios ya da Apollon ile ilişkili olmalıdır. Paion'un oğlu Athenobios ismini kent'in tanrıçası Athena'dan alır. Torunu Pythonikos ise kentin ikinci büyük tanrısı Apollon ile ilişkilidir⁶⁰⁷.

⁶⁰⁴ Nollé 2001, 521 No. 195.

⁶⁰⁵ **Ἀθηνόβιος Παίωνος / Πυθόνικος Ἀθηνοβίου** Paion oğlu Athenobios (ve) Athenobios oğlu Pythonikos'un (mezar taşı). Sahnenin altında kaide üzerinde yer alan iki satırlık bu yazıta göre ölen kişiler baba oğuldur.

⁶⁰⁶ MS-1 nolu stelde **Ἀθηνάδης Παίωνος** Paion oğlu Athenades şeklinde Paion ismi geçmektedir. Paion ailesi Side'nin ileri gelen dini veya zengin yönetici sınıfı konumundaki ailelerinden birisi olmalıdır.

⁶⁰⁷ Nollé 2001, 521 No. 195.

MS-4 nolu stelde, bezeme alanının solunda yer alan kısa kollu khiton üzerine himation giymiş olan ayaktaki erkek figürünün, sağında arkalıklı taht'ta (thronos) oturan kadın figürü yer almaktadır. Baş ve bacakları profilden, gövdesi $\frac{3}{4}$ oranla yarı cepheden verilmiş olan propozisyonu bozuk figür arkalıklı bir koltuk üzerinde oturmaktadır. Bacakları üst yapısına oranla daha uzun işlenmiş olan oturan kadın figürü, sağ kolunu ayaktaki erkek figürüne doğru uzatmıştır ve ona dokunmaktadır. Saçı topuz olan oturan kadın figürünün sol bacağına alt bölümünde birbirine paralel birkaç çizgisel elbise kıvrımı takip edilebilmektedir. Yana ve aşağıya uzatılmış olan sağ kolu hafifçe elbisesini tutan erkek figürünün vücudun sağında görülen elbise kıvrımları sağ göğsün ve omzun çıplak olmadığını göstermektedir. Sol omuz üzerinden arkaya atılan elbise sol kol üzerinde tomar şeklinde aşağı sarkmaktadır. Elbise içinde olmayan sol kol dirsekten bükülerek öne uzatılmıştır. Yerel işçilikli, birbirine paralel, hareketsiz, şematik, sert ve yüzeysel kıvrımlara sahip, MS-4 nolu stel olasılıkla İ.Ö. 1. yüzyılın ilk yarısında (İ.Ö. 100-50) yapılmış olmalıdır. Figürlerin başları statülerini gösterir şekilde aynı hizada işlenmiştir. MS-4 nolu stel dışında, çalışma konumuz olan stellerin hiçbirisinde kadınlar yükseklik olarak erkeklerle aynı seviyede işlenmemişlerdir.

MS-5 nolu stelde, oldukça zengin işlemeli, iki bacağı görülebilen, örtülü bir tabure biçiminde işlenen arkalıksız tabure de oturan kadın, "Protopudicitia" tipinde, kadının karşısında ayakta ve cepheden verilmiş bacaklarının pozisyonu aynı giyimli, cepheden iki erkek figüründen ortadaki kısa kollu khiton üzerine himation giymiş olan erkek "Pudicitia" tipinde, bezeme alanının en sağındaki çıplak ayaklı, kısa kollu khiton üzerine himation giymiş erkek figürü ise "Hippokrates (Kos) Tipinin Varyasyonu" olarak adlandırılan şekilde verilmiştir. Erkek figürlerinde nadir görülen pudicitia gibi tiplerin görülmesi tiplerin gelişim aşamasını takip etmek ve Pamphylia Bölgesi içindeki durumlarını belirlemek bakımından önem taşımaktadır. Yerel taştan, naiskos formlu ve küçük boyutta yapılmış olan MS-5 nolu stel, "Manieristik stil" olarak bilinen stile uygun olması, kabartmaların yüzeysel ve keskin hatlı işçiliğe sahip olması, basit işçiliğe rağmen figürlerin oldukça hacimli bir yapıya sahip olmaları, vücut dönüşlerinin doğal oranlama göstermesi, kıvrımların belirgin derecede yüzeye çıkması ve giysiyle olan organik bağıni kaybetmeğe başlaması ve özellikle oturan kadın figürünün sırtının yan çerçeveden ayrılmasıyla derinlik sağlanması İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreği özellikleri taşımaktadır. Sahnenin altındaki yazıt⁶⁰⁸ çok aşınmış olduğundan kısmen okunabilmektedir⁶⁰⁹ ve Pamphylia Yunan lehçeli⁶¹⁰ yazıtlar grubuna girmektedir.

⁶⁰⁸ ΓΑΙΝΟΕΚΑ . . ΤΡΟΚΟΝΔΑ / ΚΟΥ ΛΗΠΙΝΑΛΛΑΥ

⁶⁰⁹ Yazıt için Bkz. Bean 1965, 56 vd. Res. 60. yazıt no. 153 Bean'a göre: ΓΑΙΝ harfleri Γάυν yani Γάιον olabilir de, kabartmaya bakılırsa mezarın bir kadın mezarı olduğu anlaşılmaktadır. Κου- ile başlayan bir çok Anadolu isimleri vardır. Satırın son kısmına gelince, Ἀπυλαλας şeklinde bir isim bilinmekte ise de, bu ismin

MS-6 nolu stelde, bezeme alanının sağında yer alan genç erkek figürü ayakta ve durur vaziyette betimlenmiştir. Yalnız himation giymiş olan erkek figürü çıplak olan sağ elini açık alanda bir kaya üzerine “Pudicitia Baebia” tipinde oturmuş olan kadın figürünün sağ arka tarafında bulunan köşeli plaster üzerine uzatmıştır. Erkek figürünün sol omzundan gelen manto ucu yine sol elle tutulmaktadır. Himation vücudun sağ üst yarısını sarmamakta, belde demetlenmektedir. Sol omuzdan sarkan manto ucu, sağ kalçadan gelen ve sol koltuk altına kadar uzanan enlemesine bir demetle kesilir. Beldeki tomar bükülerek gelmekte ve dönerek birbiri içine giren kıvrımlar oluşturmaktadır. Belin sağından gelen mantonun ucu sol kola dolanıp açılarak aşağıya dökülmektedir. Vücudun ağırlığını sağ ayak taşımakta olup, doğrudan zemine basmaktadır. Parmak uçları ile zemine temas halinde basan sol ayağı ise çapraz vaziyette dengeleyici ayak olarak taşıyıcı ayak önüne atılmıştır. Cepheden tasvir edilmiş olan erkek figürünün ayaklarının duruşu yürümediğini göstermektedir. Başını öne eğik şekilde karşısında oturan kadın figürüne bakan, erkek figürünün ince işçilikli saç ve yüz betimlemesi göze çarpmaktadır. Erkek figürünün ayağının solunda, sırtı kadın ve erkeğe dönük, çıplak, sağ eli çenesinde, düşünceli erkek çocuk figürü yer almaktadır. Başını sağ koluna yaslamış olan, sol elinde bir çiçek demeti tutmakta olan çocuk figürü bilinen yas duruşu içinde tasvir edilmiştir. Bezeme alanının sol üst köşesinde ise kabartma tekniğinde işlenmiş bir savaş gemisi pupası görülmektedir. Naikos formlu MS-6 nolu stel, figürlerin duruşu, ağır, kalın kumaş elbisesinin birbiri içine giren ve birbirini kesen hareketli plastik görünümlü kıvrımları, barok yapısı, etkileyici ve canlı stili ile olgun Hellenistik Dönemde İ.Ö. 2. yüzyılın 2.yarisında, İ.Ö. 150-140 civarında yapılmış olmalıdır. MS-6 nolu stel konu, tipoloji ve stilistik bakımdan değerlendirildiğinde Anadolu sanatına yabancı olduğu anlaşılmaktadır. Çok kaliteli bir işçilikle, yüksek kabartma olarak, derin resim alanına sahip stel, olasılıkla Attika’dan ihraç edilmiştir ya da Attikalı bir usta Side’ye gelerek bu steli yapmıştır.

MS-7 nolu stel üzerinde üç figür yer almaktadır. Bezeme alanının sağında Sol omzu ile naiskos duvarına yaslanmış vaziyette ayakta duran kadın figürünün karşısında, stelin sol tarafında arkalıklı bir koltukta oturur vaziyete bir kadın figürü betimlenmiştir. Ayakta duran kadınlarda karşımıza çıkan “Bir Payeye Dayanan Kadın Şeması” mezar stellerinde nadir karşımıza çıkmaktadır. Sosyal statüsünü vurgular şekilde gösterişli bir koltukta oturmakta olan khiton üzerine himation giyimli kadın figürünün, koltuğunun bacakları arasında cepheden giyinik olarak olasılıkla kız olan hizmetçi çocuk figürü yer almaktadır. MS-7 nolu

taşımızda mevcut olup olmadığı şüphelidir. -αλας ile biten bir ismin -αλαυ ile biten genitivus’unu görmekteyiz.

⁶¹⁰ Bu konuda bkz. Brixhe-Tekoğlu 2000, 4 vdd. yazıt no. 259; Tekoğlu 2006, 75 vdd.

stel, figürlerin duruşu, konu, tipoloji ve elbise kıvrımları bakımından değerlendirildiğinde; yerel taştan, naiskos formlu ve küçük boyutta yapılmış olması, kabartmaların yüzeysel ve keskin hatlı işçiliğe sahip olması, basit işçiliğe rağmen figürlerin oldukça hacimli bir yapıya sahip olmaları, doğal bir oranlama göstermeleri, figürlerin başlarının geleneksel şekilde örtünmesi bakımından Pamphylia mezar stelleri için karakteristik özellikler taşımakta olup, İ.Ö. 130-120 civarında yapılmış olmalıdır. İ.Ö. 140/130'ların yumuşak stilinde, plastik elbise kıvrımlarına sahip stel de sahnenin altındaki yazıt⁶¹¹ aşınmış olduğundan kısmen okunabilmektedir⁶¹² ve olasılıkla Pamphylia diyalektiğinde⁶¹³ yazılmış olmalıdır.

MS-8 nolu stelde, $\frac{3}{4}$ sola dönük (profilinden) oturur vaziyetteki “Pudicitia Baebia” tipinde işlenmiş olan kadın figürünün elbisesinin kıvrım yapısı ince bant halinde, sade ve hareketsizdir. Üst kısmı omuz-boyun çizgisi hizası üzerinden kırık ve noksan olan kadın figürünün sağ eli kucağında, elbise içindeki sol eliyle de başından gelen örtüyü tutmaktadır. Ayağı tornalanmış, ince işçilikli, kasa türü oturak altında yün sepeti (kalathos) bulunmaktadır. Yün sepetinden giden ipin ucu kadının sağ elinde takip edilebilmektedir. Kalathos üzerinde uç kısımları yuvarlak ip sıraları görülmektedir. MS-8 nolu stel, kadın figürün hareketli görünümünün kaybolmuş olması, elbisenin vücudu sıkıca sarması ve hareketi zorlaştırması, sert çizgisel elbise kıvrımları ince bant halinde, sade ve hareketsiz görünümü ile İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreği özellikleri göstermektedir. Mezar stelleri üzerinde kadını temsil eden yün sepetini (kalathos) genellikle, kadınların oturduğu taburenin önünde, hizmetçi genç kızlar taşımakta ya da uzatmaktadırlar. Dokuma işiyle ilgilenen kadın figürleri ya evli kadın ya da evlenmek üzere hazırlık yapan genç kız ikonografisiyle ilişkilidir. MS-8 nolu stelde kadını temsil eden obje olarak birbirine paralel band halinde çizgilerle bezenmiş kalathos, kasa türü oturağın altında durmaktadır. Erken örneklerde hizmetçi genç kız ve elinde tuttuğu yün sepeti (kalathos) standart bir forma sahipken, özellikle İ.Ö. 2. yüzyılın 2.yarisında ve sonrasında sadece boşluk doldurma ögesi olarak kullanılır olmuştur.

Çalışma konumuz olan Side stelleri İonia, Adalar ve Attika'yı iyi bilen ve bu stellerden etkilenen yerel bir atölye tarafından ortaya konulmuş olmalıdır. Mezar Stellerin şablonlarındaki benzerlik (aile stelleri olmaları, ayakta durmaları, oturmaları, vedalaşmaları vb.), yaklaşık aynı dönemlerden olmaları (İ.Ö. 2. yüzyılın 2.yarisı'ndan sonra), basit işçiliklerine rağmen hacimli yapıları, doğal bir oranlama göstermeleri, kendilerine has duruşlarının olması, plastik yapı, canlı yüz anlatımı, duygunun verilişi ve yumuşak işçilikleri 1 ya da 2 atölye olabileceğini göstermektedir. İnan iki tane kabataslak tasarlanmış yarım

⁶¹¹ Δ Ι ξωνος [...?] eon kızı D[...]'ın (mezar steli)

⁶¹² Kızın ismi okunamamaktadır. Babasının isminde ise Κλέων, Νέων, Θέων, Λέων vb. söz konusu olabilir.

⁶¹³ Pamphylia diyalektiği için bkz. yuk. dn. 462, 559, 610.

kalmış baş'ın ve bir yazıt'ın Side'de heykeltıraşlık atölyelerinin var olduğunu gösterdiğini belirterek, atölyelerin sur dışında aranması gerektiğine işaret etmiştir⁶¹⁴. Gerçekten de ada ve diğer kıyı kentlerinden hammadde temini konusunda bir sorunu olmayan Side gibi bir liman kentinde bir atölye aranacaksa bu Hellenistik kapı dışında bir yerlerde aranmalıdır. Ancak çalışma konumuz olan stellerin sayıca yetersizliği, stellerin buluntu yerlerinin tam olarak bilinmemesi, side nekropolünde şimdiye kadar ciddi bir çalışmanın yapılmamış olması, İ.Ö. 5. yüzyılda sikke basacak kadar zenginleşen Side de şu ana kadar İ.Ö. 2. yüzyılın ortasından daha erken tarihli mezar steli (MS-6 nolu stel İ.Ö. 150-140) bulunmaması söz konusu atölye'nin çalışmış olduğu zamanı ve tam olarak kaç atölye olduğunu saptayamaya engel oluşturmaktadır. Özetle karşılaştırılacak malzeme yetersiz olduğundan Atölye belirlemek şimdilik mümkün görünmemektedir. Öte yandan özellikle İ.Ö. 2. yüzyılın 2. çeyreğinde kadınların resim alanı çerçevesine yaslanmaları, oturdukları arkalı ya da arkalıksız koltukların ayaklarında görülen tornalanarak oluşturulan detay ve süsler atölye özelliği değil dönem stili olarak değerlendirilmelidir.

Side heykeltraşlığı ile ilgili en önemli çalışma hiç kuşkusuz Jale İNAN'ın side yapıtlarının sanat kalitesini ve işçiliğinin üstünlüğünü ortaya koyduğu ve günümüz araştırmacılarına da ışık tutan "Side'nin Roma Devri Heykeltraşlığı" isimli başvuru eseridir⁶¹⁵. Side kopyalarında aynen portrelerde olduğu gibi kuvvetli Hellenistik sanat geleneği daima sezilmektedir⁶¹⁶. Antik devrin tanınmış önemli tiplerinin hemen hemen hepsine rastlanılan Side de bu kadar değişik tipe rastlanması İnan'a göre Sidelilerin sürekli olarak yeni örnek arama eğilimini göstermektedir. Bu durumdan hareketle "Side'nin Roma Devri Heykeltraşlığı" isimli çalışma da yapıtlar buluntu yerine ve tiplerine göre sıralanmak yerine orijinallerinin kronolojisine göre sıralanmıştır⁶¹⁷. Öte yandan Side portreleri için karakteristik olan ayrıntılarda plastik şekillere önem verilmesi, yüzeyin yumuşak işlenmesi, canlı yüz anlatımı ve iç alemin yüze yansması⁶¹⁸ mezar stelleri içinde geçerlidir.

Side Müzesi mezar stelleri içinde hiç ölü yemeği sahneli mezar steli'nin bulunmaması dikkat çekicidir. Daha çok stellerin benzer şablonlar içinde ele alınmış aile stelleri oldukları görülmektedir. Figürler ayakta, oturur ya da vedalaşır şekilde tasvir edilmişlerdir. Roma Dönemi heykeltıraşlık eserlerinde sürekli olarak yeni örnek arama eğilimi gösteren Side, aynı eğilimi Hellenistik Dönem Mezar stellerinde ortaya koymamıştır. Bu durum İonia ve Anadolu'nun diğer bölgelerinin aksine genelde Pamphylia'nın özelde Side'nin büyük sanat

⁶¹⁴ İnan 1975, 7 vd.

⁶¹⁵ İnan 1975, Tüm resim ve levhalar.

⁶¹⁶ İnan 1975, 8 vd.

⁶¹⁷ İnan 1975, 10.

⁶¹⁸ İnan 1965, 7.

merkezlerinden çok az etkilendiğini ve figürlü mezar stellerini sevmediklerini ortaya koymaktadır⁶¹⁹. Örneğin Aspendos buluntu istatistiğine göre buradaki 150 yazıtlı stele karşın yalnızca 5 tane kabartmalı mezar steli görülmüştür⁶²⁰. Figürlü stelleri küçük boyutta yapan bölge halkı genelde üzerinde sadece kendi isminin yazıldığı yalın stelleri tercih etmiştir. Figürlü stellere talep düşük olduğundan⁶²¹ ölü yemeği, av, günlük hayattan sahneler gibi değişik sahne arayışları olmamıştır.

⁶¹⁹ Side Müzesi'nde belli bir konu ve tipoloji bütünlüğü taşımadığından bu çalışma kapsamına alınmayan 5 adet daha figürlü mezar steli (Env. No. 129, 138, 497, 809 ve E-619) bulunmaktadır.

⁶²⁰ Känel 1990, 286 vd. Son yıllarda yapılan yüzey araştırmaları da aynı sonuçları ortaya koymuştur. Figürlü mezar steli sayısı oldukça azdır.

⁶²¹ Figürlü stellere talebin düşük olduğunun bir başka göstergesi yine Side Müzesi'nde korunan 7 adet figürsüz mezar stelidir. (Env. No. 1974, 1975, 1976, 2018, E-194 ve 1 tanesi Sidece yazıtlı 2 adet envanter numarasız mezar steli).

KATALOG

MS-1 (Lev. I)

Buluntu Yeri	:	Side Nekropolü
Korunduğu Yer	:	Side Müzesi/Depo
Müze Env. No	:	822
Müze Geliş Şekli	:	Satın alma (1989)
Malzeme	:	Kireçtaşı
Ölçüler	:	
Yük.	:	37,50 cm.
Gen.	:	27,50 cm.
Der.	:	13 cm. (figür derinliği: 4 cm)
Buluntu Durumu	:	Mezar Steli'nin 2/3 lük alt kısmı korunmuş olup, üst kısmı kırık ve noksandır.
Tanım	:	

Naikos biçimli stelin alt kısmında yüksek ve iki kademeli bir kaide bulunmaktadır. Kaide altta düz bir silmenin üzerinde S formlu bir profil göstermektedir. Stel üzerindeki kabartma alanı ele geçtiği haliyle üç yönden düz silmelerle çerçevelenmiştir. Alttaki yatay silme boyunca mezar sahibi ile ilgili bir yazıt uzanmaktadır. Silmeler arasında, yaklaşık 4 cm. derinlikteki zemin üzerine işlenen biri oturur ikisi ayakta üç figür yer almaktadır. Bu figürlerden ikisi birer yetişkini üçüncü ise bir çocuğu tasvir etmektedir. Yetişkin figürler özde tüm kabartma genişliğini kaplamaktadırlar. Çocuk figürü ise sağdaki figürün oturduğu koltuğun önünde betimlenmiştir.

Solda yer alan yetişkin figürü ayakta ve durur vaziyette betimlenmiştir. Figürün üst kısmı omuz-boyun çizgisi hizası üzerinde kırıktır ve ele geçmemiştir. Figür kısa kollu khiton üzerine tunik giyimli olup, çıplak ayaklıdır. Sağ eli karşısında oturan kadın figürüne doğru uzatılmıştır ve bilek hizasından itibaren kırıktır. Sol kol dirsekten yukarı kıvrılmış olup, elinde yere dayanmış ve alt yarısı oturan figür arka kısmında kaybolan uzun bir asa tutmaktadır. Figür $\frac{3}{4}$ oranında kendi soluna, karşısında oturan figüre doğru dönüktür. Vücudun ağırlığını sol ayağı taşımaktadır. Parmakları üzerinde yere basan sağ ayağı ise oldukça geniş bir açıklık ile dizden kıvrılarak yana ve arkaya atılmıştır. Vücut zarif ancak kaslı bir yapı sergilemektedir. Figürün üst gövdesi giysi tarafından sıkı bir şekilde sarılmaktadır. Her iki üst kol üzerindeki işlemler

kısa kollu bir üst giysinin varlığına işaret etmektedir. Aşınmalara rağmen figürün boyun altı bölümünde vücuda yapışan giysinin kıvrımlarını görebilmek olasıdır. Kısa bir etek şeklinde dizleri açık bırakacak şekilde sarkan giysi kalça üstü hizasında fiyonk oluşturan kumaş bir kemer ile sıkılmıştır. Kemerin alt bölümünde vücudun üst bölümüne oranla daha gevşek ve kalın bir yapı görülmektedir. Her iki yanda, sarkan kalın kıvrımlar yanında kemer düğüm noktasından sola doğru figürün ayak hareketine koşut uzanan yumuşak dönüşlü kıvrımlar bulunmaktadır. Görülebildiği kadarıyla figür manto şeklinde ikinci bir giysi taşımaktadır. Figürün sol omzu üzerinde bir tomarı görülen bu giysi bu noktadan diz hizasına kadar sarkar ve burada yüzeysel ve “S” biçiminde sert dönüşlü birkaç kıvrım oluşturur. Giysi ve vücut yapısı bir erkeğin betimlendiğini işaret etmektedir.

Erkek figürünün sağında, oturan bir kadın figürü yer almaktadır. Bu figüründe başı boyun-omuz hizasından eksiktir. Figür arkalıksız oldukça zengin bezenmiş bir koltuk üzerine oturmaktadır. Figürün ayakları koltuğun niteliğine uygun bir şekilde yine bezemeli, dörtgen bir ayakçak üzerine basmaktadır. Oldukça zarif bir üst gövdeye sahip olan figürün vücudu kollar dışında tamamen giysi ile kaplanmıştır. Bacaklar kendi sağındaki figüre doğru dönüktür. Ancak bu durum karın bölgesinden itibaren yine karşısındaki figür gibi $\frac{3}{4}$ oranında kendi soluna doğru dönmesiyle değişir. Figürün sağ eli bilek üstü hizasından kırılmıştır. Ancak görüldüğü kadarıyla karşısındaki figür ile aynı hareketi tekrarlayacak şekilde elini ona doğru uzatmıştır. Sol eli ise göğüsleri üzerinde bir giysi tomarını tutmaktadır. Figür iki giysi taşımaktadır. Altta kolları çıplak bırakan ayaklara kadar uzanan ve hatta ayakçak üzerindeki ayakları kapatan uzun bir khiton bulunmaktadır. İkinci giysi ise kucak üzerine kadar düşmekte olup, olasılıkla başı da örten bir himation olmalıdır. Bu giysi boyun ve göğüs bölgesinde kalın kıvrım tomarları, göğüs altı bölümde ise iki göğüs arasından yelpaze şeklinde açılan kıvrımlar göstermektedir.

Oturan kadın figürü ve taht kısmen betimlemenin sağ kıyısına işlenmiş bir çocuk figürü tarafından kapatılmaktadır. Kadın figürünün kalça hizası yüksekliğindeki bu çocuk figürünün üst gövdesi çıplaktır. Oldukça tombul yapıdaki figür dirsekten kıvrılarak yüz hizasına kadar kaldırdığı sağ elinde yuvarlak bir nesne, olasılıkla bir meyve tutmaktadır. Sol omzu ile kabartma çerçevesine yaslanmış olan figürün sol elinde büyük bir üzüm salkımı bulunmaktadır. Kalça kendi sağına doğru aşırı bir şekilde çekilmiş olup, figürün sağ ayağı taşıyan, dizden kıvrılarak geriye doğru atılan sol ayağı ise dengeleyen ayak olarak betimlenmiştir. Her iki ayağın cepheden verilmesi kalçanın aşırı dışa açılımının nedeni figürün bağımsız bir şekilde ayakta durmayıp, yaslanmış olarak betimlenmesinden

kaynaklanmaktadır. Kısmen aşınmış olan baş üzerinde ince işçilikli saç ve yüz betimlemesi göze çarpmaktadır. Giysi sol omuz üzerinde tutturulmuş olup, göbek deliğini açıkta bırakacak şekilde figürün sağ kalçasına doğru uzanmaktadır. Figür cephesinde kenar çizgisi izlenebilen giysi sağ bacak diz altına kadar uzanıp sol dizi açıkta bırakmaktadır.

Kadın figürü oldukça zengin işlemeli bir taht üzerinde oturmaktadır. Torna işçilikli bacağına sahip bu tahtın sadece ön bacağı betimlenmiş olup, bacak ile oturma yüzeyi arasında bir spheks betimlemesi görülmektedir. Bunun üzerindeki üç yatay elaman oturma bölümünü oluşturmaktadır. Üzerindeki dikey bir elaman da kolçak bölümüne ait olmalıdır. Oturan kadın oldukça yüksek bir konumdadır. Kolçak olarak adlandırdığımız bölümünde üzerinde yüksek bir konumda oturmaktadır.

Sahnenin altında kaide üzerinde bir satır yazıt vardır. Buna göre ölen kişi ayaktaki Athenades'tir.

Ortadaki iki figürün de baş kısmı bulunmamaktadır.

Yazıt	:	Ἀθηνάδης Παίονος Paion oğlu Athenades (in mezar steli)
Yayın	:	Yayınlanmamıştır.
Tarihleme	:	İ.Ö. 2.yy.'ın 3. Çeyreği (İ.Ö. 150-125)

MS-2 (Lev. II)

Buluntu Yeri	:	Müze bahçesindeki kayıtsız eserlerin değerlendirilmesi sırasında 14.03.2008 tarihinde envanteri yapılmıştır. Buluntu yeri bilinmemektedir.
Korunduğu Yer	:	Side Müzesi/Depo
Müze Env. No	:	E-192
Müze Geliş Şekli	:	Bilinmiyor
Malzeme	:	Kireçtaşı
Ölçüler	:	
Yük.	:	134 cm.
Gen.	:	44 cm.
Der.	:	14 cm. (figür derinliği: 4 cm)
Buluntu Durumu	:	Muhtelif yerlerinde kırık ve noksanları olan stel sonraki kullanım süreçlerinde tahrip edilmiştir.

Tanım :

Alınlıksız dikdörtgen biçimli stel üzerindeki kabartma alanı ele geçtiği haliyle dört yönden düz silmelerle çerçevelenmiştir. Silmeler arasında yaklaşık 4 cm. derinlikteki zemin üzerinde biri oturur diğeri ayakta iki yetişkin figürü yer almaktadır. Bu sahnenin altında daha belirsiz iki küçük figür daha tasvir edilmiştir. Olasılıkla bu figürler çocuk hizmetçilerdir. Stel yüzeyinin sivri uçlu bir keski ile düzeltilmesi nedeniyle figürlerin bazı nitelikleri saptanamamaktadır.

Solda betimlenen yetişkin figürü ayakta ve durur vaziyette betimlenmiştir. Tüm vücudunu örten uzun bir giysisi bulunan figür sağ elini olasılıkla karşısında oturan kadın figürüne doğru uzatmıştır. Sol kolu ise elbisesinin altındadır. Figür $\frac{3}{4}$ oranında kendi soluna, karşısında oturan figüre doğru dönüktür ve başını hafifçe önüne eğmiştir. Vücudun ağırlığını sol ayağı taşımaktadır. Sağ ayağı ise yana açılmış vaziyettedir. Vücuda yapışan bir görünüm sergileyen elbise tüm vücudu sarmıştır. Figürün sol bacağı yanındaki elbise kıvrımları yüzeyseldir ve “S” biçimindedir. Giysi ve vücut yapısı ayakta betimlenen yetişkin figürünün bir erkek olduğunu göstermektedir.

Erkek figürünün sağında oturan bir kadın figürü yer almaktadır. Sahne tahrip edilmiş olduğundan figürün oturduğu koltuğun niteliği hakkında yargıda bulunmak güçtür. Kolu dışında tüm vücudu giysi altında bulunan figürün bacakları kendi sağındaki figüre doğru dönüktür. Ancak bu durum karın bölgesinden itibaren yine karşısındaki figür gibi $\frac{3}{4}$ oranında kendi soluna doğru dönmesiyle değişir. Bilek üstü hizasından kırılmış olan sağ el ise karşısındaki ayaktaki erkek figürüne doğru uzatılmıştır. Figürün sol tarafındaki kırıktan dolayı sol kol görünmemektedir. İki giysi taşımakta olan oturan kadın figürünün alttaki kısa kollu giysisi bacaklarına kadar uzanmaktadır. İkinci giysi ise başı örtmekte göğüs hizasında sol el ile tutulmaktadır.

MS-1 ile aynı grupta değerlendirdiğimiz stel üzerinde herhangi bir yazıt bulunmamaktadır.

Yazıt : Mevcut durumunda yazıt izine rastlanılmamaktadır.

Yayın : Yayınlanmamıştır.

Tarihleme : İ.Ö. 2. yy.'ın son çeyreği (İ.Ö. 125-100)

MS-3 (Lev. III)

Buluntu Yeri	:	Side Nekropolü
Korunduğu Yer	:	Side Müzesi/Teşhir-Salon 1
Müze Env. No	:	823
Müze Geliş Şekli	:	Satın alma (1989)
Malzeme	:	Kireçtaşı
Ölçüler	:	
Yük.	:	96 cm.
Gen.	:	49,5 cm.
Der.	:	22 cm. (figür derinliği: 7 cm)
Buluntu Durumu	:	Mezar Steli'nin sol üst köşesinden bir parçası kırık ve noksandır.
Tanım	:	

Alınlıksız dikdörtgen biçimli stel üzerindeki kabartma alanı dört yönden düz silmelerle çerçevelenmiştir. Silmeler arasında 7 cm. derinlikteki zemin üzerinde biri oturur diğeri ayakta iki erkek figürü yer almaktadır.

Solda arkalıksız bir tabure üzerinde oturmakta olan khiton üzerine himation giymiş olan sakallı, yaşlı erkek figürü, karşısında ayakta duran sakalsız genç figürle tokalaşmak üzere sağ elini ileri doğru uzatmıştır. Üzerinde minder bulunan, sade işçilikli, bağlantı yerleri menteşeli, katlanabilir bir Diphros (arkalıksız bir tabure) üzerinde oturan, ağzı hafif aralık yaşlı figür sağ yandan giyimli olarak işlenmiştir. İnce işçilikli saç ve yüz betimlemesi göze çarpmakta olan figür, sol elini kucağına yerleştirmiştir ve bir nesne (küçük bir kap ya da rulo ?) tutmaktadır. Elbise kıvrımları birbirine paralel ve sık kıvrımlardan oluşan oturan erkek figürü sol ayağını zemine bırakmışken, sağ ayağını geriye çekmiş ve topuğunu oturduğu tabureye yaslamıştır.

Sağda betimlenen giyimli, yere basan ayakları çıplak genç figürü ayakta ve durur vaziyette betimlenmiştir. Figür $\frac{3}{4}$ oranında kendi soluna, karşısında oturan figüre doğru dönüktür. Vücudun ağırlığını sağ ayağı taşımaktadır. Dengeleyici ayak olan sol ayak ise dizden kıvrılarak geniş bir açıklık ile yana ve arkaya atılmıştır. Zarif yapıdaki figürün saç ve yüz detayları belirgindir. Kısa kollu khiton üzerine himation giymiş olan figürün, sağından gelen manto tomarı sol omuza gitmektedir. Buradan yanda hafif bükülerek duran sol kola bir ya da iki kez dolandıktan sonra aşağı doğru bırakılmaktadır. Karşısında oturmakta olan erkek

figürüne doğru uzatılmış olan sağ kolu manto altında değildir. Sol eli ise giysisini bel hizasında tutmaktadır. Hippokrates (Kos) tipindeki figürün sol el altından sarkan giysi demeti “S” biçiminde sert dönüşlü birkaç kıvrım oluşturarak aşağı doğru inmektedir.

Sahnenin altında kaide üzerinde iki satır yazıt vardır. Bu göre ölen kişiler baba oğuldur.

Yazıt : **Αθηνόβιος Πυθόνικος**
Παίονος Αθηνοβίου

Paion oğlu Athenobios (ve) Athenobios oğlu Pythonikos’un (mezar taşı).

Yayın : Nollé 2001, SIDE IM ALTERNUM, Band II, s.521

Tarihleme : Geç Hellenistik-Erken İmparatorluk Dönemi

MS-4 (Lev. IV)

Buluntu Yeri : Side

Korunduğu Yer : Side Müzesi/Depo

Müze Env. No : 128

Müzeye Geliş Şekli : Okul Koleksiyonundan (1948)

Malzeme : Kireçtaşı

Ölçüler :

Yük. : 21,5 cm.

Gen. : 29 cm.

Der. : 8 cm. (figür derinliği: 2,5 cm)

Buluntu Durumu : üst ve alt tarafı kırık ve noksandır. Figür yüzeylerinde aşınma vardır.

Tanım :

Stel üzerindeki kabartma alanı ele geçtiği haliyle iki yönden düz silmelerle çerçevelenmiştir. Yukarı doğru daralan, naiskos biçimli stelde, çerçeveli bezeme alanı içinde, arkalıklı bir koltuk üzerinde oturmakta olan kadın figürü ile ayakta, giyimli erkek olmak üzere iki figür yer almaktadır. Silmeler arasında, 2,5 cm. derinlikteki alçak zemin üzerine kabartma olarak verilmiş olan figürler baş hizaları aynı seviyede olarak birbirlerine bakmaktadırlar.

Bezeme alanının solunda yer alan kısa kollu khiton üzerine himation giymiş olan ayaktaki erkek figürünün vücudu cepheden verilmiş olup, başı hafif sola dönüktür. Yana ve aşağıya uzatılmış olan sağ kolu hafifçe elbisesini tutmaktadır. Sol omuzdan sağ göğüs altına

doğru inen belirgin bir elbise tomarı görülmektedir. Vücudun sağında görülen elbise kıvrımları sağ göğsün ve omzun çıplak olmadığını göstermektedir. Sol omuz üzerinden arkaya atılan elbise sol kol üzerinde tomar Şeklinde aşağı sarkmaktadır. Elbise içinde olmayan sol kol dirsekten bükülerek ne uzatılmıştır. Sol koltuk altından sağ dize doğru yönelmiş stilize elbise kıvrımlarından sağ bacağın ileri hareketi anlaşılmaktadır. Sol bacak ise elbise altında kaybolmuştur.

Erkek fiğrnn sağında oturan kadın fiğr yer almaktadır. Baş ve bacakları profilden, gövdesi $\frac{3}{4}$ oranla yarı cepheden verilmiş olan propozisyonu bozuk fiğr arkalıklı bir koltuk üzerinde oturmaktadır. Kadının oturduğu bacakları tornalanmış arkalıklı koltuğun sadece n bacağı görülebilmektedir. Oturma alanını oluşturan yatay elamanın üzerinde bir döşek, onun üzerindeki dikey elamanların üzerinde ise kadının sol kolunu yasladığı kolçak bulunmaktadır. Bacakları st yapısına oranla daha uzun işlenmiş olan oturan kadın fiğr sağ kolunu ayaktaki erkek fiğrne doğru uzatmıştır ve ona dokunmaktadır. Saçı topuz olan oturan kadın fiğrnn sol bacağının alt bölümünde birbirine paralel birkaç çizgisel elbise kıvrımı takip edilebilmektedir.

Yazıt	:	Mevcut durumunda yazıt izine rastlanılmamaktadır.
Yayın	:	Yayınlanmamıştır.
Tarihleme	:	İ.Ö. 1. yy.'ın ilk yarısı (İ.Ö. 100-50)

MS-5 (Lev. V)

Buluntu Yeri	:	Seki Köyü-Manavgat (Evrenseki Beldesi)
Korunduğu Yer	:	Side Müzesi/Teşhir-Salon 1
Müze Env. No	:	217
Müzeye Geliş Şekli	:	Bilinmiyor (1960)
Malzeme	:	Kireçtaşı
ller	:	
Yük.	:	55 cm.
Gen.	:	43 cm.
Der.	:	12 cm. (fiğr derinliği: 9,5 cm)
Buluntu Durumu	:	Üst ve sol üst bölümündeki kırıkları yanında ortadaki erkek fiğrnn başı kırık ve noksandır. Stel iki parça halinde yapıŐtırılmıŐtır. Fiğr yüzeylerinde aŐınmalar mevcuttur.

Tanım :

Kemer alınlıklı, niş formlu stel, yanlarda ante başlıklı plasterler ile sınırlandırılmıştır. Bezeme alanı içinde, solda bacakları torna işçilikli, arkalıksız bir tabure üzerinde oturur vaziyette giyimli kadın figürü ve karşısında ayakta, giysilerini kavrayışları dışında duruşları aynı olan, giyimli iki erkek figürü yer almaktadır. Figürler birbirlerine dokunmamaktadırlar.

Erkek figürlerinin solunda, oldukça zengin işlemeli, iki bacağı görülebilen, örtülü bir tabure biçiminde işlenen arkalıksız tabure de oturan khiton üzerine himationla giymiş olan kadın figürü yer almaktadır. Yüz betimlemesi kısmen belirgin, başı örtülü olan figür sağ kolunu karnının üzerine koymuştur. Sol eli ise dik şekilde çenenin solundan gelen himation'un kenarından tutmaktadır. Sağ ve sol kol birbirine değmemektedir. Oturan kadın figürünün beline dolanmış olan kumaş tomarı iki bacağı arasından "S" biçiminde birkaç kıvrım oluşturarak aşağı doğru sarkmaktadır. Bacakları kendi solundaki figürlere doğru dönüktür. $\frac{3}{4}$ oranında kendi sağına dönük olarak verilmiş olan oturan kadın figürü yarı cepheden verilmiştir. Ayaktaki erkek figürlerine bakan, uzun giysili kadın figürü dörtgen bir ayakçak üzerine basmaktadır. Güçlü bel yapısı gözlenebilen figür sağ bacağı yardımıyla elbisesini gerdirmiştir ve Pudicitia Philista tipinde işlenmiştir.

Ayakta ve cepheden verilen ortadaki erkek figürü kısa kollu khiton üzerine himation giymiştir. Çıplak ayaklı figürün baş kısmında kopma olmasına rağmen duruş özeliğinden başını hafifçe oturan kadın figürüne doğru çevirdiği anlaşılmaktadır. Elbise dışındaki sol kol dirsekten bükülerek çeneye doğru uzanmış olan yüzeyi aşınmış sağ kola alttan destek olur şekilde durmaktadır. Pudicitia Tipindeki erkek figürünün hareketsiz sağ ayağı taşıyan, dizden bükülüp hafifçe yana çekilerek ileri doğru atılan sol ayağı ise dengeleyen ayak olarak betimlenmiştir. Figürün sol üst arka kısmından gelen manto ucu sol kol altından öne ve yana "S" biçiminde kıvrımlar oluşturarak dökülmektedir. Yüzeysel kıvrımlara sahip elbise tüm vücudu sarmıştır.

Bezeme alanının en sağındaki erkek figürü de ortadaki erkek figürü gibi ayakta ve cepheden verilmiştir. Çıplak ayaklı figür kısa kollu khiton üzerine himation giymiştir ve sağ eli ile karnı üzerinde sol omzundan gelen himation'unu tutmaktadır. Sol kolunu ise gövdesinin yanına, aşağı doğru uzatmıştır. Kısmen aşınmış olan baş kısmından başını oturan kadın figürüne doğru çevirdiği anlaşılmaktadır. Hippokrates (Kos) Tipinin Varyasyonu olarak adlandırılan erkek figürünün hareketsiz sağ ayağı taşıyan, yana çekilerek ileri doğru atılan sol ayağı ise dengeleyen ayak olarak betimlenmiştir. Figürün sol omzundan gelen sağ

eli ile tuttuğu manto ucu ve yana uzatmış olduğu sol eli devamındaki elbise kıvrımları “S” biçiminde sert dönüşlü yüzeysel birkaç kıvrım oluşturmaktadır.

Alt kısımda stel yuvası çıkıntısının çok az bir kısmı görülebilmektedir. Sahnenin altındaki yazıt çok aşınmış olduğundan kısmen okunabilmektedir⁶²².

Yazıt	:	ΓΑΙΝΟΕΚΑ . . ΤΡΟΚΟΝΔΑ ΚΟΥ ΛΠΙΛΙΝΑΛΛΑΥ
Yayın	:	Bean 1965, Side Kitabeleri” s.56,57. Res. 60 Känel 1990, Antike Kunstwerke aus der Sammlung Ludwig III, 291 Lev. 32.1
Tarihleme	:	İ.Ö. 2. yy.’ın son çeyreği (İ.Ö. 125-100)

⁶²² Yazıt için Bkz. Bean 1965, 56 vd. Res. 60. Bean’a göre: ΓΑΙΝ harfleri Γάιν yani Γάιον olabilirse de, kabartmaya bakılırsa mezarın bir kadın mezarı olduğu anlaşılmaktadır. Kou- ile başlayan bir çok Anadolu isimleri vardır. Satırın son kısmına gelince, Απιλαλας şeklinde bir isim bilinmekte ise de, bu ismin taşımızda mevcut olup olmadığı şüphelidir. -αλας ile biten bir ismin –αλου ile biten genitivus’unu görmekteyiz.

MS-6 (Lev. VI)

Buluntu Yeri	:	Side
Korunduğu Yer	:	Side Müzesi/Teşhir-Salon 1
Müze Env. No	:	1828
Müze Geliş Şekli	:	Side Kanalizasyon Çalışmaları
Malzeme	:	Kireçtaşı
Ölçüler	:	
Yük.	:	140 cm.
Gen.	:	63 cm.
Der.	:	24 cm. (figür derinliği: 18 cm)
Buluntu Durumu	:	Mezar Steli 11.12.1997 tarihinde Müze bahçesinden çalınmış, 2003 yılında ise Çolaklı Beldesinde bulunmuştur. İçi boş üçgen alınlıklı çerçeve kısımlarında yoğun olmak üzere, eser muhtelif yerlerinden kırılmış ve restore edilmiştir.

Tanım :

Üçgen alınlıklı, naiskos biçimlidir. Akroterler kabaca işlenmiştir. Stelin alınlığı kalın bant şeklindeki simayla çerçevelenmiştir. Alınlık ortasına herhangi bir bezeme işlenmemiştir. Alınlık ile bezeme alanı arasında arşitrav olarak tanımlayabileceğimiz bir kısım bulunmaktadır. Yukarı doğru daralan boyuna dikdörtgen bezeme alanını sınırlandıran plaster şeklindeki çerçeveler şematik sütun şeklinde yuvarlatılmıştır. Üst kısımları sütun başlığı alt kısımları kaide biçimindedir.

Stel yüksekliğinin (140 cm.) yaklaşık yarısı (60 cm.) oranında taban genişliği verilmiş olan stelde, dikdörtgen çerçeveli bezeme alanı içinde, oturur vaziyette, giysili bir kadın, ayakta genç bir erkek ve çocuk tasvir edilmiştir. Bezeme alanının sol üst köşesinde kabartma tekniğinde işlenmiş bir savaş gemisi pupası⁶²³ görülmektedir. Sahne açık alanda geçmektedir.

Bezeme alanının solunda bir kaya üzerine oturmuş vaziyette kadın figürü yer almaktadır. Khiton üzerine himation giymiş olan figürün sağ kolu bacağı üzerinde çenesinin soluna doğru uzanmış olan sol kolunu desteklemektedir. Pudicitia Baebia tipinde işlenmiş

⁶²³ Bkz. Aslan 2006, 25. Lev. VIII. Res. 1 Düz omurgalı pupa yukarı doğru oval bir şekilde yükselerek içe doğru dönmektedir. Pupa bodoslama dörtgen bir şekilde son bulmaktadır. Yukarı doğru yükselen uzun dal omurganın uzantısıdır. Küpeşte, düz bir şekilde devam etmekte, pupada alçak bir bölüm oluşturarak son bulmaktadır.

olan kadının başı kalın kumaştan yapılmış başörtüsü ile örtülüdür. İnce işçilikli yüz detaylarına sahip, vücudu cepheden verilmiş olan figürün başı kendi soluna dönüktür ve karşısındaki erkek figürüne bakmaktadır. Uzun giysili kadın figürü, sol ayağı altta, sağ ayağı üstte olacak şekilde bacak bacak üstüne atmıştır ve ayağını biraz yüksekçe dörtgen bir ayakçak üzerine koymuştur. Oldukça plastik yapıdaki figürün sol el altından sarkan giysi demeti “S” biçiminde birkaç kıvrım oluşturarak aşağı doğru inmektedir.

Bezeme alanının sağında yer alan genç erkek figürü ayakta ve durur vaziyette betimlenmiştir. Yalnız himation giymiş olan erkek figürü çıplak olan sağ elini kayaya oturmuş durumdaki kadın figürünün sağ arka tarafında bulunan köşeli plaster üzerine uzatmıştır. Erkek figürünün sol omzundan gelen manto ucu yine sol elle tutulmaktadır. Himation vücudun sağ üst yarısını sarmamakta, belde demetlenmektedir. Sol omuzdan sarkan manto ucu, sağ kalçadan gelen ve sol koltuk altına kadar uzanan enlemesine bir demetle kesilir. Beldeki tomar bükülerek gelmekte ve dönerek birbiri içine giren kıvrımlar oluşturmaktadır. Belin sağından gelen mantonun ucu sol kola dolanıp açılarak aşağıya dökülmektedir. Vücudun ağırlığını sağ ayak taşımakta olup, doğrudan zemine basmaktadır. Parmak uçları ile zemine temas halinde basan sol ayağı ise çapraz vaziyette dengeleyici ayak olarak taşıyıcı ayak önüne atılmıştır. Cepheden tasvir edilmiş olan erkek figürünün ayaklarının duruşu yürümediğini göstermektedir. Başı öne eğik şekilde karşısında oturan kadın figürüne bakan, erkek figürünün ince işçilikli saç ve yüz betimlemesi göze çarpmaktadır.

Çapraz duruşlu erkek figürünün ayağının solunda, sırtı kadın ve erkeğe dönük, çıplak, sağ eli çenesinde, düşünceli erkek çocuk figürü yer almaktadır. Sol elinde bir çiçek demeti tutmakta olan çocuk figürü üzüntü jesti içinde tasvir edilmiştir. Boyut olarak çok küçük yapılmış olan figürün sol ayağı sağ ayağı altında betimlenmiştir.

Alt kısımda stel yuvası çıkıntısı yer almaktadır. MS-4 ile aynı grupta değerlendirdiğimiz stel üzerinde herhangi bir yazıt bulunmamaktadır.

Yazıt	:	Mevcut durumunda yazıt izine rastlanılmamaktadır.
Yayın	:	Aslan 2006, 25. Lev.VIII. Res.1
Tarihleme	:	İ.Ö. 2.yy.'ın 2. yarısı (İ.Ö. 150-140)

MS-7 (Lev. VII)

Buluntu Yeri	:	Side Limanı
Korunduğu Yer	:	Side Müzesi/Depo
Müze Env. No	:	1973
Müze Geliş Şekli	:	Side Limanı Dip Taraması ve Onarım Çalışmaları (2006)
Malzeme	:	Kireçtaşı
Ölçüler	:	
Yük.	:	47 cm.
Gen.	:	33 cm.
Der.	:	10 cm. (figür derinliği: 5 cm)
Buluntu Durumu	:	sol ve üst tarafı kırık ve noksan olan stel oldukça aşınmıştır.
Tanım	:	

Naikos biçimli, alt kısmında bir zıvana içermektedir. Bunun üzerinde 7,5 cm. yüksekliğinde kabartma alanına zemin oluşturan düz bir alan bırakılmış olup, bu kısımda büyük oranda yıpranmış bir yazıt bulunmaktadır. Kabartma naiskoslu stellerde olduğu gibi heriki yanda silmelerle çevrilmiştir ve yukarı doğru daralmaktadır. Stel üzerinde üç figür yer almaktadır. Bunlardan sağdaki ayakta durmaktadır. Diğer figür ise stelin sol tarafında arkalıklı bir koltukta oturur vaziyete betimlenmiştir. Aşınmalara karşın her ikisinin de kadın figürü olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü bir figür ise oturan kadının tahtı üzerinde oldukça küçük çocuk niteliğinde betimlenmiştir.

Sağda ayakta duran kadın kabartmanın diğer yüzeyi gibi büyük oranda aşınmış bir yüzey gösterir. Özellikle yüz ve göğüs bölümlerinde tahribat ve düzleşmeler göze çarpmaktadır. Buna rağmen başı örtülü khiton ve himation olmak üzere iki giysi taşıdığı görülmektedir. Figür omuz bölgesi ve sol bacak konumu göz önüne getirildiğinde kendi sağındaki oturan figüre doğru değil yaslandığı yöne doğru yönelmiş olarak algılanmaktadır. Ancak başı oturan figüre doğru yönelmiştir. Boyun hizasındaki yuvarlak bir kıvrım izi aşınmalara karşı giydiği khitonun göstergesidir ve bu giysi sağ bacak üzerinde de görüldüğü gibi zemine kadar uzanmaktadır. Bilinen örnekleri ışığında her iki omuz ve kolları kapatan üst giysi himation sol kalçadan sağ diz kapağına doğru yatay bir şekilde uzanmaktadır ve figürün sol tarafın da da stel çerçevesi boyunca aşağıya sarmaktadır. Figürün sol bacağı dışında vücudu algılanamamaktadır. Üst gövdesi kendi soluna doğru hafifçe dönen figürün kalçası hareketli ayağın ters yönü olan kendi sağına doğru bir esneme göstermektedir.

Soldaki kadın figürü arkalıklı bir taht üzerinde oturmaktadır. Üst gövde büyük oranda seyirciye doğru dönmüş olmasına karşın alt gövde $\frac{3}{4}$ oranda ayakta duran figüre doğru yönelmiştir. Aşınmalara rağmen bir ayakçağın varlığı kabul edilmelidir. Figürün sağ kolu koltuk kolçağına yaslanarak dirsekten kıvrılmış ve çene altında giysisini kavramaktadır. Sol kol ise karın üzerinde uzatılmıştır. Yoğun aşınmalara karşın bu figüründe khiton ve himation giydiği ayaklara kadar uzun giysisi, kıvrımları ve sol bacak üzerindeki himation kıvrımlarından anlaşılmaktadır.

Koltuk önünde, özellikle baş kısmı büyük oranda tahrip olmuş küçük bir çocuk hizmetçi betimlemesi göze çarpmaktadır. Figür iki koltuk bacağı arasında konumlanmıştır. Ayak bileklerine kadar kapalı bir giysi taşıyan figür kendi sol ayağını öne doğru atmıştır. Giysinin vücudu ve her iki kolu da içine alacak şekilde düzenlendiği görülmektedir.

Torna işçilikli iki bacağı belirgin arkalıklı koltuğun kolçak ve arkalığın aynı düzlemde görülmeleri perspektif bir hata olarak değerlendirilmelidir.

Sahnenin altında kaide üzerinde bir satır yazıt vardır.

Yazıt	:	$\Delta I. \dots \acute{\epsilon}\omega\nu\omicron\varsigma$ [...?] eon kızı D[...]ın (mezar steli) ⁶²⁴
Yayın	:	
Tarihleme	:	İ.Ö. geç 2. yüzyıl (İ.Ö. 130-100)

MS-8 (Lev. VIII)

Buluntu Yeri	:	Side, Apollon Tapınağı batı tarafındaki konglemera kayaların arası (2011)
Korunduğu Yer	:	Side Müzesi/Depo
Müze Env. No	:	---
Müzeye Geliş Şekli	:	Yüzey Buluntusu (2011)
Malzeme	:	Mermer
Ölçüler	:	

⁶²⁴ Kızın ismi okunamamaktadır. Babasının isminde ise Κλέων, Νέων, Θέων, Λέων vb. söz konusu olabilir.

Yük.	:	33 cm.
Gen.	:	19 cm.
Der.	:	9 cm. (figür derinliği: 4 cm)
Buluntu Durumu	:	Yarısı kırık ve noksandır.

Tanım

Naikos biçimli, alt kısmı çıkıntılı, yukarı doğru daralan çerçeve bezeme alanı içinde, yüksek ayaklı, arkalıksız, kasa türü oturak biçiminde işlenen tabure de oturan kadın figürün ve kalathos'tan (yün sepeti) oluşan mezar steli'nin yarısı kırık ve noksandır.

$\frac{3}{4}$ sola dönük (profilde) oturur vaziyetteki kadın figürünün elbisesinin kıvrım yapısı ince bant halinde, sade ve hareketsizdir. Üst kısmı omuz-boyun çizgisi hizası üzerinden kırık ve noksan olan kadın figürünün sağ eli kucağında, elbise içindeki sol eliyle de başından gelen örtüyü tutmaktadır.

Ayağı tornalanmış, ince işçilikli, kasa türü oturak altında yün sepeti (kalathos) bulunmaktadır. Yün sepetinden giden ipin ucu kadının sağ elinde takip edilebilmektedir. Kalathos üzerinde uç kısımları yuvarlak ip sıraları görülmektedir.

Alt kısımda stel yuvası çıkıntısının bir parçası bulunmaktadır. Stel parçası üzerinde herhangi bir yazıt bulunmamaktadır.

Yazıt	:	Mevcut durumunda yazıt izine rastlanılmamaktadır.
Yayın	:	Yayınlanmamıştır.
Tarihleme	:	İ.Ö. 2. yy.'ın son çeyreği (İ.Ö. 125-100)

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

- Arrianos Arrianos, Anabasis (Çev. E. I. Robson 1929).
- Herodotos Herodotos, Herodot Tarihi (Çev. M. Ökmen 2002).
- Strabon Strabon, Geographika (Çev. A. Pekman 2005)
- Abbasoğlu 2001 H. Abbasoğlu, “The Founding of Perge and its Development in the Hellenistic and Roman Periods”, Urbanism in Western Asia Minor. New Studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Perge and Xanthos, JRA Supp. 45: 172-188.
- Abbasoğlu-Martini 2003 H. Abbasoğlu - W. Martini, Die Akropolis von Perge. Survey und Sondagen 1994-1997 (2003).
- Akurgal 1989 E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları (1989).
- Akşit 2008 İ. Akşit, Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin Antik Kentleri (2008).
- Andreae 2001 B. Andreae, Skulptur des Hellenismus (2001).
- Aslan 2006 E. Aslan, Mezar Stelleri Üzerinde Betimlenen Motiflere Göre Antik Çağ Gemileri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya 2006).
- Atalay 1988 E. Atalay, Hellenistik Çağ'da Ephesos Mezar Stelleri Atölyeleri (1988).
- Atalay 1990 E. Atalay, “Doğu Grek Hellenistik Çağ Mezar Stellerinde Çocuk ve Hizmetçi Figürleri”, bkz.: X. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 22 – 26 Eylül 1986), Kongreye Sunulan Bildiriler. 1. Cilt (1990) 285 – 292.
- Atlan 1967 S. Atlan, Side'nin Milattan Önce V. ve IV. Yüzyıl Sikkeleri Üzerinde Araştırmalar, TTKY V. 23 (1967).
- Aybek-Tuna-Atıcı 2009 S. Aybek – M. Tuna – M. Atıcı, İzmir Tarih ve Sanat Müzesi Heykel Kataloğu (2009).
- Aybek 2009 S. Aybek, Metropolis'de Hellenistik ve Roma Dönemi Heykeltraşlığı (2009).
- Bean 1965 G. E. Bean, Side Kitabeleri (1965).
- Bean 1999 G. E. Bean, Eski Çağda Güney Kıyıları (1999).
- Beaufort 1817 Fr. Beaufort, Karamania, or Brief Description of the South Coast of Asia Minor and the Remains of Antiquity (1817).

- Bieber 1959 M. Bieber, Roman Men in Greek Himation (Romani Palliati) a Contribution to the History of Copying”, ProcAmPhilSoc 103, 1959, 374-417.
- Bieber 1961 M. Bieber, The Sculpture of the Hellenistic Age (1961).
- Boardman 1997 J. Boardman, Athenian Red Figure Vases. The Classical Period (1997).
- Boardman 2005 J. Boardman, Yunan Heykeli Klasik Dönem. (Çev.: Gürkan Ergin). Homer Kitabevi. İstanbul
- Boardman 2002 J. Boardman, Kırmızı Figürlü Atina Vazoları Arkaik Dönem (2002).
- Boardman 2003 J. Boardman, Siyah Figürlü Atina Vazoları (2003).
- Bol 2007 P. C. Bol, Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst. III Hellenistische Plastik (2007).
- Bosch 1957 C. E. Bosch, Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler (1957).
- Boysal 1966 Y. Boysal, Grek Klasik Devir Heykeltıraşlığı (İ.Ö. 5. ve 4. Yüzyıllar) (1966).
- Brandt 1992 H. Brandt, Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidien im Altertum, AMS 7 (1992).
- Brandt- Kolb 2005 H. Brandt – F. Kolb, Lycia et Pamphylia. Eine romische Provinz im südwesten Kleinasien (2005).
- Brixhe-Tekoğlu 2000 C. Brixhe – R. Tekoğlu, Corpus des inscriptions dialectales de Pamphylie, Kadmos 49, Supplement V (2000).
- Brommer 1979 F. Brommer, The Skulptures of the Parthenon (1979).
- Clair 1996 A. S. Clair, “Imperial Virtue: Questions of Form and Function in the Case of Four Late Antique Statuettes”, DOP 50, 1996, 147–162.
- Clairmont 1993-1995 C. W. Clairmont, Classical Attic Tombstones I-VI. (1993-1995).
- Couilloud 1974 M. T. Couilloud, Les Monuments Funéraires de Rhéneé. Delos XXX (1974).
- Conze 1893-1906 A. Conze, Die attischen Grabreliefs I-IV (1893-1906).
- Cramer 1832 J. A. Cramer, A Geographical and Historical Description of Asia Minor (1832).
- Cremer 1991 M. Cremer, Hellenistisch-Römische Grabstelen im nordwestlichen Kleinasien. 1. Mysien. AMS 4 (1991).

- Carpenter 2002 T. H. Carpenter, Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji (Çev. Bensen B.M. Ünlüoğlu 2002).
- Cockerell 1903 Ch. R. Cockerell, Travels in Southern Europe and the Levant. 1810 – 1817 (1903).
- Corancez 1816 L. A. O. Corancez, Hineraiie d'une partie connue de'l Asia Mineure (1816).
- Çekilmez 2008 M. Çekilmez, Tire Müzesi'nden Hellenistik ve Roma Dönemi Mezar Stelleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın (2008).
- Çekilmez 2011 M. Çekilmez, "Geç Hellenistik Dönemden Bir Mezar Steli", Olba XIX, 2011, 107–126.
- Çokay-Kepçe 2006 S. Çokay-Kepçe, Antalya Karaçalı Nekropolü. Adalya. Ek Yayın Dizisi 4 (2006).
- Daniel 1847 E. T. Daniel, Travels in Lycia, Milyas and Cibyratis (1847).
- Darga 1976 M. Darga, "Side Dili ile Yazısı Hakkında Notlar ve Side Doğu Şehir Kapısında Bulunan Yazıt", Belleten XXXI, 1976, 49–66.
- Davies 1985 G. Davies, "The Significance of the Handshake Motif in Classical Funerary Art" AJA 89, 1985, 627-640.
- Diepolder 1931 H. Diepolder, Die attischen Grabreliefs des 5. und 4. Jahr. (1931).
- Diepolder 1965 H. Diepolder, Die attischen Grabreliefs (1965).
- Dumanlıoğlu 2005 C. Dumanlıoğlu, "Klasik Dönem Likya Mezar İkonografisinde Kadın" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya 2005).
- Erhat 1999 A. Erhat, Mitoloji Sözlüğü (1999).
- Eule 2000 J. C. Eule, Hellenistische Bürgerinnen aus Kleinasien. Weibliche Gewandstatuen in ihrem antiken Kontext (2000).
- Eyice 1960 S. Eyice, 'Side'nin Bizans devrine ait binalarının Sanat Tarihi bakımından değerleri' V. TTK (1960) 53–60.
- Fabricius 1999 J. Fabricius, Die hellenistischen Totenmahlreliefs. Grabpresantation und Wertvorstellungen in ostgriechischen Städten. Studien zur Antiken Stadt 3 (1999).
- Fellows 1839 Ch. Fellows, A Journal Written During an Excursion in Asia Minor (1839).

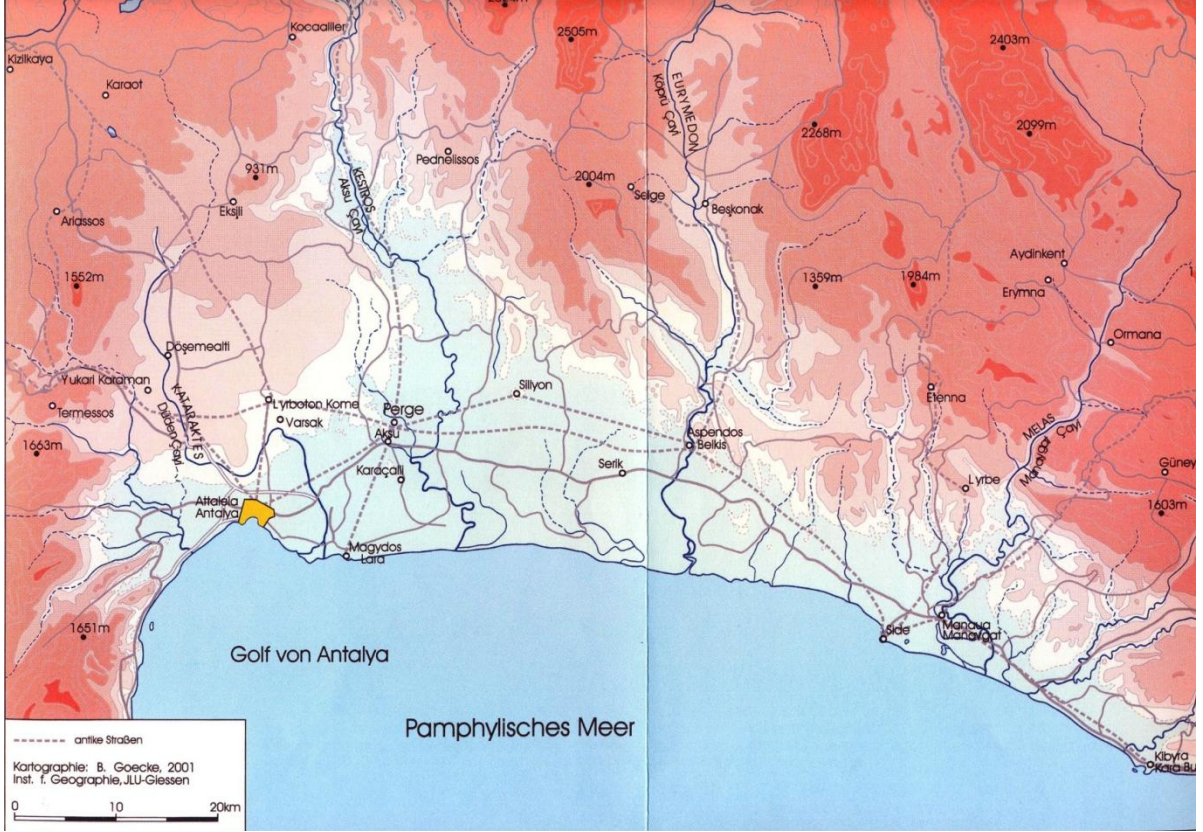
- Fıratlı 1964 N. Fıratlı, *Les Steles Funeraires de Byzance Greco-Romaine* (1964).
- Fıratlı 1965 N. Fıratlı, "İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri", *Belleten XXIX*, 1965, 263–323.
- Fittschen 1991 K. Fittschen, "Zur Rekonstruktion griechischer Dichterstatuen I. Die Statue des Menander", *AM* 106, 1991, 243-279.
- Fittschen 1992 K. Fittschen, "Zur Rekonstruktion Griechischer Dichterstatuen II. Die Statuen des Poseidippos und des Ps.-Menander", *AM* 107, 1992, 229-271.
- Fraser 1977 P. M. Fraser, *Rhodian Funerary Monuments* (1977).
- Fuchs 1969 W. Fuchs, *Die Skulptur der Griechen* (1969).
- Hamdi Bey-Reinach 1892 O. Hamdi Bey – T. Reinach, *Une Necropole Royale a Sidon* (1892).
- Hanfmann v.d. 1960 G.M.A. Hanfmann - K. Z. Polatkan – L. Robert, "A Sepulchral Stele from Sardis", *AJA* 64, 1960, 49-54.
- Hellenkemper-Hild 2004 Hellenkemper, H. – F. Hild, *Lykien und Pamphylien*. TIB (2004).
- Himmelmann 1999 N. Himmelmann, *Attische Grabreliefs* (1999).
- Horn 1931 R. Horn, *Stehende weibliche Gewandstatuen in der hellenistischen Plastik* (1931).
- Horn 1972 R. Horn, *Hellenistische Bildwerke aus Samos. Samos XII* (1972).
- Işık 1996 F. Işık, "Pamphylia ve Anadolu Gerçeği", *Adalya I*, 1996, 23-35.
- Işık 1988 E. Işık, *Lydia Mezar Stelleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Erzurum 1988).
- Işın 2007 G. Işın, *Patara Terrakottaları Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri. Patara V. 1* (2007).
- İnan 1975 J. İnan, *Side'nin Roma Devri Heykeltraşlığı* (1975).
- Johansen 1951 K. F. Johansen, *The Attic Grave-Reliefs of the Classical Period* (1951).
- Kabus-Preisshofen 1989 R. Kabus Preisshofen, *Die hellenistische Plastik der Insel Kos*, *AM Beih.* 14 (1989).

- Känel 1990 R. Känel, Antike Kunstwerke aus der Sammlung Ludwig III. Skulpturen (1990).
- Kaltsas 2002 N. Kaltsas, Sculpture in the National Archaeological Museum Athens (2002).
- Kyrieleis 1969 H. Kyrieleis, Throne und Klinen. JdI 24. Erg.-heft (1969).
- von Lanckoronski 1890 K. G. von Lanckoronski, Städte Pamphyliens und Pisidiens I (1890).
- Leake 1824 M. Leake, Journal of a Tour in Asia Minor (1824).
- Lewerentz 1993 A. Lewerentz, Stehende männliche Gewandstatuen im Hellenismus. Ein Beitrag zur Stilgeschichte und Ikonologie hellenistischer Plastik. Antiquates Band 5 (1993).
- Linfert 1976 A. Linfert, Kunstzentren hellenistischer Zeit. Studien an weiblichen Gewandfiguren (1976).
- Mansel 1945 A. M. Mansel, "Antalya Bölgesi'nde (Pamphylia) 1943 Yılı Sonbaharında Yapılan Arkeoloji Gezisine Dair Kısa Rapor", Belleten IX, 1945, 134-145.
- Mansel 1956 A. M. Mansel, "İlk Çağda Antalya Bölgesi" İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antalya Bölgesi Arkeoloji Araştırmaları İstasyonu Yayınları (1956).
- Mansel 1963 A. M. Mansel, Die Ruinen von Side (1963).
- Mansel 1967 A. M. Mansel, Side Kılavuzu (1967).
- Mansel 1978 A. M. Mansel, Side. 1947-66 Yılları Kazı ve Araştırma Sonuçları (1978).
- Martini 2003 W. Martini, "Historische Schlußfolgerungen", Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997 (2003) 179-186.
- Moock 1998 D. W. Moock, Die figürlichen Grabstelen Attikas in der Kaiserzeit. Studien zur Verbreitung, Chronologie, Typologie und Ikonographie (1998).
- Neumann 1965 G. Neumann, Gesten und Gäberden in der Griechischen Kunst (1965).
- Neumann 1979 G. Neumann, Probleme des griechischen Weihreliefs (1979).
- Nollé 1993 J. Nollé, Side im Altertum I. IK 43 (1993).
- Nollé 2001 J. Nollé, Side im Altertum II. IK 44 (2001).

- Özgan 1995 R. Özgan, Die griechischen und römischen Skulpturen aus Tralleis. AMS 15 (1995).
- Özhanlı 2007 M. Özhanlı, “Side’de Bulunan Bir Yeni Hitit Eserinin Düşündürdükleri”, Adalya 10, 2007, 17-30.
- Parlasca 1981 K. Parlasca, Syrische Grabreliefs hellenistischer und römischer Zeit: Fundgruppen und Probleme. TrWPr 3 (1981).
- Pekman 1989 A. Pekman, Son Kazı ve Araştırmaların Işığı Altında Perge Tarihi: History of Perge (1989)².
- Pfuhl–Möbius 1977 E. Pfuhl, – H. Möbius, Die Ostgriechischen Grabreliefs I (1977).
- Pfuhl– Möbius 1979 E. Pfuhl, – H. Möbius, Die Ostgriechischen Grabreliefs II (1979).
- Pinkwart 1973 D. Pinkwart, “Weibliche Gewandstatuen aus Magnesia”, AntPl 12, 1973, 149-150.
- Piri Reis 1519 Piri Reis, Kitab-ı Bahriyye, 1519 (Çev. Yavuz Senemoğlu).
- Richter 1961 G. M. A. Richter, The Archaic Gravestones of Attica (1961).
- Richter 1966 G. M. A. Richter, The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans (1966).
- Ridgway 1990 B. S. Ridgway, Hellenistic Sculpture II. The Styles of ca. 200-100 B.C. (1990).
- Ridgway 1996 B.S. Ridgway, Fourth-Century Styles in Greek Sculpture (1996).
- Robertson-Frantz 1975 M. Robertson – A. Frantz, The Parthenon Frieze (1975).
- Rott 1908 H. Rott, Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien (1908).
- Rühfel 1984 H. Rühfel, Das Kind in der griechischen Kunst (1984).
- Saraçoğlu 1997 A. Saraçoğlu, Antakya Yöresi Mezar Stelleri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum 1997).
- Saraçoğlu 2000 A. Saraçoğlu, “Kyzikos’dan Figürlü Mezar Kabartmaları”, Olba III, 2000, 181–197.
- Sevin 2007 V. Sevin, Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I (2007).
- Schmidt 1991 S. Schmidt, Hellenistische Grabreliefs. Typologische und Chronologische Beobachtungen (1991).
- Schmidt 1965 E. Schmidt, The Great Altar of Pergamon (1965).

- Scholl 1996 A. Scholl, Die attischen Bildfeldstelen des 4. Jhs. v. Jhr. Untersuchungen zu den kleinformatischen Grabreliefs im spätklassischen Athen. AM 17. Beiheft (1996).
- Schmaltz 1983 B. Schmaltz, Griechische Grabreliefs (1983).
- Schmaltz 1970 B. Schmaltz, Untersuchungen zu den attischen Marmorlekythen (1970).
- Smith 1994 R. R. R. Smith, "King and Philosophers", bkz.: A. Bulloch, E. S. Gruen, A. A. Lung, A. Steward (Ed.), Images and Ideologies, Self-Definition in the Hellenistic World (1994) 202-211.
- Smith 2002 R. R. R. Smith, Hellenistik Heykel (2002).
- Steiner 2003 D. Steiner, Jenseitsreise und Unterwelt bei den Etruskern. Untersuchungen zur Ikonographie und Bedeutung (2003).
- Şahin 2000 M. Şahin, Miletopolis Kökenli Figürülü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları (2000).
- Tekçam 2007 T. Tekçam, Arkeoloji Sözlüğü (2007).
- Tekin 1997 O. Tekin, Antik Nümizmatik ve Anadolu (1997).
- Tekoğlu 2006 Ş. R. Tekoğlu 2006, "Antalya ve Side Müzelerinde Bulunan Pamfuliya Lehçesi, Sidece ve Pisidçe Yazıtlar Korpusu Projesi:2005", Anmed 2006-4, 2006, 75-81.
- Texier 1862 Ch. Texier, Asie Minoure, Description Géographique at Archéologique (1862).
- Texier – Suad 1924 Ch. Texier - A. Suad, Küçük Asya (1924).
- Thönges-Stringaris 1965 R. Thönges-Stringaris, "Das Griechische Totenmahl", AM, 80, 1965, 1-99.
- Trendall 1989 A.D. Trendall, Red Figure Vases of South Italy and Sicily (1989).
- Yaylalı 1979 A. Yaylalı, Hellenistik Devir İzmir Kökenli Figürlü Mezar Stelleri (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi. Erzurum 1979).
- Yaylalı 1986 A. Yaylalı, "Hellenistik Devir İzmir Mezar Stelleri". IX. TTK (1986) 473 – 489.
- Zanker 1994 P. Zanker, "The Hellenistic Grave Stelai from Smyrna" bkz.: A. Bulloch, E. S. Gruen, A. A. Lung, A. Steward (Ed.), Identity and Self-image in the Polis, Images and Ideologies. Self-Definition in the Hellenistic World (1994) 212-230.

HARİTALAR

Harita I: Pamphylia Bölgesi (Abbasoğlu-Martini 2003, Beilage 1)

Harita II: Side Kent Planı (Akşit 2008, 296)

1- Şehir Surları	17- Liman Hamamı
2- Şehir Kapısı	18- Apollon Tapınağı
3- Anıtsal Çeşme(Nymphaeum)	19- Athena Tapınağı
4- Su Yolu	20- Güney Bazilikası
5-6- Sütunlu caddeler	21- Tapınak (P)
7- Ev	22- Anıtsal Çeşme
8-9- Evler	23- Büyük Hamam
10- Ticaret Agorası	24- Bizans Yapısı
11- Tiyatro	25- Devlet Agorası
12- Agora Hamamı (Müze)	26- Bizans yapısı
13- Zafer Takı	27- Vafızhane
14- Dionysos Tapınağı (?)	28- Piskoposluk Sarayı ve Bazilikası
15- Sütunlu Cadde	29- Philippus Attius Suru
16- Bazilika	

TABLÖLAR

Katalog No.	Buluntu Yeri	Envanter Numarası
MS-I	Side (Nekropol) - Manavgat	822 (Eski Env. Nr.: 1976)
MS-II	-----	E-192 (Eski Env. Nr.:)
MS-III	Side (Nekropol) - Manavgat	823 (Eski Env. Nr.: 1977)
MS-IV	Side - Manavgat	128 (Eski Env. Nr.: 199)
MS-V	Seki Köyü – Manavgat (Evrenseki)	217 (Eski Env. Nr.: 523)
MS-VI	Side - Manavgat	1828 (Eski Env. Nr.: 3143)
MS-VII	Side Limanı- Manavgat	1973 (Eski Env. Nr.: 3302)
MS-VIII	Side Apollon Tapınağı batı tarafı-Manavgat	--- (Eski Env. Nr.: ---)

Tablo I : Side Müzesi Mezar Stellerinin Buluntu Yerlerine Göre Dağılımları.

Katalog No.	Stel Tipi	Tarihi
MS-I	Naikoslu-Üçgen Alınlıklı	İ.Ö. 2. yy.'ın 3. çeyreği (İ.Ö. 150-125)
MS-II	Düz Çerçeveli	İ.Ö. 2. yy.'ın son çeyreği (İ.Ö. 125-100)
MS-III	Düz Çerçeveli	Geç Hellenistik-Erken İmparatorluk
MS-IV	Naikoslu-Üçgen Alınlıklı	İ.Ö. 1. yy.'ın ilk yarısı (İ.Ö. 100-50)
MS-V	Naikoslu-Kemerli	İ.Ö. 2. yy.'ın son çeyreği (İ.Ö. 125-100)
MS-VI	Naikoslu-Üçgen Alınlıklı	İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısı (İ.Ö. 150-140)
MS-VII	Naikoslu-Üçgen Alınlıklı	İ.Ö. geç 2. yüzyıl (İ.Ö 130- 100)
MS-VIII	Naikoslu-Üçgen Alınlıklı	İ.Ö. 2. yy.'ın son çeyreği (İ.Ö. 125-100)

**Tablo II : Side Müzesi Mezar Stellerinin Tiplerine ve Tarihlendirmelerine
Göre Dağılımları**

LEVHALAR

Lev. 1

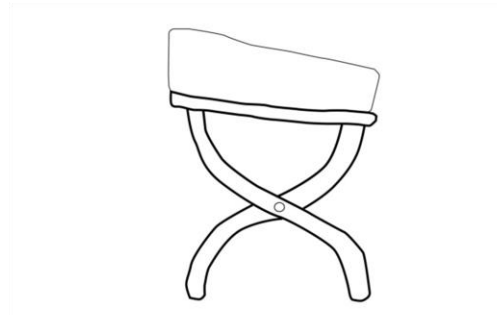
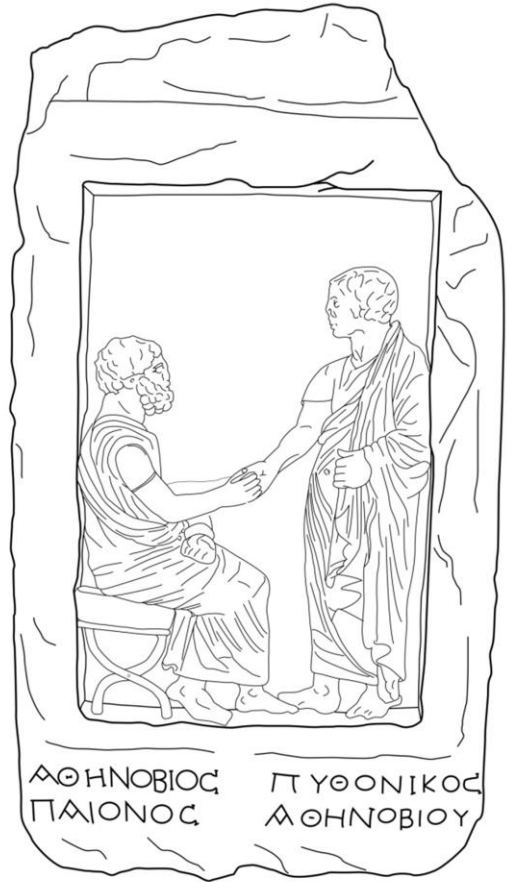

MS-1 (Env. No. : 822) Nolu Stel

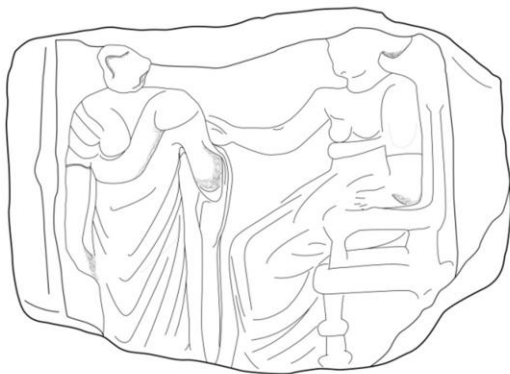
Lev. 2

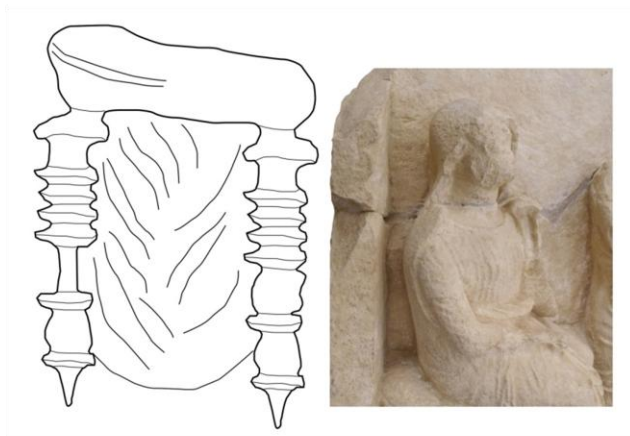
MS-2 (Env. No. : E-192) Nolu Stel

MS-3 (Env. No. : 823) Nolu Stel

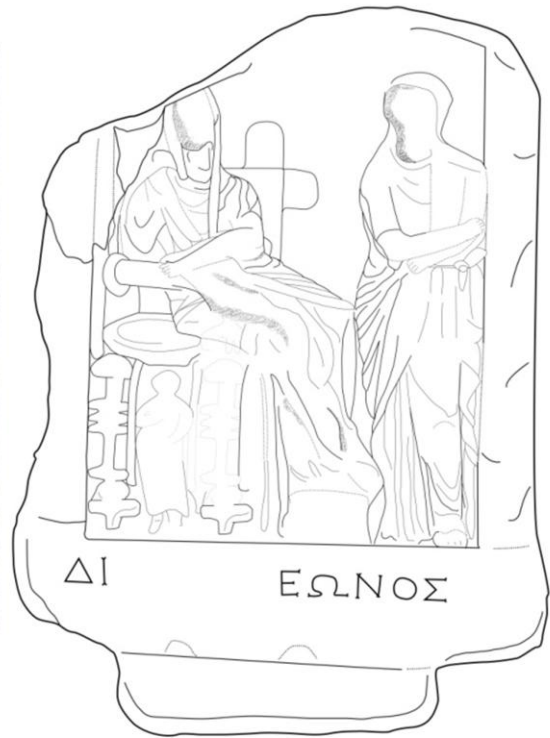
MS-4 (Env. No. : 128) Nolu Stel

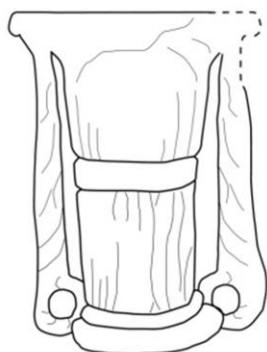
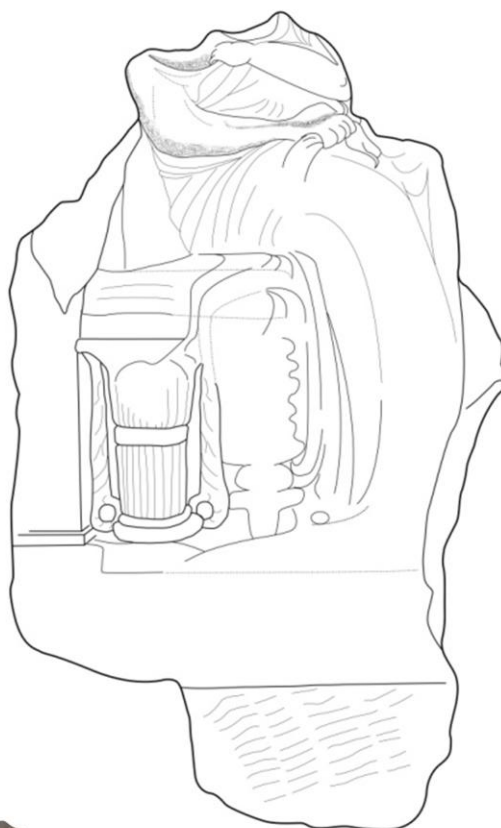
MS-5 (Env. No. : 217) Nolu Stel

MS-6 (Env. No. : 1828) Nolu Stel

MS-7 (Env. No. : 1973) Nolu Stel

MS-8 (Env. No. : ---) Nolu Stel

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve SOYADI : Süleyman ATALAY
Doğum Yeri ve Tarihi : 23/10/1977- ANTALYA
Medeni Durumu : Evli

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Dil/Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler :

Kazılar

2007-2011 Side Müze Müdürlüğü Kurtarma ve Sondaj Kazıları (Heyet Üyesi).
2010 Konya-Karaman İlleri Roma Dönemi Madenciliği Yüzey Araştırması
(Bakanlık Temsilcisi)
2011 Xanthos Kazısı (Bakanlık Temsilcisi)
2011-... Antalya Müze Müdürlüğü Kurtarma ve Sondaj Kazıları (Heyet Üyesi).

Yayınlar

Atalay 2010 S. Atalay, "Side Müzesi 2007-2009 Yılı Eser Restorasyon ve
Konservasyon Çalışmaları" 19. Müze Çalışmaları ve
Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 1-12, 2010, Ordu.
Yalçınsoy-Atalay 2012 H. Yalçınsoy – S. Atalay, "Eudokias Antik Kenti Doğu
Nekropolü: 267 Ada 18 Parseldeki Tonoğlu Khamosorion Tipi
Mezarlar Kurtarma Kazısı" ANMED 2012-10, 223-227.

Çalıştığı Kurumlar

: Side Müze Müdürlüğü (2007-2011)
Antalya Müze Müdürlüğü (2011-)

İletişim

Adres : Antalya Müze Müdürlüğü
Konyaaltı Cad. No:88 07050 Antalya
E-Mail : slymnatalay@gmail.com